

Büük Petri adına Antropologiya hem
Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera)
Rusiya Bilim Akademiyası

Gagauziya M. V. Marunevich adına
Bilim-aaraştırma merkezi

GAGAUZLAR

Kunstkamera kolektiya katalogu

Sankt-Peterburg
2020

Komrat

*Tipara teklif etti Rusiya Bilim Akademiyasının Bööük Petri adına
Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) Bilim nasaatı, Rusiya Federatıyası
Tipara teklif etti Gagauziya M. V. Maruneviç adına
Bilim-aaraştırma merkezinin Bilim nasaatı, Moldova Respublikası*

Hazırlayan avtorlar: L. S. Lavrentyeva, N. G. Golant, D. E. Nikoglo
Bilim öndercisi: A. A. Novik
Sorumnu redaktorlar: A. A. Novik, S. S. Bulgar
Proekt öndercileri: N. P. Kopaneva, Y. A. Kupina, İ. A. Konstantinova, V. E. Boykov
Fotograf S. B. Şapiro
Foto işleri E. B. Tolmaçöva
Kolekçiyaların koruyucuları: L. E. Sutägina, N. İ. Androsova, S. N. Girenko
Registraşıya uzmanı N. V. Maykova
Rus dilindä tekstin redaktoru M. A. İlyina
İngiliz dilindä tekstin redaktoru S. K. Sulak
Gagauz dilindä tekstin redaktoru İ. D. Bankova
Maketi hazırladı D. G. Palaçor

Reţenzentlär:

kulturologiya doktoru, profesor Natalya Moiseevna Kalaşnikova, Rusiya Etnografiya Muzeyinin Belorusiya, Ukraina, Moldova etnografiya bölümünün başı (Sankt-Peterburg k.);
asoşıatıyalı profesor, filologiya doktoru Rusana Beyleri, Ayozlu Kliment Ohridskiy adına Sofiya Universitetinin cümnä, indoevropa hem balkan dil bilimi kafedranın doşenti (Sofiya k., Bulgariya);
istoriya bilgilerindä doktor, profesor Efim Anatolyeviç Rezvan, Rusiya Bilim Akademiyası Bööük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) (Sankt-Peterburg k.) bilim işindä direktor yardımcısı

Gagauzlar : Kunstkamera kolekçiya katalogu / Bööük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera) Rusiya Bilim Akademiyası, Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma merkezi ; hazırlayan avtorlar: L. S. Lavrentyeva, N. G. Golant, D. E. Nikoglo; Bilim öndercisi: A. A. Novik; Sorumnu redaktorlar: A. A. Novik, S. S. Bulgar.
– Sankt-Peterburg : RBA AEM; Komrat: Gagauziya BAM, 2020. – 188 p.

Referinţe bibliogr. în subsol. – 100 ex.

ISBN 978-9975-3365-4-3.

[008+39](512.165)(092):069.5(470)

G 13

Bu katalog gagauzların adetçä kulturasının RBA AEM-indä bulunan kolekçiyasına adalı. Teklif edilän tiparın aktuallıı onda, ani çoktan läüzımdı belli etmää XIX hem XX asirlerin sınırlarında anılmış aaraştırcının, Valentin Aleksandroviç Moşkovun (1852-1922), bilim katkısını. Avtorlar anılmış etnograflan toplu hem Rusiyanın en eski muzeyindä bulunan gagauzların adetçä kultura predmetlerini, hem dâ ilüstraşıya materiallarını bilim uurunda yazdırdılar. Katalog bilim çeviriminä geniş muzey, istoriya hem kaynak materialını geçirer, ne verer kolaylık bööük faktologiya bazasına temelleneräk ileri dooru aaraştırmaları yapmaa. V. A. Moşkovun kişilii için hem gagauzların RBA AEM-inin kolekçiyasında bulunan material hem ruh kulturasının artefaktları için materialların tiparlamasının var bööük bilim kıymeti, neçinki butakım bir iş artık üz yıldan zeedä uzmanlar hem hepsi Üülen-Gündusu Evropa halklarının etnogenezinän meraklanan insanların tarafından pek beklenilärdi hem läüzımdı.

V. A. Moşkovun toplayıcılık zaametın hem aaraştırcıların hem muzey koruyucuların bilim zaametın yardımınan RBA AEM-indä şindiki vakıtta gagauzların kulturası için en evelki hem informativ bir kolekçiya var. Katalogta bu unikal kolekçiya ilk kerä bütündän tiparlanêr.

Kabın ilk sayfasında: *Çotra*. Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri. Tafta, deri. AEM № 294-25

Forzaţta: Yastık üzünün dokuma üz tarafı – *kırma yastık*. Avdarma küüyü (?). 1894 yıldan ileri. Yapaa, pamuk ipliklär. Donatmak dokumacılı. AEM № 265-2

UOK [008+39](512.165)(092):069.5(470)

G 13

@ RBA AEM, 2020, resimnär

@ RBA AEM, 2020, statyalar hem anotaşıya tekstleri

@ Gagauziya BAM, 2020, dizayn

*Bu kıyat adalı anılmış toplayıcının, aaraştırıcının hem yolu ilk açanın
Valentin Aleksandroviç Moşkovun hatırına*

Valentin Aleksandroviç Moşkov (1852–1922)

Saygılı okuyucular!

Rusiya Bilim Akademiyası B  k Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) i  nd  b  k er kapl  r katalogların hazırlanılması, ne ger ekle  tirer muzeyinin daavasını d  nn  halklarının kultura mirasını korumakta hem global informa iya erin  muzey kaynaklarını ge irmekt . Bu katalogun tiparlanması Rusiyanın en eski muzeyind  bulunan gagauzların kultura kolek iyası  ok yıllarda   renmenin sonucuydur.

Predmet hem il stra iya kolek iyalarının, angılarını baa ladı Muzey   z yıl geeri anılmış gagauzların adet kultasının ara tırıcısı Valentin Aleksandrovi  Mo kov, tiparlanması belli eder  nemni bir etap Peterburg uzmanların hem Gagauziya bilim zaamet ilerinin i birliind . Butakım i birliin  nemni sonucu XIX–XX asirlerin sınırlarında may iki z yıl bulgarlarlan, albannarlan, moldovannarlan, ruslarlan, ukrainn rl n,  ıfıtlarlan, urumnarlan hem ba ka halklarlan yanna ık Rusiya imperiyasında hem Sovet Birliind  ya ayan gagauzların kullandı predmetlerin bilim uurunda yazdırılmasıdır.

Kunstkameradan gagauz kolek iyalar katalogun b  k bilim hem kaynak  nemi vardır etnograflara, muzeyciler , istorikler  hem erli istoriyacılara. Bundan kaar  pek kıymetli inc  zanaat hem yaradıcılık kultura uurlarında uzmanlara,   nk  kiyatta tiparlanan etnografiya predmetleri – adet giyim, tekstil, donaklar, muzıka instrumentleri h. b.  rnekleri taa sık halk inc  zanaat  devrasıdır. Rusiya Bilim Akademiyası Antropologiya hem Etnografiya Muzeyind  g sterili gagauz kolek iyalarının bu kalitesi koy r onnarı d  nn  uurunda etnografiya muzeylerin kolek iyalarından bir sıraya.

Katalogun tiparlanması olacak taa bir yardım gagauzların etnokultura ilerlemesin  hem istoriya anmak kaaviletmesin . Rusiya Bilim Akademiyası Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin hem Gagauziya M. V. Marunevi  adına Bilim-ara tırma merkezinin ara tırıcıları arasında yaradıcılık i birlii verer umut, ani ileri dooru  z   ıkacak  ok aydın a ıklamalar hem faydalı sonu lar.

*Andrey Vladimirovi  Golovnov,
RBA AEM direktoru,
RBA ilgili azası,
istoriya bilgilerind  doktor, profesor*

Saygılı dostlar!

«Gagauzlar. Kunstkamera kolektiya katalogu» Gagauziyada çoktan beklenilân hem önemni bir tipar, angısında gösterili zamandaş Gagauziya topraklarında üz yıldan zeedä geeri toplu bilimci V. A. Moşkovun materialları gagauz halkının dedeleri için.

Valentin Aleksandroviç Moşkovun işlerinin paalılını gagauz halkının istoriyasını üürenmektä hem gagauzologiyanın ilerlemesinde zor kantarlamaa, bu toplu materiallar da unikaldır hem dünnedä başka bölä yok. Bu bilimcinin adı pek önemni hem kıymetli gagauzlar hem gagauz aaraştırmacıları arasında. Aaraştırmacılar çok yıl oldu gelerlär Kunstkameranın arhiv fondlarına, ki tanışmaa gagauz kolektiyanın hem kendi gözünnän görmää, kendi elinnän diimää şindiki gagauzların dedelerinin material kultura mirasına. Yazık, ani şindiyä kadar bu kolektiya materiallarını az sayıda aaraştırmacılar vardı nicä görsün, ama «Gagauzlar. Kunstkamera kolektiya katalogu» kiyadı çıktıktan sora herbir okuyucunun olacak kolayı gagauz halkının Bucak periodundan istoriyasını hem zengin material kulturalarını tanımaa.

Biz mutlak lääzım belli edelim Rusiya Bilim Akademiyasının Büük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) işini. Kunstkameranın zaametçileri çok kuvet, entuziazma hem kendi profesional kalitelerini koydular, ki büün olsun kolayımız dokunmaa gagauz halkının material kultura mirasına, angısını kendi vakıdında topladı rus bilimcisi V. A. Moşkov. Gagauzlar bilerlär Neva deresindä bulunan kasabanın istoriyasını, onun belalı sayfalarını, angılarını Leningrad hem orada yaşayannar geçirdi Büük Vatan cengi blokada günnerindä. Da biz annêêrız, nekadar çok kuvet koydu muzeyin zaametçileri, ki korumaa kıymetli eksponatları, angıların arasında Gagauz kolektiya da. Rusiya Bilim Akademiyasının Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) hem Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma merkezinin zaametçilerinin barabar çalışması çıkarêr üzä V. A. Moşkovun pek islää düşünölmüş hem kıymetli işin sonucunu. Büün biz hodulluklan var nicä söyleyelim, ani onnar asirlerä kalaceklar bu dünnedä.

Bu olay iki dost halkının – rus hem gagauz – bilim hem kultura cünnelerindä gerçekleştirildi onnarın öndercilerinin islää istediklerinnän, ne belli oldu Sankt-Peterburg Hükümetinin hem Gagauziya Bakannık Komitetinin arasında imzalanan işbirlii annaşmaklarında.

Büük hodulluklan isteirim belli etmää, ani bu baalantılar sade kaavileşerlär hem ilerleerlär, hem büünkü olay, «Gagauzlar. Kunstkamera kolektiya katalogu» kiyadın tipardan çıkması, başka gerçekleştirilân proektlärlän barabar buna bir örnek, ani biz dooru yoldan gideriz hem bizim barabar işlerimiz başarılı olacak.

*İrina Fëdorovna Vlah,
Gagauziya Başkanı, hak bilgilerindä doktor*

Kunstkamerada, en eski Rusiya muzeyindä, angısını XVIII asirin başlantısında kurdu Birinci Pötr, țar-reformator, var gerçektän unikal etnografiya predmetleri, istoriya dokumentleri, kıymetli incä zanaat yaratmaları unikal kolekțiyaları, angılarını topladı bizdän ileri evlad boyları hepsi kontinentlerdä çok yıllar süresindä. Dünnä halklarının kulturasını üürenmektä önemni bir kaynak olarak, muzey kolekțiyaları göstererlär cümnenin ilerlemesini türlü devirlerdä.

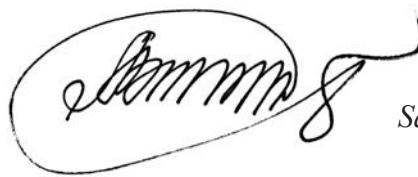
Teklif edili bizim okuyucularımıza Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin gagauz kolekțiya katalogu ilerleder etnografiya kaynaklarının bilim publikațiya adetini, angısı olêr bir temel istoriya, kultura, dil, folklor uurlarında herbir etnos ya da etnika grupası için araştırmalara.

Bizim Muzeyin fondlarında var pek çok eksponat, angıları vererlär karakteristika gagauzların kulturasına – asirlärlän pravoslav formasında hristiannı kullanan, Balkan yarıadasının günduusu dolaylarında hem Poyraz Priçernomorye regionunda yaşıyan türk dilli etnosa.

Hazırlamaa bu kiyadı deyni, avtor kolektivi neetli seçti gagauz kolekțiyalar predmetlerini, angılarını topladı anılmış araştırmacı Valentin Aleksandroviç Moşkov (1852–1922) da Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinä baaşladı. XIX–XX asirlerin

sınırlarında geçärdi etnografiya araştırmaları, kolekțiyaların komplektațiyası, muzey atributiyası hem artefaktların registrațiyası. Kendibaşına bu olêr önemni araştırmak obyektı. Onuştan hazırlayan avtorlar saydılar kendilerini borçlu, ki koysunnar kataloga predmet, ilüstrațiya, yazı hem başka kaynakları olä, nasıl bunu görärdi kendi toplayıcı, gagauzların etnografiyasında ilk araştırmacı V. A. Moşkov. Bunun için dâ kolekțiya predmetlerinin yazdırılması veriler, dayanarak ilk kaynaa – kullanarak Valentin Aleksandroviçin kurulu etiketkalarını. Açıan katalogu hazırlayannarın bakışı ayırlêr atributiyaylan hem toplayıcının yazdırılmasınan, ya da koruyarak XX asirin başlantısında kullanılan avtor stilini, V. A. Moşkovun etiketka tekstlerindän tıtatalar veriler kaviçlarda. Gagauz dilini hem kulturasını araştıran avtorun bilim işlerindän tıtatalar verilerlär, alarak hesaba zamandaş orfografiya hem punktuațiya kurallarını.

İşleyeräk bu proektlän, avtorlar yaptılar gagauzların kulturası için kimi önemni açılışları predmet hem ilüstrativ kolekțiyalarının istoriyasında, çözdülär kimi eksponatların Sankt-Peterburga gelmesinin sekretini, ani asirdän zeedä saklıydı. Kunstkamera muzey fondlarında var taa çok az üürenilmiş hem fasıl kolekțiyalar, angılarını gelän evlad boyların hatırı için düşecek üürenmää hem yayınnamaa bizim araştırmacılarımıza.

Aleksandr Novik

*Sankt-Peterburg – Tirana – Buharest
Noyabri 2019 yıl*

Su gider, kum kalêr

Gagauz söyleyişi

Karta 1

Gagauziyanın (*Gagauz Erin*) zamandaş teritorial-administrativ kartası, Moldova Respublikası

Kaynak: internet-sayt «Викизнание» (<http://www.wikiznanie.ru>).

Kısaltmalar hem kartanın indeks sayfası: <http://www.wikiznanie.ru/wp/index.php/Gagauziya>

RUSİYA BİLİM AKADEMİYASININ BÜÜK PETRİ ADINA ANTROPOLOGİYA HEM ETNOGRAFIYA MUZEYİNDÄ (KUNSTKAMERA) V. A. MOŞKOVUN GAGAUZ KULTURASI UURUNDA KOLEKŖİYALARI

Tiparlanan katalog adalı XIX hem XX asirlerin sınırlarında toplu gagauz kulturasının unikal kolekŖiyasına, angısının bulunması için biz lâázım şükür edelim anılmış toplayıcıya, aaraştırmacıya hem diri evellii sevenä Valentin Aleksandroviç Moşkova (1852–1922). Hazırlayan avtorlar çoktan istärdilär çıkarmaa bu kiyadı. Rusiya Bilim Akademiyası Büük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera) (ötää dooru AEM / RBA AEM) – tek kurum, neredä var türlü halklar için anılmış bilimci etnografın V. A. Moşkovun toplu kolekŖiyaları. Bu diil sade gagauz kulturası için predmetlär, ama Rusiya imperiyasında yaşıyan başka halkların kulturaları için dä: poläkların, belorusların, moldovannarın, çıftıların, rusların hem marıların.

Toplayıcının kimi kolekŖiyaların payları çoktan oldular bilim aaraştırmak obyektleri. İşlerin büük payı tiparlandı «Сборник МАЭ»

(AEM toplumu) sayfalarında. Aleksandr Evgenyeviç Finçenko yaptı detallı bir bakış günduusu slavän halk muzıka instrumentlerinä, neredä yazdırdı V. A. Moşkovun kolekŖiyalarından muzıka instrumentlerini¹. Lüdmila Mihaylovna Saburova kendi statyasında annattı AEM-inin poläk kolekŖiyaları için². O belli etti, ani poläkların halk kulturası için kolekŖiyalar diil büük, ama pek meraklı, neçinki onnar bilim uurunda yazdırılı hem dataları belli edili. Sade V. A. Moşkovun kolekŖiyasında var 1000-dän zeedä materiya parçası Varşava, Sedleț, Petrokov,

¹ Финченко А. Е. Восточнославянские народные музыкальные инструменты в собрании МАЭ // Памятники культуры народов Европы и Европейской части СССР / Отв. ред. Т. В. Станюкович. Л., 1982. С. 82–93. (Сборник МАЭ. Т. 38).

² Сабурова Л. М. Польские коллекции МАЭ // Нер orada. С. 11–121.

Lomja, Radom, Kelți guberniyalarının türlü küülerindän hem rayonnarından, angıların kimi dolaylarında XIX asirin bitkisindä ilerlediydi resimni dokumacılık³. RBA AEM-nin kolektiyalarında bulunan belorus giyimini ilk genel bakış yapıldı XX asirin sonunda. Natalya Evgenyevna Grısık kendi statyasında belli eder V. A. Moşkovun üç kolektiyasını⁴. Mariya Nikolaevna Vinnikovanın aaraştırması belorus baş donakları için kurulu hep V. A. Moşkovun kolektiyaları temelindä⁵. V. A. Moşkovun kolektiyalarına genel bakışı ilk kerä tiparladı Lüdmila Sergeevna Lavrentyeva⁶.

RBA AEM kolektiyalarının kurulmak istoriyası sıkı baalı kurumun temel iş uurlarinnan hem o daavalarlan, angıları durardılar etnografiya biliminin önündä XIX hem XX asirlerin sınırlarında. Temelleneräk muzey kurmasında üstelenän istoriya faydalına hem geografiya prinıpinä, gagauzlar için kolektiyalar düştülär Evropa bölümünä (şindiki zamanda – Rusiyanın Evropa tarafında gündusu hem slavän halkların etnografiya bölümü). Evropa fondunun kurmasında büyük rol oynadı 1894 yıldan 1918 yıla kadar AEM-inin direktoru, anılmış türkolog akademik Vasiliy Vasilyevıç Radlov (1837–1918). V. V. Radlov Evropa kontinentinin halklarına görä muzey fondlarını kolektiyalarlan doldurulmasını dooru kurdu. Taman direktor Radlov toplayabildi tarafçılar kolektivini, genç zaametçilerini ihlam

etti hem verdi onnara kendi büyük vatan biliminä hem muzey işinä çok fayda edän görgüsünü. Çok insan, akademiklär hem çiftçilär, gezicilär hem bezirgennär, askercilär hem resimcilär, profesional bilimcilär, cümnä zaametçileri, kolektionerlär hem alış-verişçilär, başladılar toplamaa da getirmää Sankt-Peterburga dünnä halklarının adet yaşayış predmetlerini, ki zeedeletmää o vakıt artık diil küçük ilk rus muzeyinin fondlarını⁷.

Profesional bilimciyi V. V. Radlovu hem askerciyi V. A. Moşkovu çok yıla birleştirdi toplayıcılık zanaatı hem türkologiya soruşları. İki aaraştıracının yaradıcılık birlii verdi şaşıllacak sonuçları. Kazan universitetinnän hem Sankt-Peterburg İmperator Bilim Akademiyasının Gündusu dillär bölümünnän işbirliini yaparak, V. A. Moşkov kendi statyalarını gagauzların dili hem folkloru için tiparlamaa başlêr. Toplu bütün materialları «Этнографическое обозрение» (Etnografiçeskoe obozrenie) derginin birkaç nomerindä tiparlandı⁸. Onnarda Valentin Aleksandroviç Moşkov baktı: gagauzların halk dinnerini; uşaan duumasınnan baalı adetlerini, uşaklık hem gençlik oyunlarını; gömmäk-pomana adetlerini hem öbür dünnä için bakışlarını; aylä hem cümnä ilişkilerini; halk kalendarını; tradişiyalı evlerini; giyimneri hem onnarın yapılmasını; imeelii hem imeelik kulturasını; zaametlerini h. b.

³ Нер orada. С. 11–121.

⁴ Грысык Н. Е. Белорусская одежда в собрании МАЭ // Из культурного наследия народов Восточной Европы / Отв. ред. Т. В. Станюкович. СПб., 1992. С. 111–121. (Сборник МАЭ. Т. 45).

⁵ Винникова М. Н. О реконструкции смыслового значения и способов ношения женских головных уборов Туровщины (по материалам белорусской коллекции МАЭ) // Культурное наследие народов Европы / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2011. С. 93–110. (Сборник МАЭ. Т. LVII).

⁶ Лаврентьева Л. С. «Говорить по-арабски». Из гагаузских коллекций полковника В. А. Мошкова // Нер orada. С. 216–227.

⁷ Станюкович Т. В. Памятники материальной культуры народов европейской части СССР и зарубежной Европы // Памятники культуры народов Европы и Европейской части СССР / Отв. ред. Т. В. Станюкович. Л., 1982. С. 148–149. (Сборник МАЭ. Т. 38).

⁸ Мошков В. А. Материалы к изучению гагаузского наречия тюркского языка: текст и перевод. Казань, 1895. 16 с. (Отдельный оттиск статьи: Мошков В. А. Гагаузские тексты // Известия Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете. 1895. Т. XIII. Вып. 2. С. 70–83); Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 1–90; 1901. № 1. Кн. XLVIII. С. 1–90; № 2. Кн. XLIX. С. 1–49; № 4. Кн. LI. С. 1–83; 1902. № 3. Кн. LIV. С. 1–66; № 4. Кн. LV. С. 1–91.

Şindiki zamanda V. A. Moşkov pek anılmış vatan etnografiya hem türkologiya istoriyasında. 1930-uncu yılların sonuna kadar türkologlarda vardı sade bir kaynak gagauz dili için – Valentin Aleksandroviç Moşkovun materialları: folklor tekstleri hem onnara sözlük. Hem dâ gerçektän, büün dâ hiç bir zamandaş aaraştırma gagauzların istoriyası, dili hem kulturası için geçirilmeer, bilimcinin aaraştırmaklarını anmadaan.

Çünkü V. A. Moşkovun interesleri çoktaraflyıydı, bilimcinin oldu kolayı braksın türlü halklara ilgili yaşayış, adetlär, dil, folklor, halk meditiinası, muzıka için çok üürenilmiş işlär. Onun bilim işlerini belorusların, poläkların, gagauzların hem başka halklarının kulturası için büün dâ aaraştıırêrlar hem muzıkacılar, hem lingvistlär, hem folklorcular, hem etnograflar. Unikal kır materiallarından kaarä, o topladı etnografiya predmetlerini hem ilüstratıya kolektiıyalarını Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi için.

Bakmayarak evlad boylarına brakılmış büyük bilim mirasına, V. A. Moşkovun yaşaması için hem bilim zaameti için dolu bibliografiya yazdırmasını yazdı sade bizim günnerdä anılmış bilimci enşiklopedist Aleksandr Mihayloviç Reşetov⁹. A. M. Reşetovun statyasının çıkmasından bir yıldan sora enidän ayırı kiyatta tiparlandı Moşkovun «Гагаузы Бендерского уезда» (Bender uezdindän gagauzlar) etnografiya yazdırmaları¹⁰. Bu kiyatta tiparlandı A. M. Reşetovun statyası «В. А. Мошков как ученый (К 150-летию со дня рождения)» (V. A. Moşkov bilimci gibi (150 yıl duumasından)), V. V. Radlova deyni V. A. Moşkovun mektupları, angıların tekstlerini hazırladı A. M. Reşetov, Stepan

Stepanoviç Bulgarın statyası «К столетию издания этнографических очерков В. А. Мошкова «Гагаузы Бендерского уезда» (V. A. Moşkovun «Bender uezdindän gagauzlar» etnografiya yazdırmaları basılmasının 100-üncü yıl dönümünä), Stepan Stepanoviç Kuroglonun da iki statyası: «Валентин Александрович Мошков и истоки гагаузоведческой науки» (Valentin Aleksandroviç Moşkov hem gagauzologiya bilimin kaynakları) hem «Ученый-этнограф В. А. Мошков: возвращение в жизнь»¹¹ (Bilimci etnograf V. A. Moşkov: yaşamaya dönmäk).

Valentin Aleksandroviç Moşkov bütün yaşamasında askercilik izmetindäydi, bilimä sä verärdi sade boş vakıdını, ama, nicä yazêr A. M. Reşetov, bilim uurunda büyük başarılara etişti. A. M. Reşetov belliedäbildi Valentin Aleksandroviçin duuma datasını hem asker izmetindä temel etapları.

V. A. Moşkov duudu mardın 25-indä (aprilin 6-nda) 1852 yılda, kökleri çekiler Kostroma guberniyasının boyarlarından. Avgustun 5-indä 1868 yılda o ikinci Peterburg asker gimnaziyasından izmetä girdi ikinci Konstantin adına asker uçilişçesinä, ama artık avgustun 24-ündä, bir aydan taa az geçtikten sora, onu geçirdilär Mihail adına artileriya uçilişçesinä. Avgustun 11-indä 1871 yılda V. A. Moşkov başarêr uçilişçeyi, da ona podporuçik adını vererlär hem geçirerlär 37-nci artileriya brigadasına, izmetini ilerletsin deyni. İzmettä o gösterdi kendisini nicä bir pek çalışkan adam hem büyük meraklını kendi-kendini üüretmektä, iyünün 17-sindä 1873 yılda da onu yolladılar

⁹ Решетов А. М. О письмах В. А. Мошкова к академику В. В. Радлову // Rocznik Orientalistyczny. 2003. T. LV. Z. I. S. 5–19.

¹⁰ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. 493 с.

¹¹ Булгар С. С. К столетию издания этнографических очерков В. А. Мошкова «Гагаузы Бендерского уезда» // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. С. 485–491; Курогло С. С. Валентин Александрович Мошков и истоки гагаузоведческой науки // Нер орада. С. 469–476; Курогло С. С. Ученый-этнограф В. А. Мошков: возвращение в жизнь // Нер орада. С. 477–484.

Sankt-Peterburg kalâ artileriyasına, seslemâ lektiyaları İmperator Bayır institutunda. Hep o yılın dekabrının 28-indä o artık ştabs-kapitan. İyülün 17-sindä 1875 yılda V. A. Moşkov kabletti Oloneţ bayır zavodlarında küçük artileriya kabledici erini. O birkaç yıl izmet etti merkezlerdän uzak bu guberniyada. Burada Valentin Aleksandroviç evlendi Petrozavodsk bezirgenin kızına Aleksandra İlyinaya da yaşadı pek çok kısmetli yıl evlilikte, burada gençlerin duudu ilk uşaa. Hep burada dekabrının 26-sında 1877 yılda V. A. Moşkov kabletti kapitan adını, ama yanvarın 27-sindä 1880 yılda o oldu Baş artileriya önderciliin küçük artileriya kabledicisi hep Oloneţ bayır zavodlarında.

Kabledip askerlik üretimini hem bütün yaşamasında bulunarak asker izmetindä, V. A. Moşkov ona razgelän halklarının dillerinä hem kulturalarına bilim meraklını gösterdi. Büyük devletin regionnarına herbir izmet iş gezisindän sora o getirärdi kendi publikaçiyalarında kullanılan materialı. Valentin Aleksandroviç bütün yaşamasında zanaatlandı bilimnän. Deyecez, Volga-Kama regionunda izmet vakıdında o anılmış türkologlan, İmperator Kazan Universitetinin hem Kazan din akademiyasının profesurunnan, yaratırmak dil bilimi doktorunna, Nikolay Födoroviç Katanovlan baalantıyı kurêr, İmperator Kazan Universitetinin yanında bulunan Arheologiya, istoriya hem etnografiya cümnesininnän işbirliini başlêr, neredä o dokladlarını okuyêr hem universitet «Известия» (İzvestiya) sayfalarında tiparlêr¹².

İyünün 12-sindä 1888 yılda V. A. Moşkov olêr Baş artileriya önderciliin kabledicisi. 1892 yılda Kazandan onu geçirerlär izmetä Varşavaya (Polşa padişahlı). Valentin Aleksandroviç

büük meraklan toplêr etnografiya materialını Rusiyanın türlü halklarından, angıları askerliini yapêrlar Varşava askerlik dolayında bulunan polklarda. Onun informantorları olêrlar çiftçilik kulturasını götürän askerlär. Hep butakım o tanıştı gagauz soldatlarlan. İki askerdän o ürendi onnarın lafetmâk dilini hem topladı gagauz dili sözlünü, sora da Besarabiyaya gagauzlara gittii zamannarda topladı büyük etnografiya materialını.

Kendi bilim işlerini V. A. Moşkov gösterärdi İmperator Moskva Universitetinin yanında bulunan Natura bilimi, antropologiya hem etnografiya sevennerinin İmperator cümnenin Etnografiya bölümünä hem İmperator Rus Geografiya Cümnesinä (İRGC), nereyi mardın 12-sindä 1901 yılda onu ilgili zaametçi seçtilär. Etnografiya bölümünün dergisindä tiparlanan statyalar için, istorik hem slavist Vladimir İvanoviç Lamanskiyin bakışına görä, İRGC verdi V. A. Moşkova küçük altın medali. Bakışta belli ediliydi: «V. A. Moşkov <...> anılmış etnograflardan biri. O islâa birleştirir okumayı, kabinettä aaraştırmalarını gözletmelärlän, siirek becermäklän sadä insannara yaklaşmaa hem annamaa onnardan türlü informaçiya <...> Ama o diil sade Rusiya halkları için evelki informaçiya islâa toplayıcısı, ama folklorun türlü taraflarını becerikli hem ürenmiş, çok okumuş aaraştıracısı da»¹³.

1902 yılda Valentin Aleksandroviç Moşkov İmperator Rus Geografiya Cümnesinin tarafından kabletti etnografiya iş gezisini Balkan yarıadasına, neyâ asignovaniya kabletti 200 rublä. Ama bu gezi gerçeklendi sade 1903 yılda, raport sa bunun için tiparlandı 1904 yılda. Bilim ekspediçiyası vakıdında V. A. Moşkov en ilkin gagauzların erleşmelerinä gitti, toplayıp

¹² Мошков В. А. Материалы к изучению гагаузского наречия тюркского языка: текст и перевод. Казань, 1895. 16 с. (Отдельный оттиск статьи: Мошков В. А. Гагаузские тексты // Известия Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете. 1895. Т. XIII. Вып. 2. С. 70–83).

¹³ Ламанский В. И. Отзыв о трудах Валентина Александровича Мошкова // Отчет Императорского Русского Географического Общества за 1900 г. СПб., 1901. С. 33–34.

pek çok etnografiya hem lingvistika materialı¹⁴.

Nicä belli etti A. M. Reşetov, V. A. Moşkov başarılı birleştirirdi bilim zanaatını baş işinnän, da onun karyerası ii gidärdi ileri. Taa noyabrinin 12-sindä 1894 yılda o oldu podpolkovnik, mayın 14-ündä 1896 yılda – polkovnik, dekabrının 6-sında 1905 yılda da general-mayor adını kabletti. Avgustun 22-sindä 1913 yılda V. A. Moşkov 61 yaşında çıktı pensiyaya «ev durumnarına görä». Sentäbrinin 19-unda 1913 yılda Baş ştabı doklad materiallarına görä, o kabletti general-leytenant adını «mundirlän hem pensiyaylan izmettän çıkarılmasınan». Valentin Aleksandroviç Moşkovun devletin önündä başarıları belli edildilər devlet ödüllerinnän: 3-üncü uurda Ayoş Vladimir ordeni, 3-üncü hem 2-inci uurlarda Ayoş Ana ordenneri, 3-üncü hem 2-inci uurlarda Ayoş Stanislav ordenneri kavaleri; vardı medalileri: III-üncü Aleksandr padişaalın anması için Aleksandr adına bantında gümüş medalisi, Romanovlar Evinin 300-üncü padişalın yılına açık-bronz medalisi¹⁵.

V. A. Moşkovun 1913 yılda devlet izmetindän gitmesindän sora ötää dooru onun eceli diil belli. Biz sade bileriz, ani 1921 yılda o göçtü Bulgariyaya, neredä Sofiyada bir yıldan sora altmış dokuz yaşında geçindi.

V. A. Moşkovun aaraştırmalarını kullanan bilimcilerin çoyu belli ederlär onu, nicä anılmış etnografi, dil bilimcisini, muzıka bilimcisini, muzey kolektiyları toplayıcısını. Onu sayêrlar erli gagauzologiya bilimin temelcisi bir sırada başka bilimcilärlän, angıları koydular çok zaamet rus bilimin ilerlemesinä¹⁶.

V. A. Moşkovun en büyük işi – «Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки

и материалы)» (Bender uездindän gagauzlar (Etnografiya yazdırmaları hem materialları)) monografiyası – «Этнографическое обозрение» (Etnografiçeskoe obozrenie) jurnalının birkaç nomerindä 1900–1902 yıllarda tiparlandı. Bu iştä var büyük fakt materialları, geçiriler ona bilim analizi, dünnedä başka kulturalara ilgili yaraştırmalı informatiya veriler. Rusiya günbatısı kenarlarda bulunan Varşava asker dolayının polklarında izmettä bulunarak, o toplayabildi Varşava, Volın, Grodno, Lomja, Petrokov, Radom, Sedleţ, Suvalki guberniyalardan belorusların, gagauzların, poläkların, çıftların hem rusların kulturası için zengin kolektiylarını. İmperator Rus Geografiya Cümnenin azası olarak hem bu kurumun programalarına görä imperiyanın günbatısı hem başka taraflarında informatiya toplayarak, V. A. Moşkov yazdı çok iş, angıları adalıydılar belorusların, gagauzların, nogayların, astrahan hem orenburg tatarların, çuvaşların hem Rusiyanın kimi başka halklarının material kulturasına, zanaatlarına hem muzıkasına¹⁷. Hep ozaman AEM fondları için o alabildi adet kulturasının en kıymetli predmetlerini. Materiya örneklerinnän birerdä V. A. Moşkovun hepsi kolektiylarında var yakın bir buçuk bin predmet. Onnarın arasında gagauzların kulturasını gösterän sade 160 predmet belli edili. RBA AEM-inin kolektiylarında bu predmetlerin bulunması razgelä bir iş diil.

Taman XIX asirin ortasında, 1854 yılda, gagauzları, onnarın özel türk dilini ilk kerä hesaba aldı akademik Pötr İvanoviç Köppen (1793–1864). P. İ. Köppen – Peterburg Bilim Akademiyasının akademii, İmperator Rus Geografiya Cümnenin azası, gerçek stat nasaatçısı. İRGC-dä kendi zaametindän

¹⁴ Мошков В. А. Турецкие племена на Балканском полуострове. Отчет о поездке на Балканский полуостров летом 1903 г. // Известия Русского Географического Общества. СПб., 1904. Кн. 40. Вып. 3. С. 399–436.

¹⁵ Решетов А. М. О письмах В. А. Мошкова к академику В. В. Радлову. С. 5–10.

¹⁶ Неп orada. С. 5–10.

¹⁷ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 1–90; 1901. № 1. Кн. XLVIII. С. 1–90; № 2. Кн. XLIX. С. 1–49; № 4. Кн. LI. С. 1–83; 1902. № 3. Кн. LIV. С. 1–66; № 4. Кн. LV. С. 1–91.

kaarä o pay alardı taa 27 bilim yabancı hem erli cümnelerdä. P. İ. Köppen üürendi Rusiya imperiyasının halkının sayısını hem etnika içindeki yapısını, ki kurmaa Rusiyanın etnografiya kartasını – «Этнографическая карта России» (Rusiya etnografiya kartası), angısı tiparlandı 1851 yılda. Makarki o diildi dolu, bölä kartanın peydalanması erli hem dünnä etnografiyasında önemni bir olaydı. P. İ. Köppen ilk sıradaydı, kim ayırdı bulgarlardan gagauzları da saydı onnarı özel etnolokal bir cümnä. İmperator Rus Geografiya Cümnesi üüsek notaladı Pötr İvanoviç Köppenin işini da verdi ona medali¹⁸. Köppen deyärdi gagauzlara «türkçä lafedän Dobrucadan bulgarlar». Sade 1878 yılda gagauz adında halk için yazacak Çehiyadan istorik Konstantin Yozef İreçek 1878 yılda Odesada tiparlanan kendi kiyadında «История болгар» (Bulgarların istoriyası)¹⁹. K.Y. İreçek seftä belli etti gagauzları nicä bulgarlardan ayırı etnosu da koydu soruşu onnarın tamızlılı için.

XIX asirin sonunda hem XX asirin başlantısında aktiv lafedärdilär gagauzların etnogenezi problemi için. Profesör İreçekin teklif edili gagauz köklerinin «türk» gipotezası buldu çok tarafçı. Onnarın arasında akademik V. V. Radlov, angısı 1894 yıldan Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin başıydı. K. Y. İreçekin düşünmesinä görä, gagauzlar nesoysa orta asirli türk halkının evladlarıdır, bezbelli, osman türklerinin gelmesindän öncä hristiannı kabledän polovtalar-kumannar. Radlovun bakışına görä, bu oguzlardı. Adı *gagauz* Radlov belli etti nicä *gok+oguz*. Detallı aaraştırıp Besarabiya gagauzlarını, V. A. Moşkov sayardı onnarı uzların ya da torkların (rus letopisindän anılmış «kara klobuklar») evladları. «Türk» gipotezasınnan kayıldılar çeh bilimcisi dä Karel Şkorpil hem o vakıтта bulgar bilimcilerin

çoyu. Ama vardı başka bakışlar da, angılarını koruyardılar kimi bulgar hem sovet bilimcileri (deyelim, Sergey Aleksandroviç Tokarev). Onnarın gipotezasına görä, gagauzlar türk dilini kabledän, ama pravoslav dinini koruyan bulgarlardır²⁰.

Nicä yazardı S. A. Tokarev, bu halkın kökleri için soruşun zoru onda, ani o gösterili iki grupaylan: «bulgar gagauzları», angıları yaşayışa görä pek yakın bulgarlara da sayêlar kendilerini bulgar, hem «haliz gagauzlar» (başka türlü «deniz kenardakı», ya da «hasıl gagauzlar»), angıları bulgarlardan bir tarafta bulunêrlar, taa çok çekilip urumnara²¹.

S. A. Tokarev yazardı: «Bezbelli, gagauz halkının kurulmak temelindä vardı nesoysa türk özü – oguzların, uzların, kuman-polovtaların h. b. tamızlıkların kalıntıları: sora bu halka karıştı hristian dinini korumuş, ama türk dilini üürenmiş, slavän grupaları»²².

Besarabiyaya hem başka dolaylara gagauzlar başladılar göçmää bulgarlarlan hem arnautlarlan barabar XVIII asirin sonunda geçän rus-türk cenklerinden sora. Onnarın büyük payı geldi oradan 1806–1812 yıllarda²³. 1861–1862 yıllarda Besarabiya gagauzların bir payı göçtü Tavriya guberniyasına, Azov denizin kenarlarına²⁴.

V. A. Moşkov toplayardı bilgileri hem kolektiyaları en çok sayıda olan Besarabiyada yaşayan gagauzlarda (kartalar 1, 2, 3, 4, 5).

²⁰ Токарев С. А. Этнография народов СССР. Исторические основы быта и культуры. М., 1958. С. 203.

²¹ Нер орادا.

²² Нер орادا. С. 204.

²³ Киссе А. И., Пригарин А. А. Буджак как историко-этнографический район Европы // Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины: Книга для чтения / Ред.: А. И. Киссе, А. А. Пригарин, В. Н. Станко. Одесса, 2014. С. 9–26.

²⁴ Морозова М. С., Новик А. А. Краткая история образования албанских сел Украины: факты и мифы // Новик А. А., Бучатская Ю. В., Ермолин Д. С., Дугушина А. С., Морозова М. С. «Приазовский отряд». Язык и культура албанцев Украины / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2016. Часть I. Т. 1. С. 219–276.

¹⁸ Отчет Императорского Русского Географического Общества. 1877. СПб., 1878. С. 43.

¹⁹ Иречек К. Й. История болгар. Одесса, 1878. 793 с.

Şindiki zamanda erleşmelär, neredä işlärdi Moşkov, girerlär Moldova Respublikasının Gagauziya Avtonom teritorial bölgesinä, burada yaşêêr gagauzların çoyu. (Bundan kaarä, gagauzlar kompakt yaşêêrlar Odesa bölgesinin üülen-günbatısı tarafında hem Ukrainanın Zaporozhye dolayında; diil büyük gagauz grupaları yaşêêrlar Bulgariyada hem Rumıniyada). Bu Komrat dolayının Beşalma, Kongaz hem Avdarma küüleri, Valkaneş dolayının Etuliya küüyü. Moşkovun bilim gezilerin vakıdında Beşalma küüyü girärdi Bender dolayının Komrat volostinä, Avdarma (*Aldarma*) küüyü – Bender dolayının Çadirlunga volostinä, Etuliya (*Tülüküü*) küüyü – İzmail dolayının Etuliya volostinä, Kongaz küüyü – Besarabiya guberniyasının İzmail dolayının Bolgrad volostinä²⁵.

V. A. Moşkov iki kerä gitti Besarabiya gagauz küülerinä²⁶, durgunup onnarda toplam bir yıldan zeedä²⁷. Düşünüler, ani taman bu zamanda toplanıldı zengin etnografiya hem folklor materialları, onnarın arasında AEM-yi için kolektiyalar hem patretlär.

İmperiyasının kultura yaşamasında önemni olêr 1897 yılda Rus muzeyinin açılışı. Başlayıp kendi zaametini devletin üüsek insannarın yardımınan, İRGC hem AEM örneenä görä, kurum oluşturer kendi toplayıcılar çevresini. Onnarın arasından lâázım belli etmää Besarabiyada işleyän Nikolay Mihayloviç Mogilänskiyi (1871–1933), A. M. Vısoçkiyi, N. İ. Kirmikçiyi, P. A. Şumanskiyi²⁸. Hem,

²⁵ Бак: Берг Л. С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. Петроград, 1923. 59 с.

²⁶ О yıllarda, açan V. A. Moşkov bulunardı Besarabiyada, Rusiya İmperiyasının administrativ bölünmesinä görä Besarabiya guberniya sayılardı. Toplayıcının sa yazdırmalarında gösteriler ba Besarabiya oblasti, ba Besarabiya guberniyası. – L. L., N. G., D. N. notunu.

²⁷ Курогло С. С. Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX в. / Отв. ред. В. С. Зеленчук. Кишинев, 1980. С. 6.

²⁸ Лукьянец О. С., Калашникова Н. М. Молдавские коллекции в собраниях Государственного музея этнографии народов СССР. Кишинев, 1990. 127 с.

elbetki, V. A. Moşkov yoktu nicä onnarlan baalaşmasın. Onuştan, bezbelli, onnarın kolektiyalarından predmetlerin çoyu benzeşer RBA AEM fondlarında bulunan predmetlerdän.

Rusiyada toplayıcılık zaametinin önemni faktı oydu, ani XIX asirin ikinci payında erli etnografiya aaraştırmaları lâázımdı bilsin o halkın dilini, yaşayışını hem kultasını, angısını onnar üürenärdilär. Açan V. A. Moşkovda peydalandı interes gagauzlara, o ilkin üürendi gagauz dilini²⁹.

Şindiki vakıtta RBA AEM-dä var Valentin Aleksandroviç Moşkovun 11 predmet kolektiyası (AEM №№ 254, 265, 294, 383, 405, 406, 415, 416, 417, 498, 499) hem 4 ilüstraşıya kolektiyası patretlärlän hem resimnärlän (AEM №№ 265a (7704), 294, 383, 393).

V. A. Moşkovdan ilk predmetlär AEM-inä geldi 1894 yılda. Kolektiyalarda onnarın vardı nomerleri: 254, 265, 265a. Bir yıldan sora, 1895 yılda, geler gagauz kultası için fotolar hem başka predmetlär. Kolektiyalarda onnarın var nomeri 294. Öbür artefaktların kolektiyaları geldilär sade üç yıldan sora, 1898 yılda (AEM №№ 405, 406, 415, 416, 417). 1899 yılda V. A. Moşkov verer AEM-inä bitki predmetleri, angıların kolektiyalarda var nomerleri 498 hem 499.

V. A. Moşkovun hepsi kolektiyaları toplu, bir kolektiyada gösterili türlü kulturalarının predmetleri (deyelim, belorus, poläk, gagauz hem başka). Deyecez, AEM № 254 kolektiyasında var Lomja guberniyasından Ostrolenka dolayından alınmış adam kalpaa. Hep bu dolaydan var karı batii; Varşava guberniyasından Loviç dolayından üç kuşaklık materiya parçası; Sedleţ guberniyasından Vlodava dolayından Turno gminasından Tolya küüyündän karı baş dartısı; Sedleţ guberniyasından Bela dolayından Malaya Dubroviţa küüyündän

²⁹ Решетов А. М. О письмах В. А. Мошкова к академику В. В. Радлову. С. 7.

peşkir; Sedleţ guberniyasından fıt. AEM № 254 kolektiyasında var Besarabiya bölgesinin Bender dolayının Komrat volostinin (şimdi Gagauziyanın Komrat dolayı) Beşalma küüyündən 5 gagauz predmeti: düünnük adam kalpaa; *kaval* muzıka instrumenti; ev modeli; su kaldıran maşına modeli; taliga, borna hem puluk modelleri.

Bu modellär için V. A. Moşkov³⁰ pek kahırlanardı kendi mektubunda Muzey koruyucusuna Dmitriy Aleksandroviç Klementa³¹. Neçin kâr modellär? İş onda, ani bu vakıtta muzeylerin çoyu kendi toplayıcılık zaametindä ön verärdilär yaşamak hem çiftçilik yapılarına, zaamet işlerinä, angıları tez kaybelärdilär, yıkıldılar, çıkardılar kullanmaktan hem industriya revolütyasınan kullandılar azar-azar onnarın erinä eni tehnikayı çiftçilikte. V. A. Moşkov yazdı diil büyük bir broşura (maşinkada yazılı 13 sayfa) «Описание модели гагаузской хаты» (Gagauz evi modelini yazdırmak), angısı ekliydi muzey eksponata, gagauzların adet ev modelinä, onda Valentin Aleksandroviç, sıralayıp evin herbir detalisini hem onda bulunan herbir predmeti, ayırıntılı yazdırdı ev modelini³². Bundan kaarä, ev modelinin yanında vardı model avtorunun, Petri Kesioğlonun, hem onun aylesinin patredi – iki kardaşı karılarının, diil evli kardaşı hem küçük kızkardaşı. Herbir modelin yapılmasında pay alardı kendi V. A. Moşkov.

Onun ayırıntılı etnografiya aaraştırmaları belli oldular kimi başka eksponatların yazdırılmasında da. Onnar hep ölä her taraftan hem ayrıca yazdırılêr.

³⁰ Bak V. A. Moşkovun kiyadını: Yazdırma dosye EAM № 254. Y. 12–13.

³¹ Dmitriy Aleksandroviç Klement (1848–1914) – etnograf, arheolog, geograf, devirimci, 1902–1910 yıllarda imperatorun Aleksandr III Rusiya muzeyindä Etnografiya bölümünün başıydı, hep o vakıt AEM-innän işbirliini yapardı hem eni eksponatların registratoru hem muzey koruyucusu sayıldı.

³² Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. Маşinkada yazılmış. 1894. BAB № ЕІ А-657. 13 s.

AEM № 265 kolektiyasında var 1233 predmet, gelmäk yılı – 1894. Bu ev dokumaların örnekleri taa çok poläklarda hem beloruslarda toplu. Butakım artefaktların toplanması pek uygundu. Halk giyimi türlü faktorlar üzerinä pek hızlı diişärdi: en ilkin, XIX asirin sonunda materiyaların hem fabrikada yapılı hazır giyimnin yayınlanması yavaş-yavaş yok etti ev dokumacılığını hem evdä giyimin yapılmasını, ondan sora adet halk kostümünü da. Bu kolektiyada gagauz kulturasından var sade 11 predmeti (dikili basma hem materiya örnekleri). Onnar topluydular Besarabiya bölgesinin Bender dolayının Çadirlunga volostinin Avdarma küüyündä (şimdi – Moldova Respublikası, Gagauziya, Çadır-Lunga dolayı).

AEM № 294 kolektiyası geldi 1895 yılda. Bu kolektiyada sade gagauz kultura predmetleri. Burada gösterili donaklar, ev kapları hem muzıka instrumenti «*kaus*, ya da *kemençe*», burada da vardı toplayıcının etiketkaları. (Bak etiketkaları.) AEM № 294 vardı 37 predmet, ani V. A. Moşkov yollamış. Bu artefaktlar topluydular Besarabiya bölgesinin Bender dolayının Komrat volostinin Beşalma küüyündä. Predmetlerin ilk yazdırmasını yaptı A. N. Neçayev. V. A. Moşkovun yazılı etiketkaları temel material gibi kullanıldı. Bu kolektiyada vardı 35 patret, ani V. A. Moşkov 1894 yılda Varşava guberniyasının Novominsk dolayında çıkarıldı. Onnarda gösterili poläk çiftçileri millet giyimnerinnän. Patretlerin başka payı yapılı belorus küülerindä.

Sora AEM № 383 kolektiyası V. A. Moşkovdan geldi 1897 yılda. Onda vardı 71 materiya örnä hem gagauzların adet evlerinin soba hem baca modelleri. Bu kolektiya predmetleri toplu Beşalma hem Etuliya küülerindä. Yazdırmada V. A. Moşkov bildirer, ani soba hem baca modellerini yaptı onun uşakları onun resimnerinä görä.

AEM № 405 kolektiyasında var sade 17 predmet, onnardan 13 – gagauz kulturasından.

Muzeyä kolektiya geldi 1898 yılda. Bu adet gagauz adam kalpaa hem donaklar ona – *kitkalar*, hem dâ yapaa kilimin, yastık üzlerinin hem saadica hem gelinâ deyni düün fenetlerin örnekleri. Muzey bakıcısı, D. A. Klement, angısınnan yazışardı V. A. Moşkov, yaptı registrațiya bu kolektiyyaya. 1898 yılda yanvarda V. A. Moşkovdan kabledilmiş predmetlerä D. A. Klement registrațiya yaptı hep o yılın fevralda. Onnarı yazdırarkan, D. A. Klement kullandı hep V. A. Moşkovun etiketkalarını. Bu kolektiyyada var gagauz kulturasından 13 predmet hem belorus kulturasından 4 predmet. Gagauz artefaktlarını V. A. Moşkov topladı Besarabiya bölgesinin iki küüyündä: Bender dolayının Komrat volostinin Beşalma küüyündä hem İzmail dolayının Bolgrad volostinin Kongaz küüyündä.

AEM №№ 406, 415, 416 kolektiyalarda var ruslara, beloruslara, poläklara, çiftılara hem marilara adalı predmetlər. Kolektiyyada № 406 var poläkların, belorusların, çiftıların hem rusların adet hem çoban kavalları.

AEM № 415 kolektiya yazdırmasında detallı yazdırılı poläk hem belorus baş dartıları hem onnara donaklar (toplam 28 birim). AEM № 416 kolektiyyasında vardı Kazan guberniyasında toplu marıların giyim predmetleri, angılarını V. A. Moşkov toplamış.

AEM № 417 kolektiyyasında, nicä belli edili yazdırmada, vardı sade bir gagauz predmeti – fabrikada dikili basma, angısında var boyalı pamuk ipliklerinnän yapılı diil büyük dikmä kruçaylan. Bu predmetin eceli pek meraklı. Bezbelli, bitki kerä onu kullandılar, ki sarmaa diil büyük paketi. Basmada kaldı kalem ucunnan yazılı kabledenin, V. A. Moşkovun, adres izi.

AEM № 498 taa bir kolektiyyası kurulu materiya örneklerindän. Onda var Günbatısı dolayından türlü halklardan 234 predmet. Hem, sonunda, V. A. Moşkovdan bitki geldi – *kesmäk* – kiyat figurası, ev için poläk donaa, registrațiyasını geçti 1899 yılda 499-uncu

nomerindä.

AEM-ndä Kazan guberniyasından marıların predmetleri peydalandı diil razgelä. 1900-ncu yıllarda V. A. Moşkovu geçirerlər Volga-Kama regionuna, neredä o ilerlede bilim aaraştırma zaametini etnografiya uurunda. O kurêr baalantı İmperator Kazan Universitetinin profesornnan, anılmış türkologlan N. F. Katanovlan, işbirliini başlêr İmperator Kazan Universitetinin yanında bulunan Arheologiya, istoriya hem etnografiya cümnesinnän, neredä okuyêr hem tiparlêr dokladlarını universitetinin «Известия» (İzvestiya) sayfalarında. 1901 yılda «Нива» (Niva) dergisinin yıllık literatura eklentisindä V. A. Moşkov tiparladı Tarevokokşaysk kasabası için (şindi Mari El Respublikasının baş kasabası – Yoşkar-Ola kasabası) yolculuk notlarını, angıları sora enidän tiparlandılar, da onnarı çok kullanêrlar erli muzeycilär hem etnograflar³³.

Valentin Aleksandroviç Moşkov kendi publikațiylarına mutlak eklardı patretleri, da olmayaceydı dooru sölämemää AEM-inä ondan gelän ilüstrațiya kolektiyları için. Onnar diil çok, sade dört kolektiya: AEM №№ 7704, 294, 383, 393. Bunnar patret hem resim. V. A. Moşkov pek çok patredä çıkarêr, ama çok zorluklar görer, nicä yazêr kendi mektubunda V. V. Radlova: «Снимаю по этнографической части очень много, но всякий раз или крадучись, как вор, или с разными неприятностями вроде объяснениями с полицейскими властями»³⁴ (Etnografiya uurunda bän çok çıkarêrım, ama her sıra ya saklanarak hırsız gibi, ya da türlü kötü olaylara düşüp, açan lââzım polițiya kuvetlerinä cuvap vermää).

Rusiya Bilim Akademiyasının Arhivindä Sankt-Peterburg filialında korundu V. A. Moşkovun akademik V. V. Radlova altı mektubu. Valentin Aleksandroviç

³³ Решетов А. М. О письмах В. А. Мошкова к академику В. В. Радлову. С. 7.

³⁴ Нер орادا. С. 11.

herbir mektupta Radlova söleer AEM-inä kolekçiyasının yollanması için hem onun için, ani onda toplandı pek çok iş hem patret muzey için, angılarını yakın zamanda o yollayacak. V. A. Moşkovun istediinä görä, Vasiliy Vasilyeviç Radlov yollêêr ona açık filaları belli edili haklan, toplamaa etnografiya materiallarını türlü guberniyalarda. V. A. Moşkov bir mektubunda yazêr, ani yollêêr AEM-inä baş dartılarını, iki muzıka instrumentini hem negativleri. Toplayıcı may herbir mektubunda söleer patretlerinin hem şişä negativlerinin yollanması için. Düşünöler, ani patretlerin hem negativlerin bir payı muzeyä etişmedi.

Aaraştıracının etnografiya toplamaların sonuçları muzey eksponatlarının yazdırmasında çıkiştılar. Onnar dolu hem detallı yazdırılı. Nicä biz çok kerä belli ettik, AEM-inä verili işlerin çoyunda V. A. Moşkovun kurulu etiketkaları korundu.

V. A. Moşkov kendi tiparlı işlerindä ayırıntılı yazdırêr muzey için alınmış predmetleri. Onun temel işindä «Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы)» (Bender uezdindän gagauzlar (Etnografiya yazdırmaları hem materialları)) biz bulêrız informaçiya may herbir predmetin yazdırılmasınnan, ani AEM-inä baaşlanılmış. V. A. Moşkov belli eder onnarın özelliklerini gagauzların hergünkü hem adet yaşamasında. Aaraştıracı ufaktan yazdırêr gagauz etnosunun hepsi yaşayış taraflarını, verer herbir predmetin, adetin, olayın adını, bununnan barabar mutlak verer adlarını gagauz dilindä dâ. Toplayarak etnografiya materiallarını, V. A. Moşkov yazardı antroponimiyayı da (kendili adam hem karı adları), gagauz küülerindä yaşayannarın laaplarını hem karakteristikasını, hısımnık terminlerini hem hısımnık ilişkileri adlarını, toponimikayı, ayların, günnerin, yortuların adlarını, toplardı ekonomika hem statistika bilgilerini.

V. A. Moşkovun temel işindä «Гагаузы Бендерского уезда» (Bender uezdindän

gagauzlar) var bu bölümnär:

1. Gagauzların kapladu teritoriyası.
2. Adetlär: duumalar, vaatizlär.
3. Oyunnar hem şenniklär.
4. Oyunnar, muzıka hem türkü çalmak.
5. Düün.
6. Gagauzlarda aylä hem cümnä ilişkileri.
7. Gagauzların başka halklarlan ilişkileri.
8. İnannar.
9. Naturaya bakışlar.
10. Dev adamnarı.
11. Ölüm, öbür dünnä için bakışlar hem gömmäk adetleri.
12. Tılsım (Moşkovda – Talısım).
13. Halk kalendarı.
14. Ev, çiftçilik hem aul yapıları.
15. Ev kapları hem imäa yapmak için kaplar.
16. İmäk.
17. Tütün içmesi.
18. Giyim.
19. Dokumacılık zanaatı.
20. El zanaatları.
21. Ekincilik.
22. Başçıvancılık.
23. Şarapçılık hem meyvacılık.
24. Hayvancılık.

XX asirin sonunda anılmış aaraştıracı Mariya Vasilyevna Maruneviç kendi kiyadında «Материальная культура гагаузов. XIX – начало XX в.» (Gagauzların material kulturası. XIX – XX-nci asirin başlantısı) V. A. Moşkovun temel işinä yapêr pek incedän analiz³⁵. Söleyeräk kimi yannışlıklar için materialın analizindä hem gagauz kulturasının yazdırmasında diil dolu informaçiya için, avtor belli eder, ani V. A. Moşkovun işi – gagauzların yaşayışı için ilk etnografiya aaraştırması, hem genç aaraştıracılar için bu en önemni kaynak, neçinki o gagauz halkının etnografiya üürenmesindä temel bilim işi³⁶.

Valentin Aleksandroviç Moşkovun mirası

³⁵ Маруневич М. В. Материальная культура гагаузов. XIX – начало XX в. / Отв. ред. Ю. В. Иванова. Кишинев, 1988. 188 с.

³⁶ Нер orada. С. 10–12.

korunacak gelân evlad boylarına, çünkü onun vardı özel vergisi üürenmää zengin dünneyi, neredä yaşêêr şaşılacak insannar – kimär kerä diil birtürlü olan bakışlarda türlü dillerini taşıyannar, türlü dinnerdä insannar. Aaraştırıcı buldu kendi yolunu etnografiyada, o açtı dünneyä gagauz halkının zengin çokrenkli kulturasını hem koruyabildi XIX hem XX asirlär sınırlarında kaçırılan pek eski zamannardan çekilän adet izlerini³⁷. Onun başarıları her zaman kalaceklar diri eskilii sevän insannarın akıllarında hem üreklerindä³⁸.

Biz çok şükür ederiz bu kiyadı hazırlamakta büyük yardımna için AEM-indän bizim koleğalarımıza: Evropa fondlarının koruyucularına Lüdmila Eduardovna Sutäginaya hem Nina İlyiniçna Androsova, Aleksandr Evgenyeviç Finçenkoya, angısı yaptı pek gözäl anotaşiyaları muzıka instrumentlerinä hem yazdırdı gagauzların donaklarını, çok kolekşiyalardan materiya parçalarına konsultaşiya için Anna Yuryevna

³⁷ Bir asirdän sora, XX-nci hem XXI-inci asirlerin sınırında AEM-in zaametçileri ilerlettilär aaraştırmaları gagauzların kulturasının çoktörlü zenginninii uurunda. Bucak hem Priazovye erlerindän ekspedişiyalardan getirdilär tradişiyalı kultura predmetlerini, ani gösterärdilär gagauz halkının sınaşımınarını hem becermeklerini, hem dâ tehnologiya sıralını hem estetika saygılıklarını. Bir bölük etnografiya predmetleri uyêr onnarlan, ani topladıydı V. A. Moşkov. Bak: AEM. 1998. № 1726; AEM. 2011. № 2039; AEM. 2011. № 2040; Novik. KAM. 2011.

³⁸ Сырф В. И. О гагаузских коллекциях МАЭ им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН (г. Санкт-Петербург, Россия) // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 26-ой годовщине Комратского государственного университета 10 февраля 2017 г. «Наука, образование, культура». Сборник тезисов [в 2 т.]. Т. II. Лингвистика. Всеобщая история и археология. Философия. Транзитология. Этнология, гагаузоведение, региональные исследования. Культура и искусство. Комрат, 2017. С. 255–258.

Tıkvinaya, günduusu slavän hem Rusiya Evropa payı halklarının etnografiya bölümünün başına Ekaterina Aleksandrovna Melnikovaya, angısı aktiv pay aldı bu kiyadı hazırlamakta. Biz ürektän şükür ederiz Rusiya Bilim Akademiyası Bibliotekasından bizim koleğalarımıza, en ilkin RBA (AEM Bibliotekası) Büük Petri adına Antropologiya hem etnografiya muzeyi (Kunstkamera) Bilim Akademiyası Biblioteka Bölümünün başına Tatyana İgorevna Şaskolskiyâ. Katalogu hazırlamakta yardım için çok şükür ederiz RBA Lingvistika aaraştırmalar institutun baş bilim zaametçisinä Mariya Sergeevna Morozovaya hem Moldova Respublikası Üüretim, kultura hem aaraştırma ministerlii Kultura miras institutunun “Gagauzların etnologiyası“ sektorun baş bilim zaametçisinä Sırf Vitaliy İvanoviçä hem Vinnikova Mariya Nikolaevnaya, Belarus Naşional bilim akademiyasından belorus kulturasını, dilini hem literaturasını aaraştırmak Merkezindä baş bilim zaametçisinä.

L. S. Lavrentyeva, N. G. Golant, D. E. Nikoglo

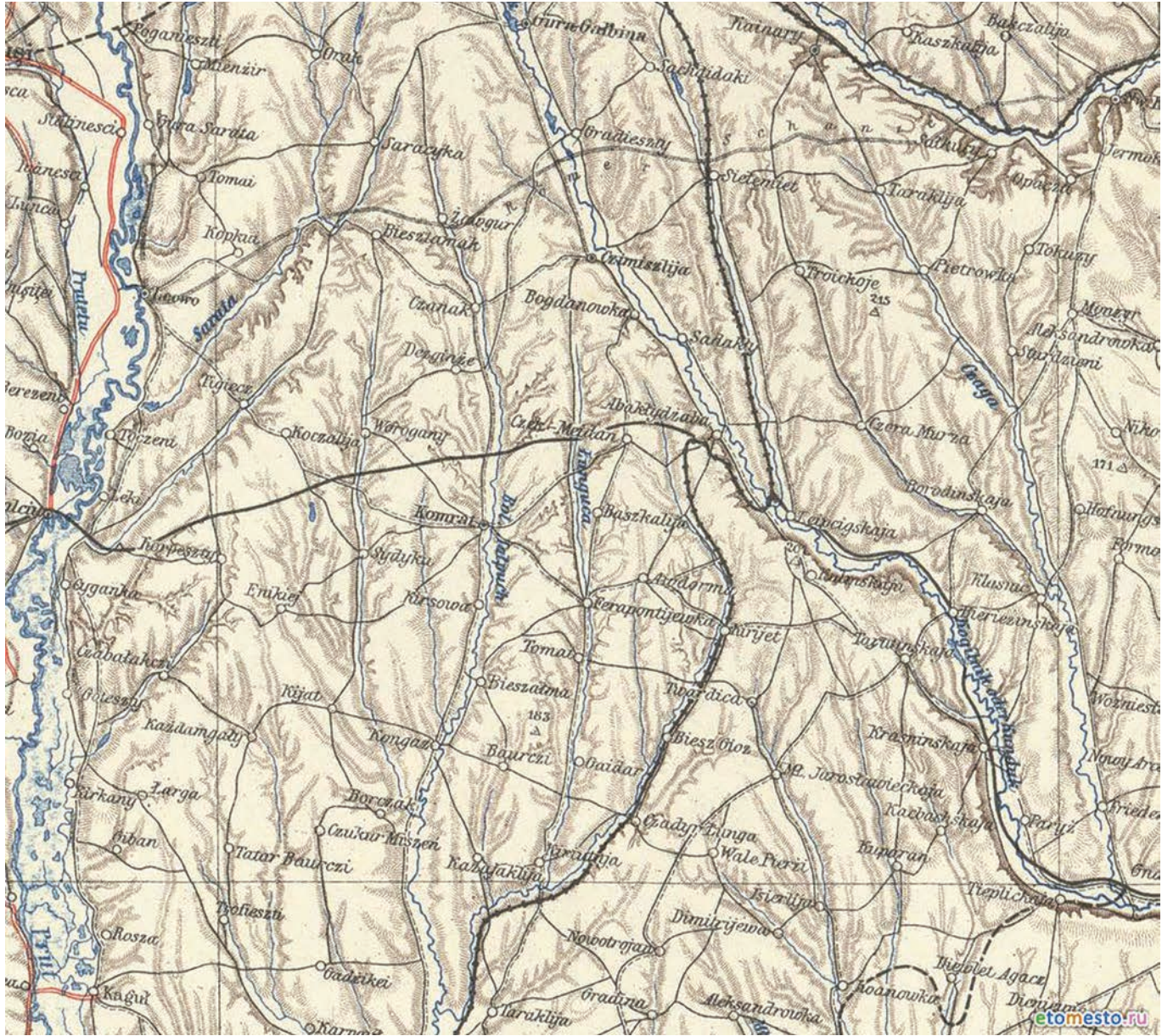
Karta 2

«R» operativ kartası masştabta 1:400 000. Gündüusu Evropa. Vena: Asker Geografiya İnstitutu, 1912–1915.
Operationskarte «R» im Maße 1:400.000. Osteuropa. Wien: Militärgeographisches Institut, 1912–1915.
 Kaynak: internet-sayt «ЭтoMecтo» (www.etomesto.ru).

Açıklamalar:

Karta kurulu yapraklardan *Operationskarte «R» (Russland)* masştab 1:400000 (1 sm-da 4 km, on vörsť kartası analoguna görä), angıları tiparlandılar Venada Kartografiya İnstitutunda İlk dünnä cengi yıllarında 1912–1915 (*Kaiserlich-Königliches Militär-Geographisches Institut*). Yaprakların ölçüsü 45x65 sm.

Kısaltmalar hem kartanın indeks yapraa: http://www.etomesto.ru/map-atlas_operationskarte-r/

Karta 3

Merkez Evropanın genel bakış kartası masşabta 1:750 000.

Übersichts-Karte von Mittel-Europa im Masse 1 : 750.000 der Natur. Bearbeitet und herausgegeben vom k. k. Militär - Geographischen Institute. Wien, 1882–1886. 44 (st. 45) gefalt. Kartenblätter in jeweils 8 Segmenten auf Lwd. Jedes Kartenblatt ca. 34 x 40 cm. 1 Bl. Zeichenerklärung. 1 Bl. Anleitung und 2 Bll. Berichtigungen. Lose in 3 Ln.- Schubern d. Zt. mit Rsch. und RVerg. (etwas berieben und bestoßen).

Kaynak: internet-sayt «ЭтoMecto» (www.etomesto.ru).

Açıklamalar:

Avstriya kartası «Übersichtskarte von Mitteleuropa» masşab 1:7500000 (1 sm-da. 7.5 km). Karta 1882–1886 yıllardan. Kurulu 1907–1918 yıllarda basılmış kartanın yapraklarından. Tiparlayıcı: «K.K Militarisch-Geographisches Institut Wien».

Karta kısaltmaları: http://www.etomesto.ru/map-atlas_mittleeuropa/

Karta 4

Evropa tarafında Rusiyanın asker yolculuk kartası. Baş Ştabı Asker topografiya bölümün yanında kuruldu. 1888 y. Masştab 1:1050 000.

Kaynak: internet-sayt «ЭтoМесто» (www.etomesto.ru).

Açıklamalar:

Masştab 25 vörst bir düymda. Baş ştabı Asker topografiya bölümün yanında kuruldu 1888 yılda. Belli edili erleşmelär kasabalardan erlerä, küülerä kadar, neredä var taa az 50 auldan. Gösterili yollar, neredä belli edili klas hem yolun uzunnuu küülerin hem kasabaların arasında. Kartanın çok yaprakları diiştirili 1908–1910 yıllara kadar. Karta yaprakların büyüklüü 4 gradus genişlik hem 10 gradus uzunluk. Bir yapraan ölçüsü 80 sm 60 sm-ya. Uzunluk sayıldardı Pulkovodan. Kimi yapraklarda taa ufaktan gösteriliydi tarafın relyefi.

Karta için bilgilar: http://www.etomesto.ru/map-atlas_dorozhnaya/

Karta 5

Evropa tarafında Rusiyanın kartası. İlk kurdu Prof. E. Y. Petri, bitirildi hem tiparlanmış ikinci tipar olarak Y. M. Şokalskiyin redaksiyasına görə. Masştab: 1:2.000.000. 1909 y.

(Girdi: Marks Bük dünnä masa atlasına. Başlanıldı geçinmiş profesor E. Y. Petri redaksiyasına görə, bitirildi 1903 yılda hem ikinci tipar olarak Y. M. Şokalskiyin redaksiyasına görə çıkan). İkinci, enidän bakılmış hem doldurulmuş tipar 1909 yıldan. SPb.: A. F. Marksın Kafadarlun basım evi, 1910. IV, [I], 6, 150 s., kartanın 55 sayfası. 44×31,5 sm.)

Kaynak: internet-sayt «ЭмоМесто» (www.etomesto.ru).

Açıklamalar:

Evropa tarafında Rusiyanın kartası bük dünnä masa atlasından ilk baştan yapıldı profesor E. Y. Petri redaksiyasına görə, da sora onu doldurdu Y. M. Şokalskiy 1909 yılda.

Marks atlası tiparlandı 1905 yılda, da ona girdi 62 baş hem 160 ek kartası 55 tablîtada. Eklentilerdä annadan tekstlärän vardı 8 klimatologiya kartası, angılarını kurdu profesor V. Bebbber hem V. Köppen.

Masştab 1 : 2000000. Marks atlasın onlayn variantı kaplêêr zamandaş Rusiyanın Evropa tarafını Uraldan Kaliningrada kadar, Ukraina, Belarus, Moldova, Latviya, Litva, Estoniya, Gruziya, Armeniya, Azerbaycan, Polşa payının, Rumıniya, Bulgariya, Türkiya, Finlândiya, Şveţiya, Kazahstan hem Turkmenistan teritoriyalarını.

16 yapraktan kurulu kartada gösterili relyef, bük hem küçük erleşmelär, türlü devlet hem dolay sınırlar, kalelär, fortlar, bekçi erleri, manastırlar, kliselär, yıkıklıklar, mezarlıklar hem kurgannar, panayırlar, gümrüklär, fabrikalar hem zavodlar, şahtalar hem altın işletmeleri, mineral kaynakları, pošta stanşiyaları, telegraf yolları, demir yolları, avto hem pošta yolları, küü yolları, geçişlär, limannar, fenerlär, kanallar, pınarlar, kuruyan derelär hem başka natura relyef elementleri.

Kısaltmalar: http://www.etomesto.ru/map-atlas_marksa/

Marks atlası: http://kartolog.ru/wp-content/uploads/2009/08/Atlas_Marksa.jpg

GAGAUZLARIN KULTURASI UURUNDA KOLEKȚIYA KATALOGU

Katalogun temelinä koyulu tematika prinȚipi. Ki göstermää kendi saygısını toplayıcıya, gagauz kolekȚiyasının ilk klasifikatoruna Valentin Aleksandroviç Moşkova, hazırlayan avtorlar, dayanarak onun işlerinä hem onun annamasına toplamaa etnografiya predmetlerini, material vermäk strukturasında onu kullandılar. Dayanarak gagauzların etnografiya temel kurucusunun V. A. Moşkovun kolekȚiyasının içindekisinä, ani gösterili Rusiyanın en eski muzeyinin fondlarında, alarak hesaba toplamanın istoriyasını hem gelän evlad boylarına herbir artefaktın önemini, teklif ediler genel katalogun bu bölümneri:

1. Çiftçilik işleri: ekincilik, hayvancılık, başçıvancılık, şarapçılık hem meyvacılık.
2. Adetçä evlär hem çorbacılık yapıları:
 2. 1. Adetçä ev;
 2. 2. Yısıtmaa hem imää yapmaasistema: sobalar hem bacalar;
2. 3. Evin görünüşü: ev tekstili, kilimnär, kaplar, dekor.
3. Dokumacılık.
4. Halk kostümü:
 4. 1. Adam giiyimi hem adam donakları;
 4. 2. Karı giiyimi hem karı donakları.
5. Tradiȥiyalı adetlär hem praktikalar:

5. 1. Uşaan duumasınnan hem terbielmesinnän baalı adetlär hem sıralar;
5. 2. Düün adetleri;
5. 3. Kalendar adetleri.

6. Muzıka instrumentleri.

Katalogun herbir tematika bölümü çekediler anotaȥiyadan. Kimi erlerdä, kullanarak istorizma prinȥipini, veriler V. A. Moşkovun işlerindän ȥitatar, ȥıparlanêrlar etiketkalar, angılarını toplayıcı kurdu bu ya da başka predmet için.

Alarak hesaba, ani kolekȥiyanın gelmesi vakıdında, V. A. Moşkovun aktiv bilim hem toplamak zaameti vakıdında Rusiya imperiyasının administrativ bölünmesi diiȥti diil bir kerä, hepsi geografiya nışannarı yapılêrlar zamandaş devlet hem administraȥiya bölünmesinä görä. Herbir predmetä veriler ad, gagauz dilindä dä, toplamak eri hem zamanı için informaȥiya, hem veriler onun büyüklüü hem materialı, angısını kullandılar bu predmeti yapmakta, hem dä onun yapılmak tehnikaası.

Predmetlerin AEM-inin kolekȥiyalarında bulunmak periodunda devlettä geȥti önemni istoriya olayları, bu beterä olmadı kolaylık

korumaa hepsi kolekŧiyaları lâázımnı koşullarda. Ama, bakmayarak muzey zaametçilerinin işinâ B  k Vatan cengi yıllarında hem cenkt n sora uzun vakıtt , kimi predmetlerin durumu diişti. Bu  zer  kimi predmetl r bu kataloga girmedil r¹. Deyelim, kataloga girmedi gagauz tafta kalendarı, angısı i in okadar inced n, b  k havezl n hem bilim interesinn n yazardı V. A. Moşkov: «Beşalma k  y nd  b n g r bildim bir iht r  ift id , Kara Todurda, sopada kru alarlan hem kertikl rl n kesilmiş gagauz halk kalendarını. Bu sopanın  orbacısı dey rdi ona “yortuluk” da annadardı, ani bu sopa geldi ona bir miras gibi bobasından hem d dusundan, ani o bulun r onnarın soyunda artık    evlad boyu. Todur b  k havezl n annattı kendi evelki kalendarı i in da teklif etti yapmaa onun haliz kopiyasını <...> Haliz kopiyayı <...> o ger ekt n yaptı, da originallan yaraştırmaktan sora sopayı yolladılar İmperator Bilim Akademiyasının muzeyin . Sopa d rtk şeliydi hem onun uzunnuu okadardı, ki olsun kolay gez rk n dayanmaa ona. Bir tarafında kesiliydi ilk yarım yılın g nneri, yanvardan iy n  kadar,  b r tarafında da – ikinci yarım yılın g nneri. Hafta arası g nn r nişannıydılar d z  apraz kertikl n, k  k yortular hep but rl  nişannanardılar, ama bir tarafları onnarın genişti, b  k yortular sa – kru a kertiinn n <...>»².

¹ Станюкович Т. В. Этнографические музеи в период Великой Отечественной войны и в первые послевоенные годы // Советская этнография. 1975. № 5. С. 63–70.

² Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 3. Кн. LIV. С. 29–30.

Bakmayarak hepsi zorluklara, koruyabildil r gagauz k  lerind  toplanılmış gevrek paskell  yımirtalarını. Boyalı yımirtalar g stererl r gagauzların XIX–XX asirlerd  halk inc  zanaatın a ılmasını, onnarın kimileri girdil r kataloga.

Kataloga girdi  ok materiya  rnekleri, angılarını b  k bilim havezinn n toplardı V. A. Moşkov. Tekstil kolekŧiyaları unikal, b  n onnarın istoriya hem muzey  nemnii pek b  d . Pek  ok informaŧiya var hem pek g sterişli diil sade materiya  rnekleri, ama onnarın yapılması i in d  bilgil r, ani V. A. Moşkov yazmış. V. A. Moşkovun kolekŧiyasından materiya  rneklerin  oyu girdi kataloga.

Bu kiyadı hazırlayarkan, a ıklandı  nemni işl r. Deyelim, AEM-inin kolekŧiyasında № 294 bilim uurunda bulundu donaklar, angıların arasında belli edili adam donakları da, onuştan katalogta karı donakları i in b l m  eklenildi  zel b l m “Adam donakları”. Hepsi eksponatların belli edildi yapılmak materialı hem teknikası. Ama en  nemnisi: birka  donak belli oldu nic  orta asirlerd n kalma ayın-a ık muska simvolları. şindi pek zor annamaa, net rl  bu donaklar geldil r V. A. Moşkovun kolekŧiyasına. Ama aaraştırıcıları but rl  eksponatlar umutlandır rlar ilerki bulmaklara,   rener k dedelerimizd n kalmış muzey hem bilim mirasını.

1. ÇİFTÇİLİK İŞLERİ: EKİNCİLİK, HAYVANCILIK, BAŞÇIVANCILIK, ŞARAPÇILIK HEM MEYVACILIK

Valentin Aleksandroviç Moşkovun temel işindä «Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы)»¹ (Bender uездindän gagauzlar (Etnografiya yazdırmaları hem materialları)) var butakım bölümnär: «Ekincilik», «Başçıvancılık», «Şarapçılık hem meyvacılık», «Hayvancılık». Rusiya Bilim Akademiyası Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin fondlarında bulunan V. A. Moşkovun kolektiyalarından bu temaya uyêr sade birkaç gösterilecek predmet. Bunnar iş tertipleri hem teknikalar, angıları göstererlär gagauzların çiftçiliklän, hayvancılıkları hem başçıvancılıkları baalı zaametlerini, hem dâ hayvannar için *traka*.

Gagauzlar adetçä büüdärdilär terekä, industrial hem furaj büüyümnerini. Bakla hem terekä büüyümnerindän ekärdilär: booday, arpa, yulaf, darı, papşoy, mercimek, fasülä hem bakla. Onnardan başka büüdärdilär çok üzüm, zarzavat hem meyva. Topraa sürärdilär kırmızı balkan soyundan öküzlärlän ya da beygirlärlän. Bu öküz soyu sayılardı en ii koşacak hayvanı, o da oynadı önemni bir rol Balkannarda çiftçiliin konulmasında. Puluklar vardı üçtür: 1) taftadan, 2) demirdän hem 3) çüvendän, fabrikada yapılı.

RBA AEM kolektiyasında var demir puluk modeli. İşlärkän butürlü pulukları, çiftçilär koşardılar bir çift öküz. Topraa sürdüktän sora gagauzlar işlärdilär topraa bornaylan. Bornalamak hem toom ekmäk için öküzlerdän kaarä kullanardılar beygirleri dâ. V. A. Moşkovun kolektiyasında var birdemirli puluk bir çift öküzä taftadan çiftli boyundrukları koşum. Hep bu altlıkta koyulu üçköşeli borna demir parmakları. Hep burada bulunêr bir çift beygirlän *araba* modeli. Butürlü araba yapıları üüsek argıçları hem tafta tekerlekleri. *Arabaya* koşardılar iki beygir. XIX asirin bitkisinädän bu transportun artık önemni diişilmekleri vardı. Erli dülgärlär hem çilingirlär yapardılar arabaları demir dingillerdä hem köprülerdä, çemberlärdilär tekerlekleri, kulupları hem yaşçikleri. Busoy transport taa kaaviydi, da onda vardı nasıl götürmää taa büyük ükleri².

«Gagauzların arasında diil çoyu zanaatları başçıvancılıkları», – kendi vakıdında yazardı V. A. Moşkov. «Başçalarda gagauzlar büüderlär biber, patlacan, mor patlacan, prasa, suan, sarmısak, çok soy laana, kabak, karpuz hem kaun, çukundur, alabaş, morkva, marar, petruşka, çor otu, salata, telina hem kartofi. Zarzavatların çoyunu satêrlar

¹ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 57–91.

² Гагаузы / Отв. ред. М. Н. Губогло, Е. Н. Квилинкова. М., 2011. С. 226. (Серия «Народы и культуры»).

panayırdı. Bir payını daadêrlar küülerdä hem diıştirlêrlär boodaya, çavdara, arpaya hem başka terekeyä, bişey satılêr onnara, kim geler başçaya ya da çorbacıya evä»³.

Başçaları gagauz topraanda lääzımdı sulamaa, ne yapılrdı su kaldırmak maşınanın yardımınnan. Adetçä bölä maşına düzülüydü büyük tafta tekerlektän, angısının çerçevesiydi tafta, içindä boş halka, o pay ediliydi birkaç yaşçää radial bölmelärlän. Herbir yaşçıktä vardı delik çerçevenin yan tarafında, yakın ortaya. Tekerlek dönärdi gorizental dingildä yakın deredän geçirilmiş hem suylan doldurulmuş hendektä. Sudan geçän yaşçıklär dolardılar suylan, angısı akardı bir derinnik içinä.

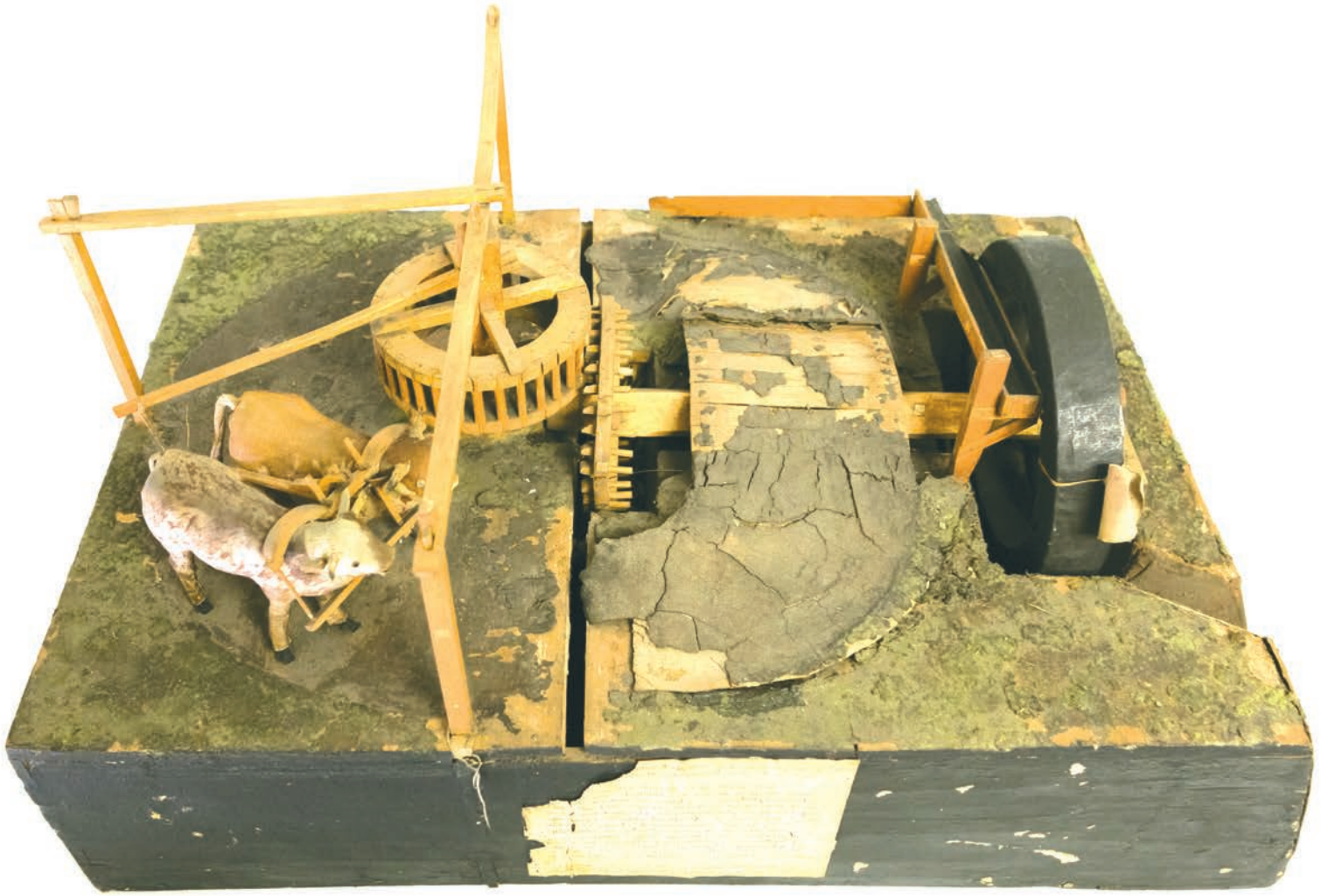
Su kaldırmak maşınayı çevirärdi boyundraa koşulu bir çift öküz. Öküzlerin çiftli boyundruu baalıydı özää, angısı döndürärdi kalbur gibi delikli daulu. Gorizental koyulu daul geçitlän eklenärdi

³ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 73–79.

dik duran dirää. Dönärkän, daul kafesi ilişärdi tekerlään özeenä, angısı vertikal koyuluydu daulun aşaa tarafına. Tekerlek dönärdi hem döndürärdi öbür tekerlää dä, angısı bulunardı hep o dingildä da kaldırdı suyu hollaa (kurnaya). Busoy su kaldıran maşına modelini yaptı gagauz Petri Kesioglo N. Tihovun hem kendi V. A. Moşkovun yardımınnan⁴. Sora bu predmeti toplayıcı verdi AEM-inä. Yapmak hem muzey fondlarına gelmək istoriyasını var nasıl üürenmää etiketkadan, angısı yapıştırılı AEM modelindä № 254-10.

XX asirin başlantısında gagauzlar hem Besarabiyada yaşayan başka halklar da büüdärdilär anılmış bulgar koyun soyunu – *figay*. O verärdi datlı yaanı, islää süt, incä iplikli hem pek ii yapaa. Bu ufak mal soyunu büüdärdi gagauzların arasından pek çoyu. Hepsi koyunculuk maasullarını satın alardılar iç panayırında da, dış panayırında da. Bundan kaarä, çiftçilär büüdärdilär domuz hem tutardılar pek çok kuş: tauk, ördek, kaaz hem pipi.

⁴ Yazdırma dosyesindä fiksət edili: «съ помощью Н. З. Ти-х-ова и В. А. Мошкова» (N. Z. Ti-h-ovun hem V. A. Moşkovun yardımınnan).

1. Su kaldırmaa maşına modeli

Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Tafta, buzaa derisi

Tokar işi, deridän yapılı

Altın uzunnuu – 52,0 sm; altın genişlii – 37,0 sm; altın üüseklii – 13,0 sm; maşına tekerleklerin arasında dingilin uzunnuu – 22,0 sm; daul halkanın uzunnuu – 33,0 sm; dirään üüseklii – 11,5 sm

AEM № 254-10

Altlaa yapiştirılı etiketka:

*[МОДЕЛЬ ВОДОПОДЪЕМНОЙ МАШИНЫ ДЛЯ ОРОШЕНИЯ ОГОРодОВЪ,
[И]ЗЪ БЕССАРАБСКОЙ ОБЛАСТИ – «ДОЛАБ».*

Названія частей ея по гагаузски:

*[...]ньдекъ» (канава для отвода воды изъ рѣки
в специальный бассейнъ; 2/ – «ястыкъ» (подушка);
3/ – «[...]бѣн» (бассейнъ, въ которомъ помѣщается водо-
подъемное колесо); 4/ – «шарампѣй»; 5/ – «нодул» (под-
шипникъ); 6/ – «дингиль» (ось); 7/ – «кол» или «шарам-
пѣй»; 8/ – «долѣб» (водоподъемное колесо осмолненное
снаружи); 9/ – «кѣфа» (клѣтки, на которыя подѣлено
водоподъемное колесо внутри); 10/ – «холукъ» (желобъ,
осмолненный внутри); 11/ – «дирѣкъ»; 12/ – «кѣпрю»;
13/ – «чарк»; 14/ – «диш»; 15/ – «крѣча» (крестъ); 16/
– «тѣпа»; 17/ – «бѣба»; 18/ – «фенѣр»; 19/ – «лакѣт»;
20/ – «арѣш»; 21/ – «дирѣкъ»; 22/ – «гѣрѣмя»; 23/ – «кѣма».*

*Модель построена Бессарабскимъ гагаузомъ Петри
Кесіогло съ помощью Н. З. Ти-х-ова и В. А. Мошкова.*

2. İki beygir koşulu arabaya modeli; bir çift öküz koşulu birdemirli pulaa modeli; üçköşelik formasında tafta parmaklı borna modeli

Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Tafta, buzaa derisi

Tokar işi, deridän yapılı

Altın uzunnuu – 43,0 sm; altın genişlii – 43,0 sm; arabanın uzunnuu (oksuz) – 15,0 sm; arabanın üüseklii – 7,5 sm; araba tekerlään diametrası – 6,5 sm; beygirin boyu – 9,0 sm; puluun uzunnuu – 18,0 sm

AEM № 254-11

ПЛУГЪ - "пулук"

его части:

1/-"уок"; 2/-"тека"; 3/-"табан"; 4/-"тафта"; 5/-"демиръ"
6/-"чирешня"; 7/-"кылыдж"; 8/-"куш"; 9/-"готачан";
10/-"тутак"; 11/-"каиш чивиси"; 12/-"каиш"; 13/-"дин-
гиль"; 14/-"кыса томень"; 15/-"тильки"; 16/-"чивгар";
17/-"кепче"; 18/-"диль"; 19/-"чамурлук"; 20/-"чеки
чивиси"; 21/-"боюндрук"; 22/-"дыш зевле"; 23/-"йич
зевле"; 24/-"дамаксы".

3. Modelă puluk detalların gagauzça adlarınnan etiketka. AEM № 254-11

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 265. Y. 48

ПЛУГЪ - «пулук»

его части:

1/- «уок»; 2/- «тека»; 3/- «табан»; 4/- «тафта»; 5/- «демиръ»;
6/- «чирешня»; 7/- «кылыдж»; 8/- «куш»; 9/- «готачан»;
10/- «тутак»; 11/- «каиш чивиси»; 12/- «каиш»; 13/- «дин-
гиль»; 14/- «кыса томень»; 15/- «тильки»; 16/- «чивгар»;
17/- «кепче»; 18/- «диль»; 19/- «чамурлук»; 20/- «чеки
чивиси»; 21/- «боюндрук»; 22/- «дыш зевле»; 23/- «йич
зевле»; 24/- «дамаксы»

N 254. Клементь 3

Хранителю музея этногра-
фии при Императорской Ака-
демии Наукъ.

Милостивый Государь.

Простите, что безнаказно Ваш моею
просьбай. Я получилъ отъ Васъ
открытое письмо, написанное по
просьбѣ Василія Васильевича
Радлова, съ извѣщеніемъ о
томъ, что мои модели Ваши
получены. Но мнѣ главное
интересно было не то, что
онъ полученъ, а то въ какомъ
видѣ онъ дошелъ до Петер-
бурга. Т.е. если ящики
Ваши распухли, то въ
какомъ видѣ полученные модели
оказались, не сломались ли онъ
и не потрогивались ли въ дароу?

4. İmperator Bilim Akademiyasının yanında bulunan Etnografiya muzeyinin bakıcısına
D. A. Klemența V. A. Moşkovun kiyadı

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 254. Y. 12-13

Дня сего получила посланное Вами
при семъ бланку открытаго
письма.
Примите увѣреніе въ
искреннѣйшемъ моемъ почте-
ніи
Вашъ покорнѣйшій слуга
В. Мошковъ

Хранителю музея этнографіи при Императорской Академіи Наукъ.

Милостивый Государь.

Простите, что безпокою Васъ моею просьбой. Я получилъ отъ Васъ открытое письмо, написанное по просьбѣ Василя Васильевича Радлова, съ извѣщеніемъ о томъ, что мои модели Вами получены. Но мнѣ главное интересно было не то, что онѣ получены, а то въ какомъ видѣ онѣ дошли до Петербурга. Т. е. если ящики Вами раскупорены, то въ какомъ видѣ полученные модели оказались, не сломались ли онѣ и не попортились ли въ дорогѣ?

Для отвѣта посылаю Вамъ при семъ бланку открытаго письма.

Примите увѣреніе въ искреннѣйшемъ моемъ почтеніи

Вашъ покорнѣйшій слуга

[Подпись] В. Мошковъ

Aşaada V. A. Moşkovun mektubuna V. V. Radlovun cevabı.

М. Б.
В. А.
Снѣшу Васъ обрадовать извѣстіемъ, что
присланныя Вами модели дошли вполне благополучно и
уже служатъ украшеніемъ музея. Съ совершеннымъ почтеніемъ
В. В. Радловъ
26
I 95

М[илостивый]. Г[осударь].

В[алентин] А[лександрович]

Снѣшу Васъ обрадовать извѣстіемъ, что присланныя Вами модели дошли вполне благополучно и уже служатъ украшеніемъ музея. Съ совершеннымъ почтеніемъ 26.I.1895.

[подпись В. В. Радлова]

5 a, b. Hayvannar için traka – traka

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Bakır, kalay buzu, demir enser

Döküm, nallamak, eklemäk

Üüseklik – 7,0 sm; yukarkı dörtlköşeli payda genişlik – 7,2 sm; aşaaakı payda oval aazın uzunnuu – 4,8 sm;
aşaaakı payda oval aazın genişlii – 4,2 sm

AEM № 294-4

6. Trakaya etiketka. AEM № 294-4

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

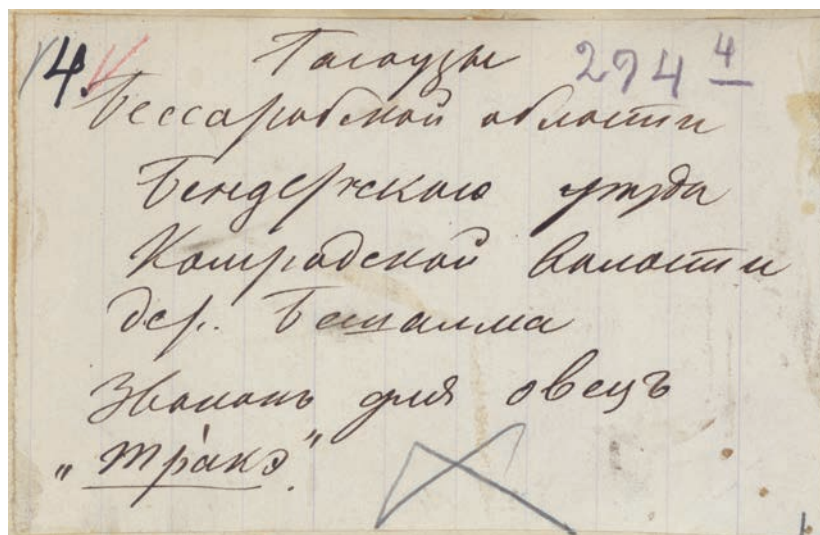
Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Koyunnara traka

«Traka»

2. ADETÇÄ EVLÄR HEM ÇORBACILIK YAPILARI

2. 1. Adetçä ev

Besarabiyada gagauz küülerin çoyu bulunardı yakın derelerä hem yollara, angıları geçärdilər poyrazdan üülenä dooru. Evlerin ard duvarları taa sık kalardılar sokaa dooru. Çiftçiliklän hem hayvancılıklän zanaatlanan çiftçinin mülkünä girärdi: yaşamak evi, çorbacılık, yapılar, terekeyi düümää harman, başça hem çiçeklik. Çorbacılık yapılarına girärdi koşacak hayvanı, büyük hem ufak mal tutmaa dam hem dä ambar, neredä tutardılar toomnarı, imeelikleri, sıra alafı hem çiftçilik avadannıklarını. XIX asirdä dörtskatlı örtüylän ev gagauz çorbacılığın merkeziydi. Onun yanında yapardılar kufneyi. Evin hem kufnenin önündä şopron altında ya da sade gök altında yapıları maasuz ekmek pişirmää deyni fırın ya da kotlon. Hepsi yapılar için temel yapıcılık materialıydı – samannan hem mayızlan karıştırılmış toprak. Gagauzların çoyu evleri yapardılar temelsiz. AEM kolektiyasında var Beşalma küüyündän çiftçinin Petri Kesioglonun adetçä evinin

modeli. Modellän bilä V. A. Moşkov yolladı iki patret: birisindä – Petri Kesioglo hem onun büyük aylesi, öbüründä dä – adetçä ev modeli. Bu predmetlärlän bilä toplayıcı yolladı evin detallı yazdırmasını. Gagauz evinin yazdırılmasını maşinkada yazılı yapraklarlan V. A. Moşkov topladı küçük bir broşuraya. Muzey eksponatların istoriyasında var taa bir fakt, angısını läüzüm hesaba almaa: «Описание модели гагаузской хаты» «Описание модели гагаузской хаты» (Gagauz evi modelini yazdırmak) kiyatçı verildi Bilim Akademiyanın Etnografiya institutuna Bibliotekanın kiyat toplamak bölümünä (şindi RBA AEM) da registrat oldu Etnografiya İnstitutu A-657¹ nomerlän, ama patretlär bir parça vakıt kaldılar evin modeli içindä.

V. A. Moşkovun V. V. Radlova mektubundan

¹ Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. Маşinkada yazılmış. 1894. BAB № ЕІ А-657. 13 s.

biz annêêrız, ani toplayıcı pek raatsızlanardı “gagauz evi” modeli için, angısını yolladıydı Varşavadan Peterburga demir yoldan. İsteeriz verelim onun laflarını: «<...> herbir bozgunculuk bizim işimizdä – artık doorudulmaz bir iştir»².

Evin modeli gösterer, nasıl kuruluydu gagauzların evleri. Yapının iki tarafında var galereya, nereyi çıkêr pençerelâr hem kapu. Galereya direkleri dayêrlar örtüyü. Yaşamak evinin modelinin duvarları beyaz boyalı, galereyanın erleri hem temel mor boyalı. Galereyaya çıkêr pençerelâr resimni pençerä kapaklarınnan. Örtünün bir tarafı baalamalarla kaldırılêr, da olêr kolaylık, bakmaa tavanı. Tavanda var koşum, iş tertipleri hem instrumentlâr: küreklâr, tırmıklar, diirennâr, ekmek demetlerini taşımak için el tezgereleri, terekeyi çalkamaa deri elek hem başka çorbacılık tertipleri. Örtüylân barabar tavan da kalkêr, da evin içânkı erleşimi hem tertiplenilmesi görüner.

V. A. Moşkov muzey için kurduu ev modelindä te nesoy analiz yapêr gagauz evinin erleşiminä:

«Gagauz evinin duvarları yapılı toprak hem mayız karışımından, nicä Rusiyanın üülen tarafında, neredä yok ne tafta, ne taş.

Dışandan sokaa kalan duvarı kireçleerlâr, ama aul içinä kalan duvar kalêr kireçlenmedik. Gagauzların evleri olêrlar bir hem iki aylelik. İlk variantta evin ortasında bulunêr hayat, ondan saa hem sol taraflarda – yaşamak içerleri. Bizim modelimizdä gösterili ev, neredä var nasıl yaşasın sade bir aylä, onuştan onda var sade bir yaşamak içeri hem hayat <...>, evi kaavileer sundurma, angısı dayalı evin ön hem sol duvarlarına. Evin saa duvarına hep butakım sundurma dayalı, da sade ard duvar kalêr dayaksız. Dolma düzülü bir sıra kazıktan, angıları içândan sarılı taftaylan. Duvardan kazıklara kadar aralı doldurêrlar saman hem toprak karışımınnan, dışankı tarafını hep bu materialan suvêêrlar <...> Evin dış duvarına

² Решетов А. М. О письмах В. А. Мошкова к академику В. В. Радлову // Rocznik Orientalistyczny. 2003. T. LV. Z. I. S. 5–19.

içândan giriş kapusunun sol tarafına asêrlar tafta bakırlı kazannar için. Onun yanında köşedä durêr suacı. İlk giriş kapusundan sol duvarda biz göreriz sergeni çanak-çölmeklâr için. Onda durêr: iki çanak, iki bakır tava, iki bakır çölmek hem büyük bakır tepsi.

Evin yaşamak içerinä aydınnık gelir çerçeveli altıgözlü iki pençeredân, dış kapaklarla hem incä perdäylân içândan. Bu iki pençerenin üstünü donadêrlar türlü alaca resimnêrlân»³.

Rusiya Bilim Akademiyası Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin fondlarında bulunan model gösterer gagauz evlerini XIX–XX asirlerin sınırında. Dörtskatlı yapılı kaavi örtü. Poyraz tarafından makazların uçları duvara kakılı tafta çiviciklêrlân, üülen tarafından sa örtü duvardan ileri çıkêr da dayanêr 5-6 diräa. Örtünün üstünä taa sık koyardılar saaz ya da şindila, taa siirek – saman ya da keremet. Bizim modelimizdä örtünün üstündä durêr şindilaya benzâr küçük tafta plaşkaları. Örtünün uzun taraflarında bir tarafta var tavan pençeresi, öbür tarafta – baca. Üülen hem günbatısı tarafından örtü biter şopronnan. Evin üzü giriş kapusunnan gagauzlarda taa sık bakardı üülen tarafına. Evin poyraz tarafı bakardı sokaa dooru. Çok sıra evin temelini dökmäzdilâr. Evin üülen hem günbatısı duvarların temelini kaaviledârdilâr sundurmaylan. Bir aylä için evdä vardı iki içêr: sobaylan yısınan yaşamak içeri hem dâ ocaklan içêr (hayat). Hayattan yaşamak içerinä girêrdilâr saa tarafa kapudan, dışarı sa çıkardılar kapudan uz. Taa sık hayatta tavan yoktu. Eer aylä büüyärsäydi (deyelim, läazım ayırı bir içêr genç evli ayleyâ), adetçä iki içêrlân (hayat hem içêr) evä eklêrdilâr taa bir içêr – onu yapardılar hayadın öbür tarafında; butakım düzülü ev konstruktıyasına görä olardı üçbölümnü.

“Pak” içêrin giriştân saa duvarında adetçä yapardılar iki pençerä. Kapaklar konardılar dış tarafından. Yazın may her zaman onnar kapalıydılar. Günduusu tarafında yapıları bir pençerä. İçândan pençereleri donadardılar

³ Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. С. 2–4, 7.

perdelärlän ya da dikili kenarlı peşkirlärlän. Modeldä peşkirlerdän kaarä var nasıl görmää “kesintileri” – renkli kiyattan donaklar, türlü ipliklerdän bant, renkli kitkalar, küçük renkli

resimnär, ayna parçaları, samandan figuralar. Adetä görä pençerelär arasına asardılar büyük ayna. Muzey fondlarından ev modelindä dä var

ayna, hem o donadılı peşkirlän.

7. Ev modeli

Modelin avtoru – Petri Kesioğlu, Beşalma küüyündän gagauz

Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Tafta, boya

Kesmək, oymak, boyamak

Altın uzunluu – 69,0 sm; altın genişlii – 43,0 sm; örtünün aşağı kenarına görä evin uzunluu – 63,0 sm;

örtünün aşağı kenarına görä evin genişlii – 40,0 sm; örtünün holluuna kadar evin yükseklii – 34,5 sm

AEM № 254-9

7 a. Evin görünüşü ardtan

7 b. Tavanın görünüşü

7 c. Evin görünüşü kaldırılmış örtüylân

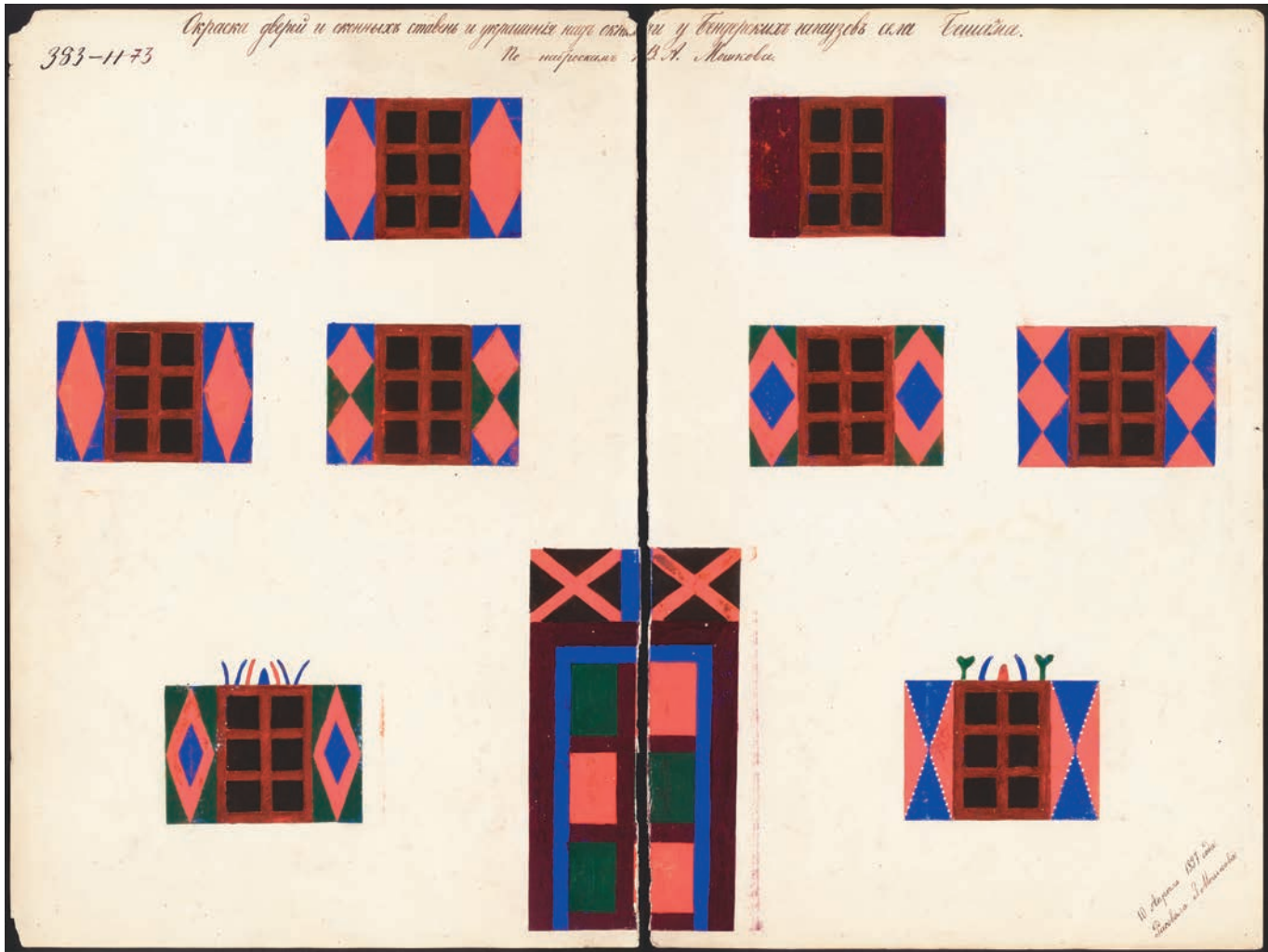
8. Ev modeli. Fotokopiya

Fotonun avtoru V. A. Moşkov

Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Uzunnuu – 10,0 sm; genişlii – 8,5 sm

AEM № 7704-3

9. Kapuların hem pençerä kapaklarının boyamak örnekleri, pençerelär üstündä resimnär

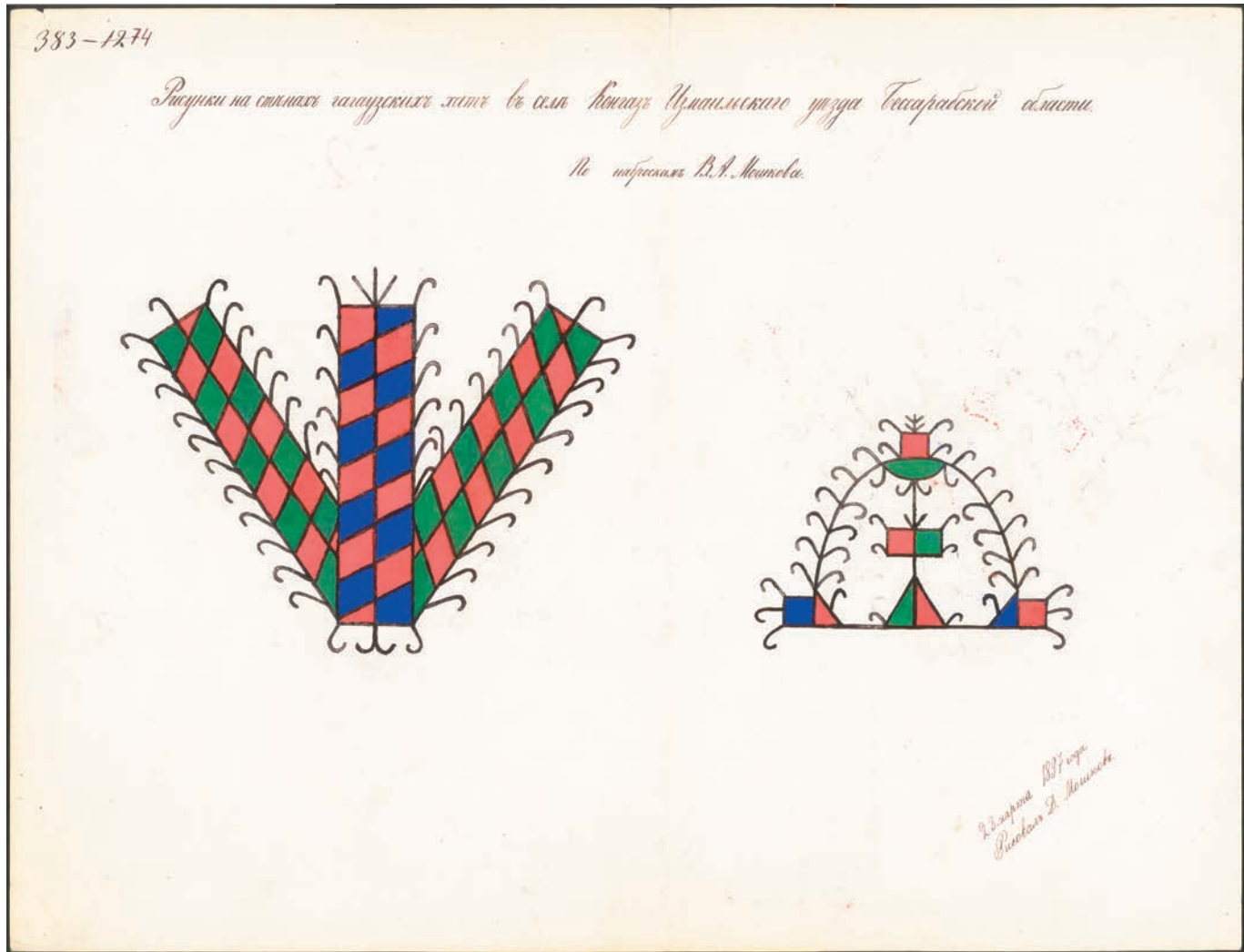
V. A. Moşkovun kızının, Zinaida Valentinovna Moşkovun, resimi

Beşalma küüyü. 1897 yıl

Vatman, tuş, guaş

Uzunnuu – 64,0 sm; genişlii – 48,0 sm

AEM № 383-73

10. Gagauz evlerinin duvarlarında resimnär

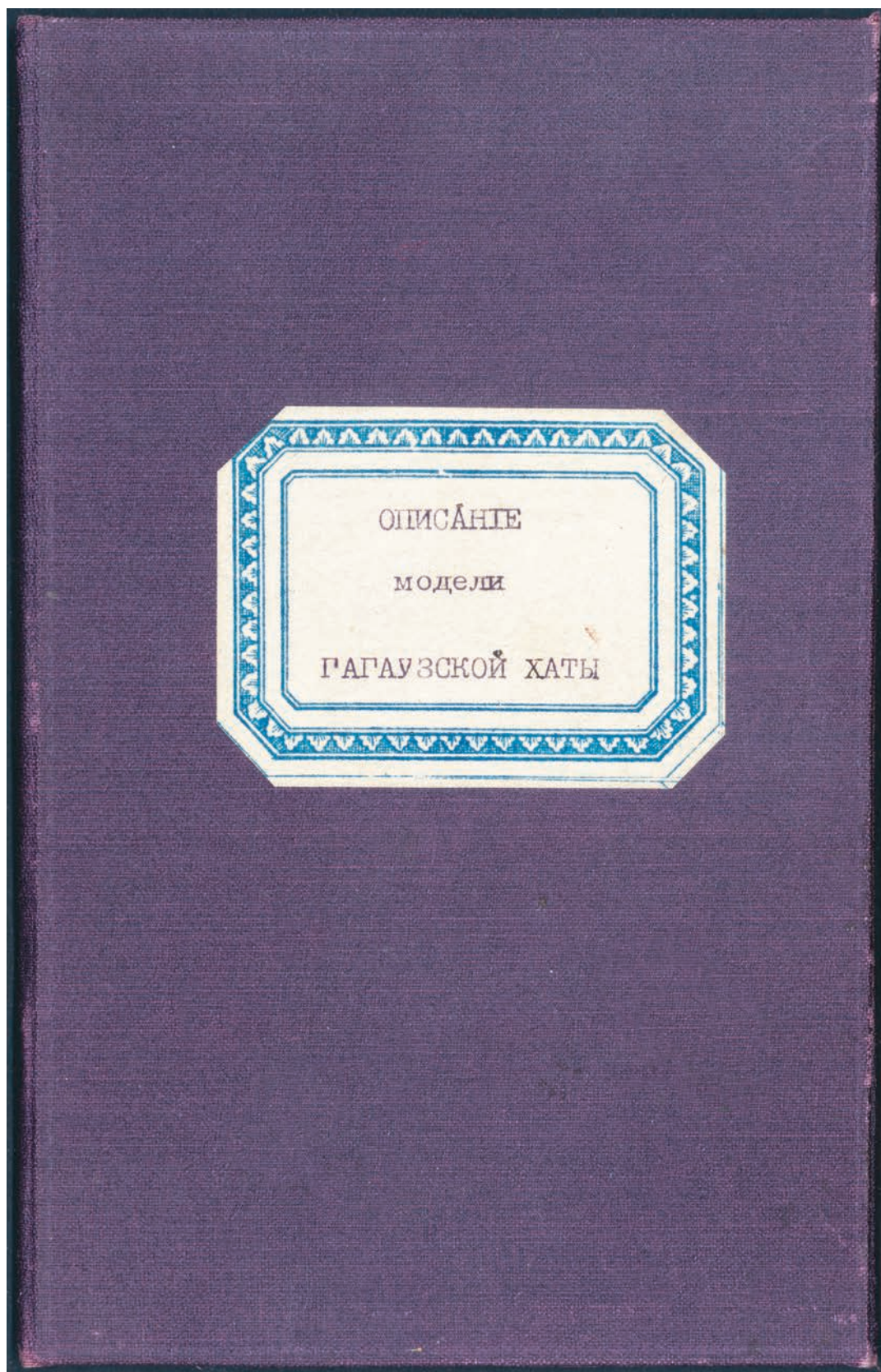
V. A. Moşkovun oolunun, Dmitriy Valentinoviç Moşkovun, resimi

Vatman, tuş, guaş

Kongaz küüyü. 1897 yıl

Uzunnuu – 58,0 sm; genişlii – 44,0 sm

AEM № 383-74

11. V. Moşkovun «Описание модели гагаузской хаты» broşurası kapaа. BAB № Eİ-A-657

2. 2. Yısıtmaa hem imää yapmaa sistema: sobalar hem bacalar

Valentin Aleksandroviç Moşkov incedän yazdırdı sobanın yapısını adetçä gagauz evindä. «Evin saa tarafında biz göreriz bacalı, angısının üstündä koyulu saazdan örülü hem içändan da, dışandan da killän suvalı baca. Örtünün üstünä çıkan bacanın payı yapılı taftadan. Bacanın aşaağı payına koyulêr aykırı aaç, angısına demir sincirdä «veriga» asılı, tuç kap, sulu imek kaynatmaa çüven <...> Ki kaurmaa nesoyşa imeyi tepsidä, onu koyêrlar sacaa ateşä. Duvarıda kemer altında yapılı yarıtombarlak delik. Bu – sobanın ya da fırının aazı. Soba erleştiriler yaşamak içerindä duvar aşırı. Onu kullanêrlar, ki pişirmää ekmek hem yısıtmaa içersini kışın. Yakacak (saaz) konulêr sobanın aazına. Sobayı kapêrlar killän

suvalı tafta kapaklan deliin formasına görä, tütün dä çıkêr küçük bacadan «fırın dili», angısı konulêr baca kemerin altına sobanın aazında»¹.

Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin kolektiyasında var soba hem baca modelleri (AEM № 383–72). Butakım, gagauz küülerindän modellerdä var üç baca (1–3) hem üç soba (4–6), da sade 7-nci modeldä belli edili, ani bu moldovan sobası. Bunun açıklamasını biz bulêrız toplayıcının yazılarında: «O [soba. – A. N.] görünüşünä görä kurulu birkaç kattan – türlü renklêrlän boyalı «kuşak». Sobanın yukarkı katında yapılı bükük ellär gibi donaklar, ölä geler, ani gagauzlar aldı moldovannardan, çünkü bölä donaklarlan sobaya deerlär «moldovan sobası»².

¹ Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. С. 5–7.

² Hep orada. С. 9.

12. Dört soba hem üç baca modelleri

Beşalma küüyü, gagauzlar; Köseliyä-Mikê küüyü, moldovannar. 1897 yıl

Tafta, vatman, guaş

Bacaların ölçüleri: bacaların üüseklii – 12,0 sm; bacaların genişlii – 9,0 sm; baca duvarların genişlii – 7,5 sm

Sobaların ölçüleri: sobaların üüseklii – 12,0 sm; sobaların genişlii – 9,0 sm; soba duvarların genişlii – 7,5 sm

AEM № 383-72

Модели

печей и трубъ печныхъ у глау-
зовъ Бендерскаго уезда Капрсит-
ской волости д. Бешална и
молдавнской печи (безъ трубы)
с. Малые Косы Измайловска-
го уезда.

№№ 1-3-глаузовскія печи.

№№ 4-6-трубы глаузовскихъ пе-
чей.

№7-молдавнская печь.

№№ 1, 2 и 5-работа Зинаиды Мош-
ковой (11^{ми} летъ).

№№ 3, 4, 6 и 7-работа Юлии Мош-
ковой (15^{ми} летъ).

По рисункамъ В. А. Мошкова,
сдѣланнымъ имъ лично.

г. Варшава 1897г.

12 b. Gagauz bacası modeli
Beşalma küüyü

12 c. Gagauz bacası modeli
Beşalma küüyü

12 . Gagauz bacası modeli
Beğalma küüyü

12 d. Gagauz sobası modeli
Beşalma küüyü

12 e. Gagauz sobası modeli
Beşalma küüyü

12 f. Gagauz sobası modeli
Beşalma küüyü

12 g. Moldovan sobası modeli

Köselyä küüyü (eski Köselyä-Mikê) (Kantemir dolayı, Moldova Respublikası)

2. 3. Evin görünüşü: ev tekstili, kilimnär, kaplar, dekor

Gagauz evin modeli hem onun yazdırılması verer kolaylık pek islää görmää evin içänsını, neredä mobiladan kaarä var çoktörlü kaplar hem dokunmuş işlär. Gagauz evindä, nicä hayatta, ölä dä yaşamak içerindä durardı dolap, nereyi koyardılar çanak-çölmekleri hem kimi imeelikleri. Hayatta ocaan yanında geçärdi aylenein bütün yaşaması: burada imää yapardılar, iyärdilär, işlärtilär, dikärdilär, uyuyardılar. Dolaplarda ya da içändan topraklan sualı çitennerdä tutardılar imeelikleri. Zengin aylelerdä kimi imeelikleri (suan, sarmısak, kartofı) tutardılar tavanda, ambarda ya da maazada. Tavandan sarkardılar tafta kaplar suan, biber baalantılarının, yapaaylan ya da ipliklän çıkılar, kurutulmuş kokuluk ya da ilaç otu testeleri. Duvar boylarına koyardılar fiçıları piinirlän, turşuyulan hem başka imeeliklärän¹.

İçer duvarlarını donadardılar kilimnärän hem peşkirlärän, erä döşedärdilär palaları. *Bez sakız pamuundan* yapardılar masa bezi. «Bu materiyayı dokuyardı 4 kişi incä pamuk erişinnän, hem kalın argaçlan. O olêr bim-biyaz hem pek gözäl, neçinki onun var sadä, sansın bastırılmış, resimi»².

Yorgannar için kullandılar *yorgan astarını*. Yorgannarı ya da *dolmaları* sarardılar

¹ Маруневич М. В. Материальная культура гагаузов. XIX – начало XX в. / Отв. ред. Ю. В. Иванова. Кишинев, 1988. С. 153.

² Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 1–18.

yapaa ya da yarıpamuk kara materiyaylan çizilärän başka renktä ya da sade koyu renklerdä: koyu-maavi, koyu-eşil.

Kırma materiyayı dokuyardılar kalın yapaadan, angısında sora açık garus ipliklärän yapardılar türlü resimneri. Bu materiyayı kullandılar tüüsüz kilimnerä, angılarının donadardılar duvarları evlerdä (anılmış gagauz *kilimneri*), hem dä oturmak için kullanılan yastıkların üz taraflarına. Yarıyapaa materiyayı *ulama* dokuyardılar yorgannar hem yastıklar için. «<...> giriş kapusunun yanına duvara asardılar resimnärän başlarında peşkir, angılarını dokuyardılar sarı, kırmızı hem maavi pamuklan. Hep butakım peşkirlärän donadardılar evin başka duvarlarını da, onnarın sayısı belli edärdi çorbacının zenginini. Hafta arası duvar boyunda dolmaya döşedärdilär pala, yortularda da – kilim»³. «Duvara, angısına yamanêr dolma, asêrlar *palatar*. Dolmaya koyêrlar samannan doldurulu dört yastık, nereyi oturdêrlar evin paalı musaafirlerini»⁴.

AEM gagauz kolektiyalarında var çok materiya örnekleri, angılarını kullandılar türlü interyer predmetlerini yapmakta, onnarın vardı önemni funkțional rolu, onnar simvol maanasını taşıyêrlar hem büyük estetika rolunu oynêrlar.

³ Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. С. 7–8.

⁴ Hep orada. С. 7–8.

13. Dokunmuş yastık üzü (üst tarafı) – kırma yastık

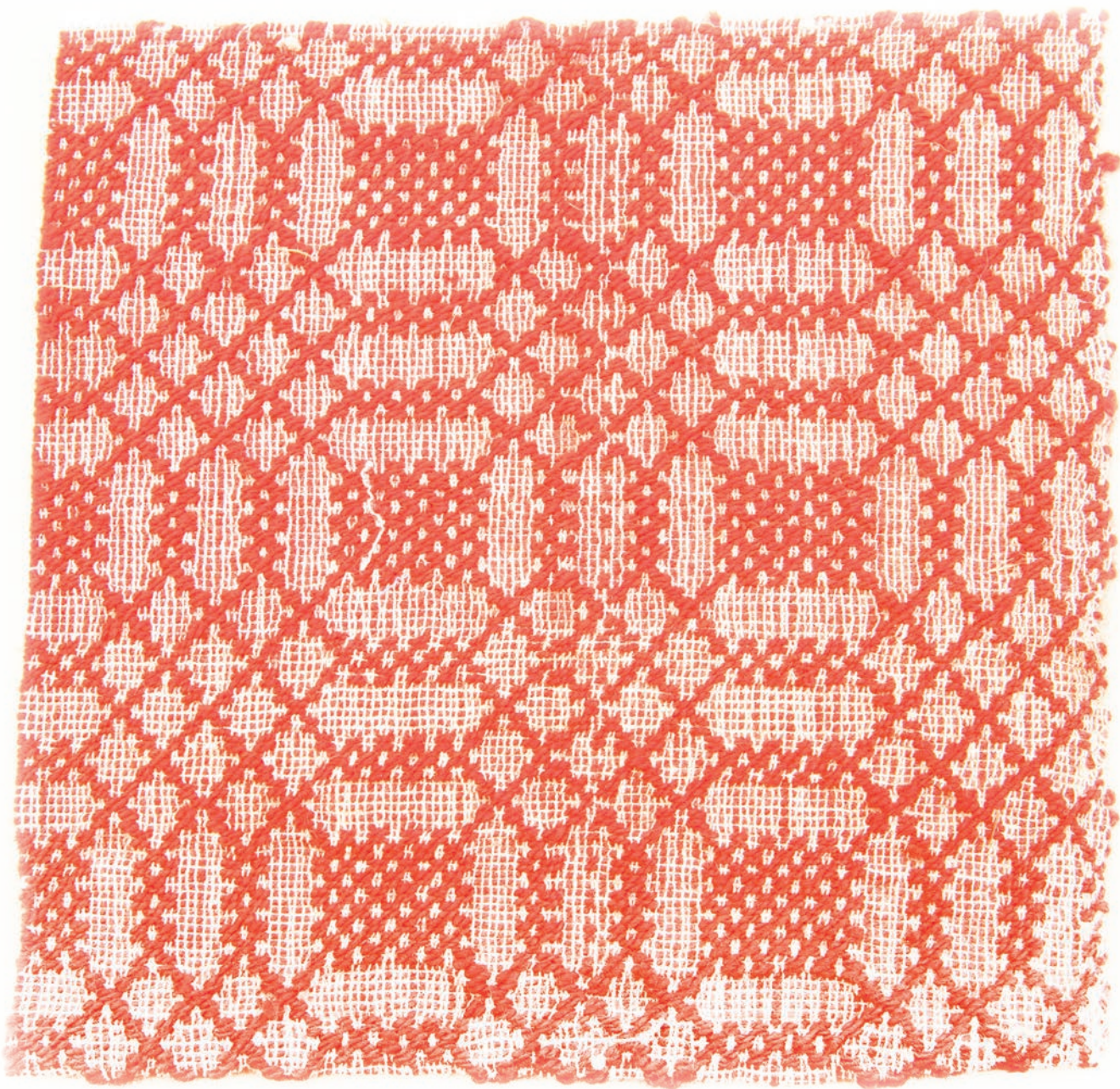
Avdarma küüyü (?). 1894 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Donatmak dokumacılı

Uzunnuu – 47,0 sm; genişlii – 52,0 sm

AEM № 265-2

14. Yorgan dikmää dokuma parçası – *yorgan üzü, beş gücüyü*

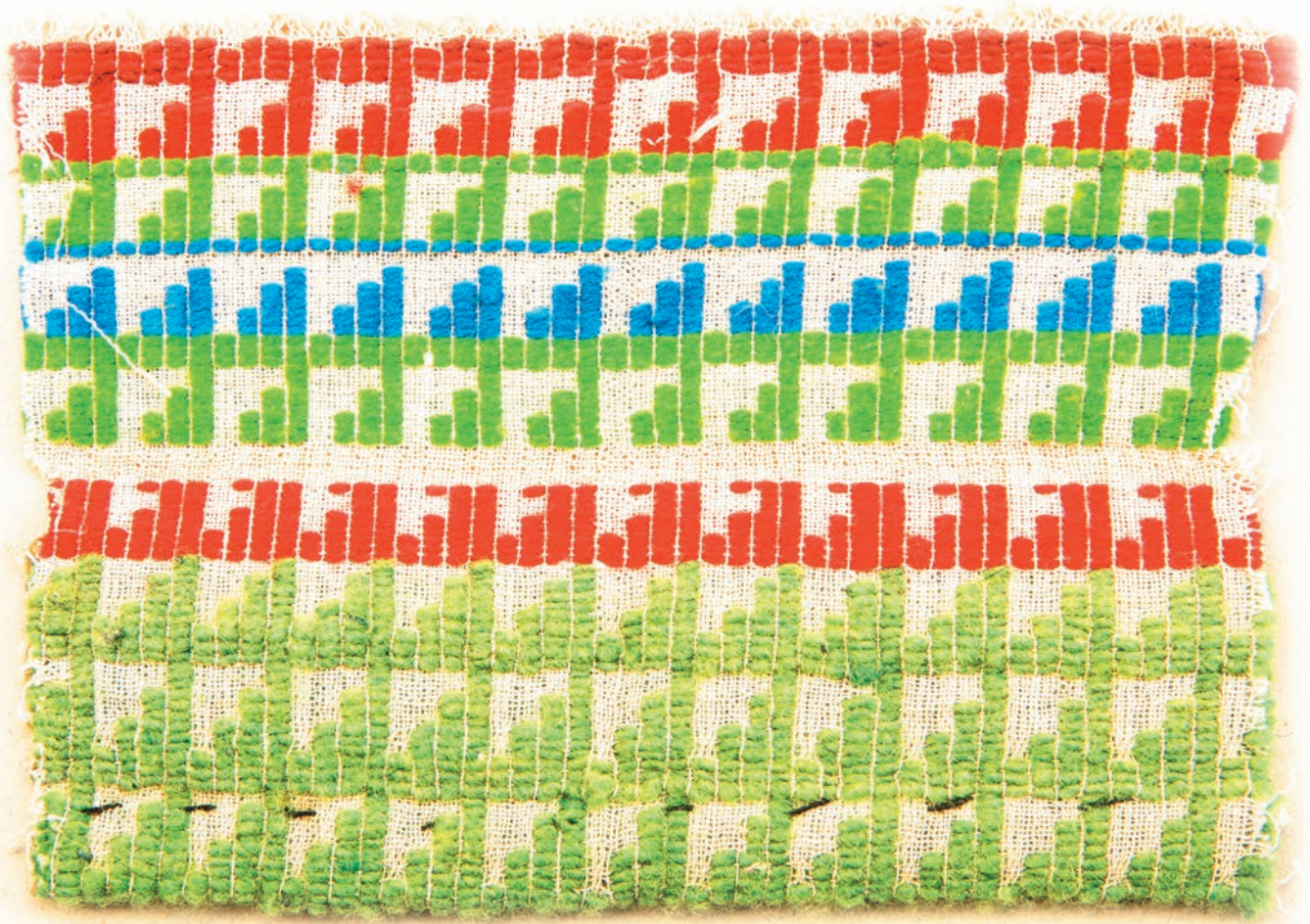
Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı resim dokumacılı

Uzunnuu – 17,2 sm; genişlii – 17,0 sm

AEM № 265-3

15. Yorgan için kullanılan dokuma parçası: onu dokuyarkan, eriş iplikleri ayırdan tafta kaldırmêêr (iyyeyâ konulmêêr) – yorgan üzü, o da tafta kaldırması

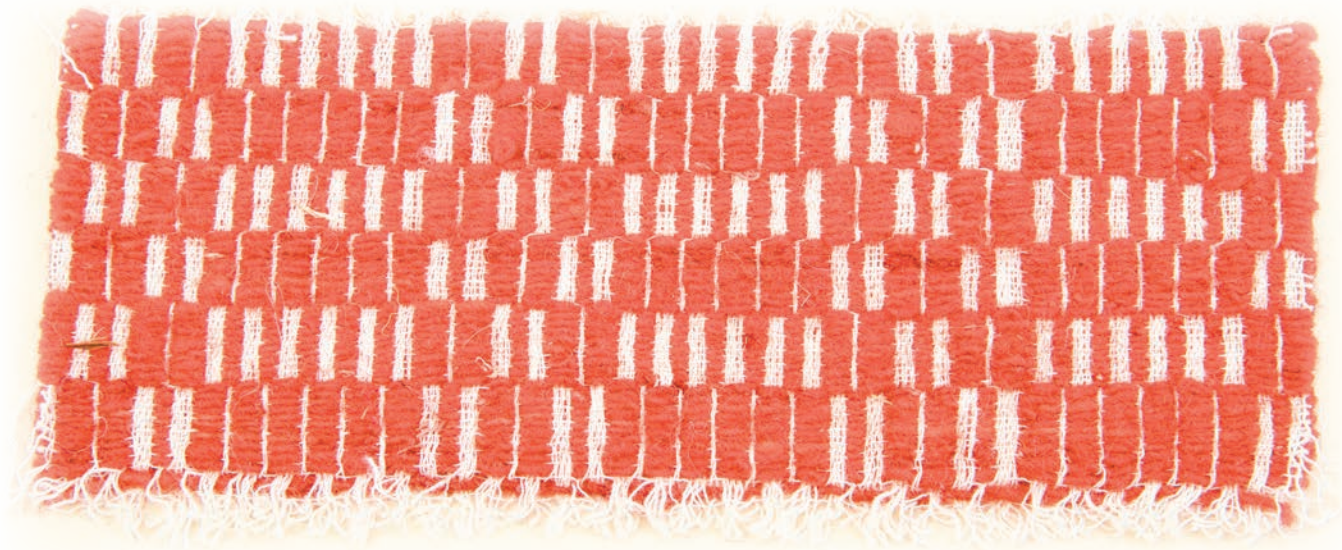
Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Sadä örmäk, resim yapılı donatmak dokumacılıu tehnikasında

Uzunnuu – 10,9 sm; genişlii – 15,8 sm

AEM № 265-4

16. Duvar kilimi parçası – *palatar, o da ulama*

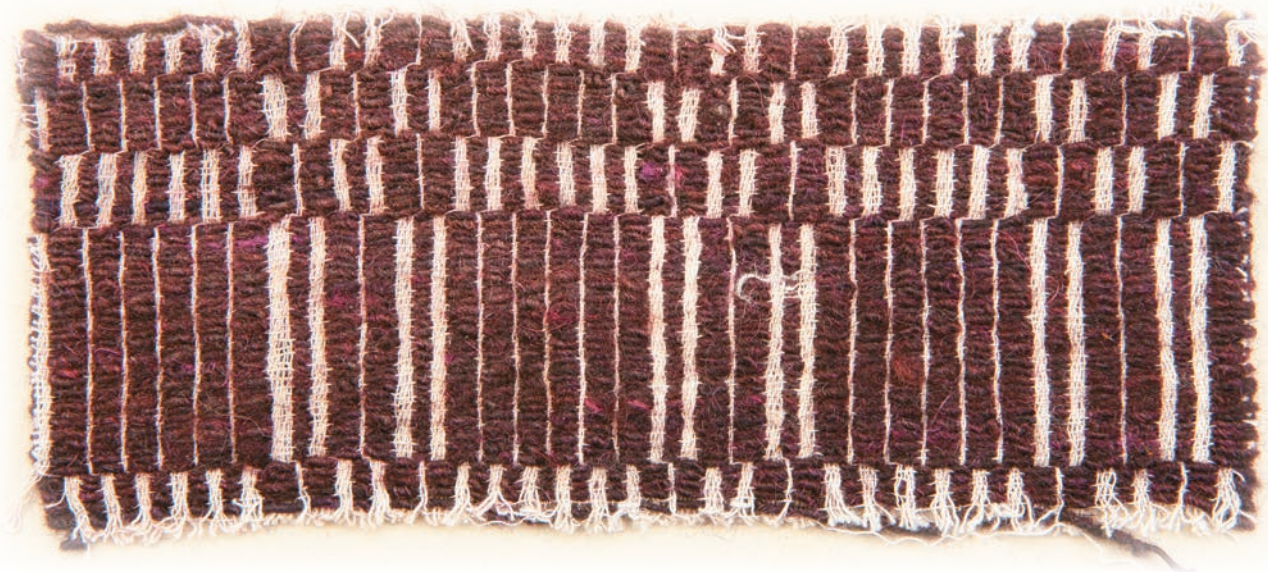
Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı resim dokumacılı

Uzunnuu – 6,3 sm; genişlii – 15,8 sm

AEM № 265-5

17. Döşek yapmaa dokuma parçası – *döşek, dört gücüü*

Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık (sadä örmäk)

Uzunnuu – 6,7 sm; genişlii – 15,6 sm

AEM № 265-6

18. Peşkir yapmaa dokuma parçası (evin duvarlarını düzennemää) – peşkir pamuktan, ani dizerlär duvarlara

Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Pamuktan ipliklär

Sadä örmäk, koraf (çizilär) yapılı ipliklerin taa sık örmesindän

Uzunnuu – 49,0 sm; genişlii – 45,0 sm

AEM № 265-8

19. Skemnelerä döšemää pala parçası – palayı döşeerlär patlara, o da kadreli

Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa

Dörtremiziyalı dokumacılık (sarja örmesi)

Uzunnuu – 25,5 sm; genişlii – 16,5 sm

AEM № 265-10

20. Kilim parçası – kırma kilim

Beşalma küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa, kenevir (?), pamuk ipliklär (?)

İkiremiziyalı dokumacılık, resim yapılı

çokargaçlı dokumacılık tehnikasında

Uzunnuu – 97,0 sm; genişlii – 31,0 sm

AEM № 405-4

21. Yastık üzü parçası – yastık beş gücüü

Beşalma küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dokumentlerdä belli edili toplayıcının haberlerinä görä, materiya yapılı beşremiziyalı donatmak dokumacılık tehnikasında, neyi göreriz onun adından da “beş remiziyaya yastık”. RBA AEM gündüusu slavän hem Rusiyanın Evropa tarafında halklarının etnografiya bölümünün zaametçisinin, A. Y. Tıkvinanın, bakışına görä – ikiremiziyalı dokumacılık, resim yapılı donatmak dokumacılın tehnikasında. Yastık üzünü dokudu İlänka (Elena) Kesioglo, Petri Kesioglonun küçük kızkardaşı, o vakıtta onüç yaşında kızçaazdı

Uzunnuu – 88,0 sm; genişlii – 48,0 sm

AEM № 405-5

22. Yastık üzü parçası – kırma yastık

Beşalma küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa

Dörtremiziyalı dokumacılık (sarja örmesi), saymalı dikmək

Uzunnuu – 51,5 sm; genişlii – 49,0 sm

AEM № 405-6

23. Evdä dokunmuş tantelaylan peşkir – *tantelalı peşkir*

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Pamuk ipliklär

Sadä örmäk, kukaylan örmäk.

Uzunnuu tantelasız – 100,0 sm; genişlii – 47,0 sm; tantelanın genişlii – 11,0 sm

AEM № 294-15

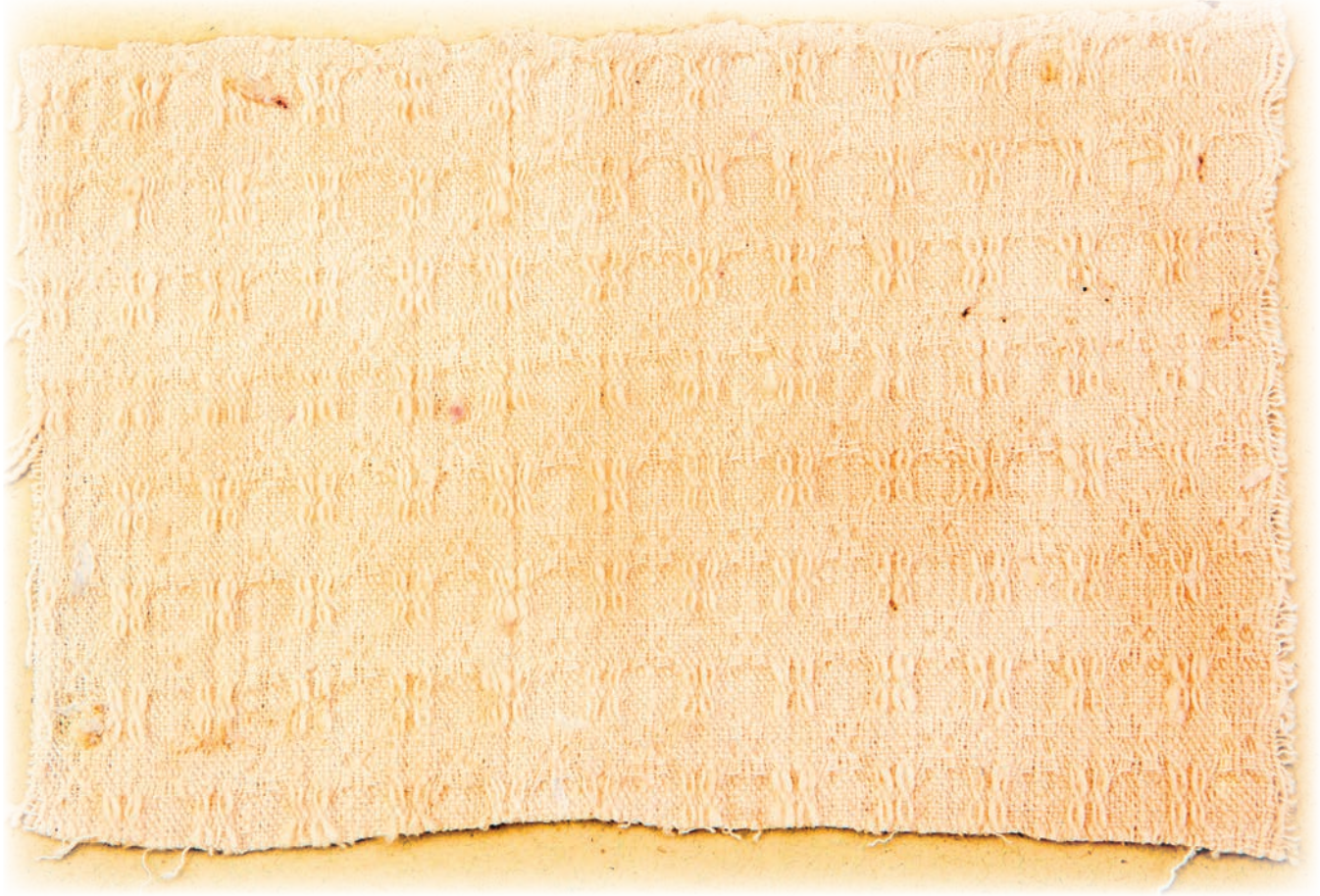

23 a. Evdä dokunmuş tantelaylan peşkir – *tantelalı peşkir*. AEM № 294-15. Parçası

24 a, b. Evdä dokunmuş peşkir – peşkir
Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri
Kenevir
Sadä örmäk
Uzunnuu – 83,0 sm; genişlii – 42,0 sm
AEM № 294-36

25. Masa bezi yapmaa dokuma parçası – sakız pamuundan flanela

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Pamuk ipliklär

Çokremiziyalı dokumacılık, resim olêr faktura yardımınnan: argaç iplikleri taa kalın eriş ipliklerindän

Uzunnuu – 8,5 sm; genişlii – 13,5 sm

AEM № 383-2

26. Yorgannara astar yapmaa dokuma parçası – *yorgan astarı*

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, kenevir

Dörtremiziyalı dokumacılık (kıрма sarja)

Uzunnuu – 10,0 sm; genişlii – 10,0 sm

AEM № 383-3

27. Peşkir yapmaa dokuma parçası – *peşkir*

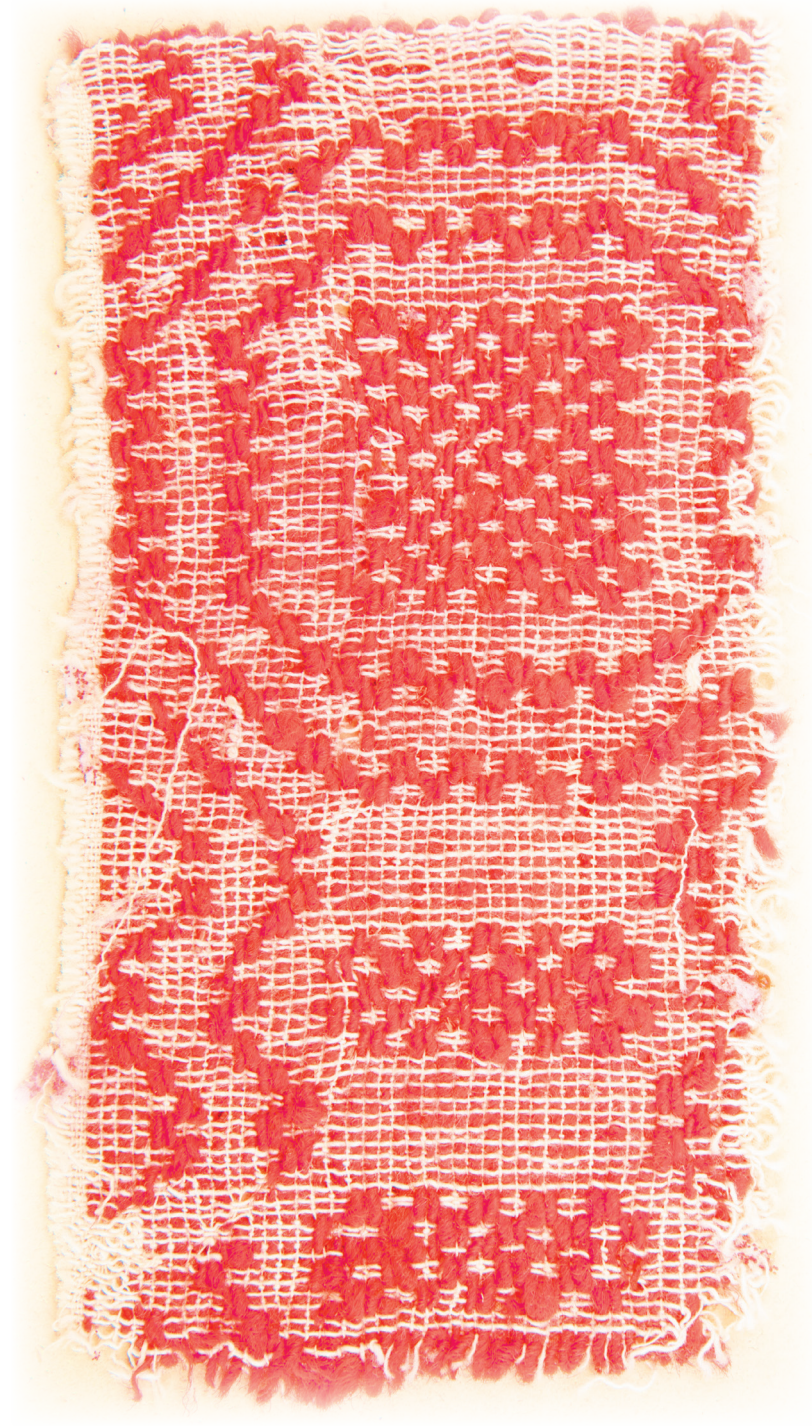
Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Pamuk ipliklär

Sadä örmäk, koraf (çizilär) yapılı ipliklerin taa sık örmesinnän

Uzunnuu – 20,0 sm; genişlii – 22,0 sm

AEM № 383-4

28. Yorganın üz tərəfini yapmaa dokuma parçası – yorgan üzü

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Beşremiziyalı dokumacılık

Uzunnuu – 7,0 sm; genişlii – 3,5 sm

AEM № 383-5

29. Masa bezi yapmaa dokuma parçası – masa bezi birüzlü beş gücüyü

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Pamuk ipliklär

Beşremiziyalı resim dokumacılı

Uzunnuu – 10,0 sm; genişlii – 7,5 sm

AEM № 383-66

30. Yastık üzü parçası – yastık beş güciyü

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa. Beşremiziyalı dokumacılık

Uzunnuu – 25,0 sm; genişlii – 15,0 sm

AEM № 383-71

Adetçä gagauz evindä var nasıl görmää çöktürlü kapları – su taşımää bakır, teneki, kalay kazannar. Fırına atılan toprak hem çaun çüvennerindä pişirärdilär yaanı, sarma hem başka imeelikleri. Keramika çölmeklerini kullanardılar çii süt tutmaa. İki gündän sora süttän alardılar toplanmış kaymaa. Toprak *çölmeklerdä* tutardılar koyun yaayınnan dökülü piiniri. Gagauzlar bilärdi taa eski bir metod ta – korumää piiniri kuzu derisi içindä, da bölecä onu dayma tutardılar tavanda. Üzüümü tertiplemaa deyni, kullanardılar tafta kadalari. Şarabı çekärdilär fiçılara, angılarını tutardılar maazalarda.

XIX–XX asirlerin sınırlarında türlü formalarda hem kaplamda toprak kapları satın alardılar panayırdan. Beki, şimdi AEM-indä bulunan kapları V. A. Moşkov satın aldı panayırdan, neçinki

onnarda yok nasıl görmää kullanmak izlerini. Toplayıcıdan gelän predmetlerin arasında te ne: çanak, tuzluk hem çölmek. Onnar donadılı o vakıdın stilinä görä sırlı resimnärän.

Çotra gagauzlar deerlä diil büük tafta, keramika ya da metal yası kaba (yola su almaa), onun var dar kısa buazı hem güüdesindä kulacıkları, ki uysun geçirmää kayışı da taşımää yanında. Çotrayı kullanardılar nicä su için, ölä şarap için dä. Eveldän tafta ya da keramika çotrayı mutlak donadardılar sırlı resimnärän. Sayıldı, ani resimni tafta çotra en ii kaptır taşımää şarap, angısınnan ikramnardılar musaafirleri önemni kalendar hem hepsi aylä yortularında. AEM-nin fondlarında butakım kap var.

31. Kaşık – *kaşık*

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Tafta

Oymak

Kepçenin uzunnuu – 7,0 sm; kepçenin genişlii – 6,5 sm; sapın uzunnuu – 16,2 sm; sapın genişlii – 1,5 sm

AEM № 294-20

32. Kaşık – *kaşık*

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Tafta

Oymak

Kepçenin uzunnuu – 7,5 sm; kepçenin genişlii – 5,3 sm; sapın uzunnuu – 14,8 sm; sapın genişlii – 1,3 sm

AEM № 294-37

33 a, b. Çanak – çanak

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Keramika, sır, sır üstündä yazı

Dibin diametrası – 10,0 sm; çanaan diametrası – 19,0 sm; üüseklii – 6,0 sm

AEM № 294-21

34 a, b. Tuzluk, kokuluk koymaa kap – *tuzluk*

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Keramika, sır

Herbir gözün diametrası – 6,5 sm; altlın uzunnuu – 12,5 sm; altlın genişlii – 4,0 sm

AEM № 294-23

35 a, b. Çölmek – testi

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Keramika, sır, sır üstündä yazı

Çölmään üüseklii – 23,0 sm; dibin diamentrası – 9,0 sm; buazın diamentrası – 4,0 sm

AEM № 294-24

36 a, b, c. Çotra – çotra

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Tafta, deri

Geometrikalı çentikli oymak, taftada yazdırma

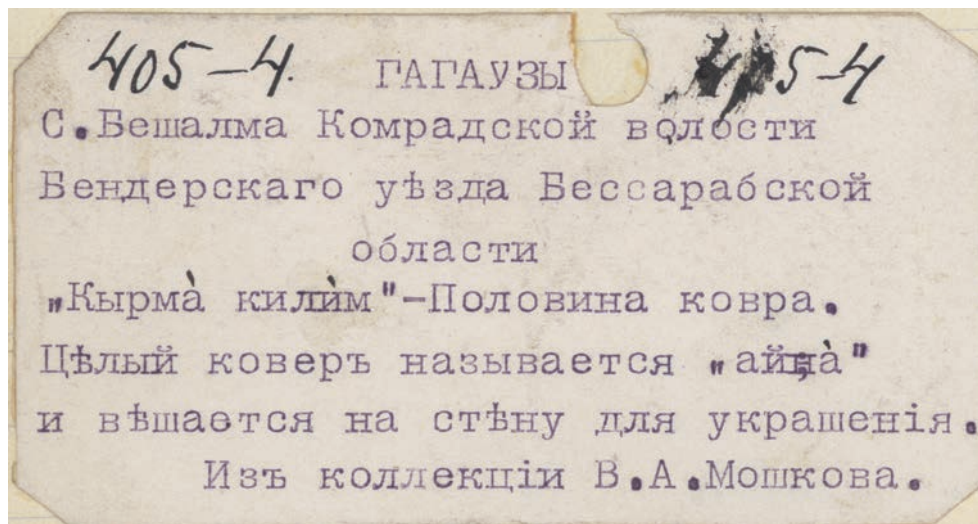
Çotranın üüseklii – 25,0 sm; tıkaçlan üüseklii – 30,0 sm;

en geniş eri – 16,0 sm; kalınnı – 11,0 sm

AEM № 294-25

37. Kilim parçasına etiketka. AEM № 405-4

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

«Kırma kilim» – Palanın yarısı

Bütün kilimä deerlär «Ayna» da asêrlar duvara

donaklık için

V. A. Moşkovun kolektiyasından

38. Kilim parçasına etiketka. AEM № 405-4

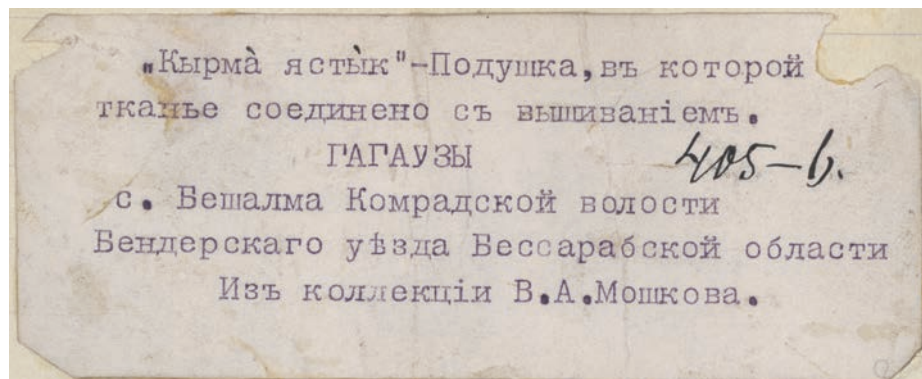
RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

«Yastık beş gücüyâ» – beş gücüyâ dokunmuş yastık.

13 yaşında gagauz kızcaazın İlänka Kesioglonun işi.

Beşalma küüyü

V. A. Moşkovun kolektiyasından

39. Yastık üzü parçasına etiketka. AEM № 405-6

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

«Kırma yastık» – Yastık, angısında birleşer dokumaklan işlemä dikmäk.

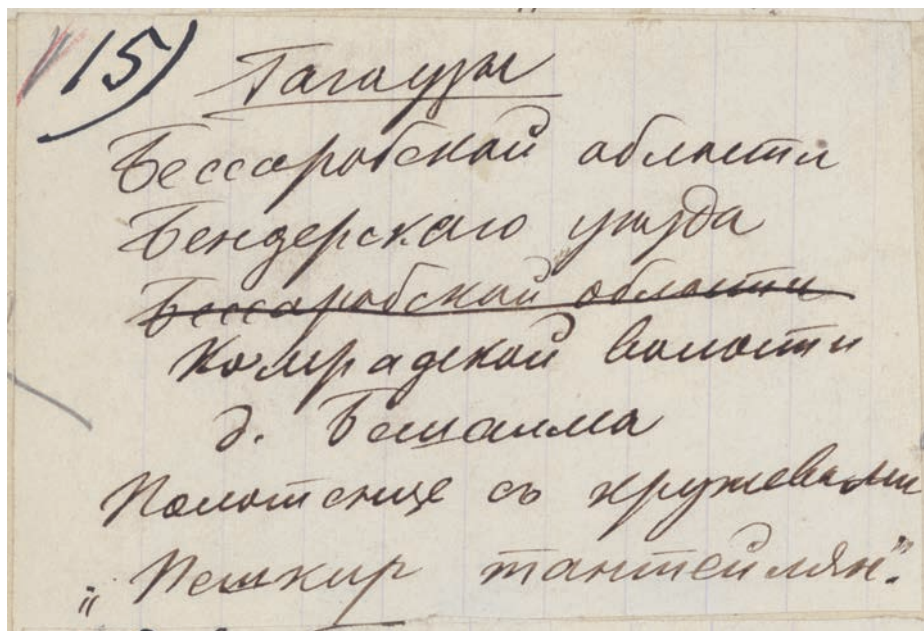
Besarabiya oblasti Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

V. A. Moşkovun kolektiyasından

40. Peşkirä etiketka. AEM № 294-15

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Tantelalı peşkir «Tantelaylan peşkir»

14 Тараузы 14
Бессарабской области 2
Бендерского уезда
Комраденской волости
дер. Бешалма
Владельца «Пешкир»
Данная во взыск подарка

41. Peşkirlerä etiketka. AEM № 294-14, AEM № 294-36

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

İki peşkir «Peşkir»

Başış hesabı veriler

202 Тараузы
Бессарабской области
Бендерского уезда
Комраденской волости
дер. Бешалма
Деревянный лопатки
«Кашик»

42. Kaşıklara etiketka. AEM № 294-20, AEM № 294-37

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

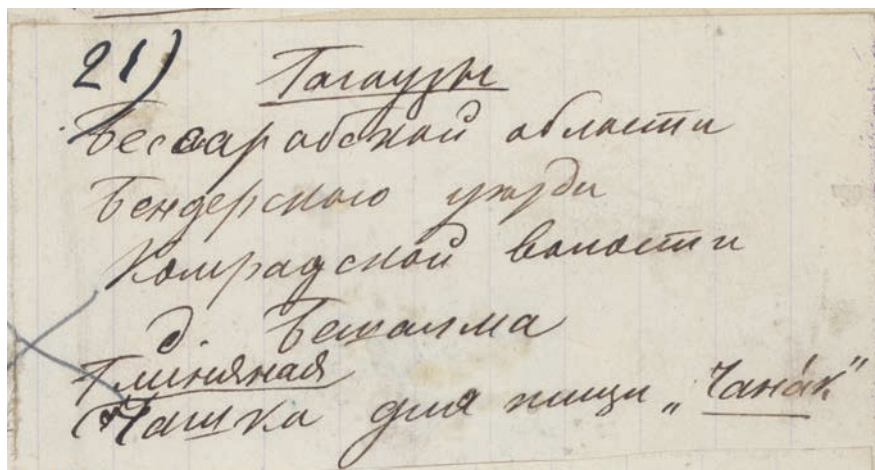
Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Tafta kaşık «Kaşık»

43. Çanaa etiketka. AEM № 294-21

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Toprak çanak imää koymaa «Çanak»

44. Tuzlaa etiketka. AEM № 294-23

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

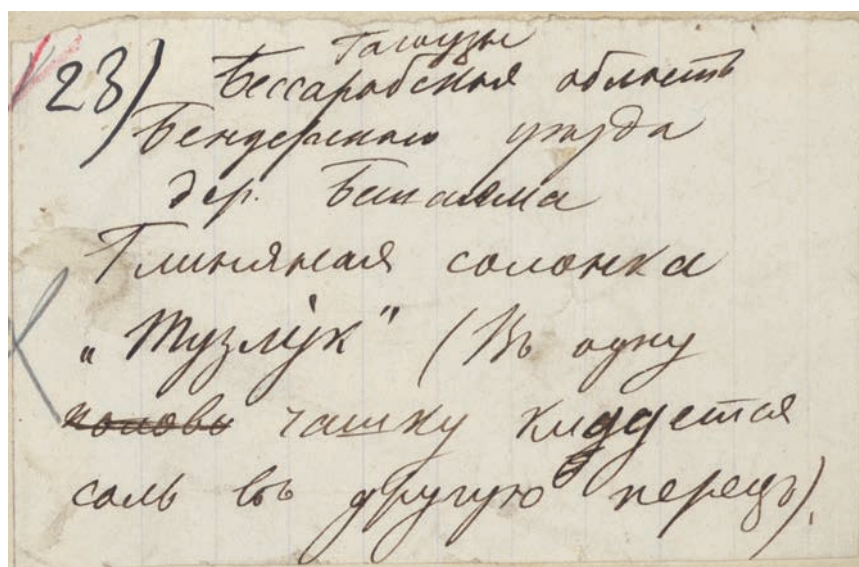
GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Toprak tuzluk «Tuzluk»

(Bir gözä koyulêr tuz,

öbürünä – biber)

45. Çotraya etiketka. AEM № 294-25

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 21

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

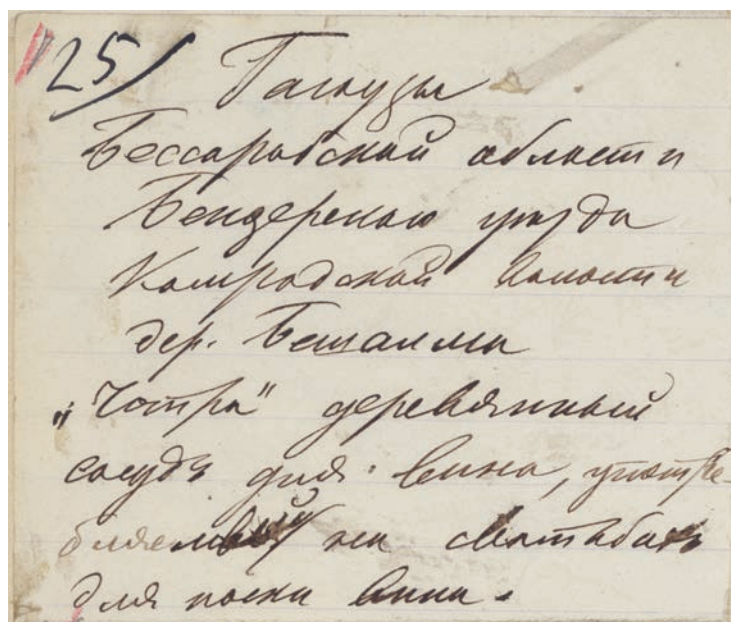
Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Şarap tutmaa aaçtan kap,

kullanılêr düündä şarap taşımaa «Çotra»

25) Тапуги
Бессарабский абхазский
Бендерский уезд
Комратский волост
дер. Бешалма
«Чотра» виноградный
сауды гуд. Бешалма, уезд
Бендерский уезд
Гуд покла Бешалма.

46. Çölmää etiketka. AEM № 294-24

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 21

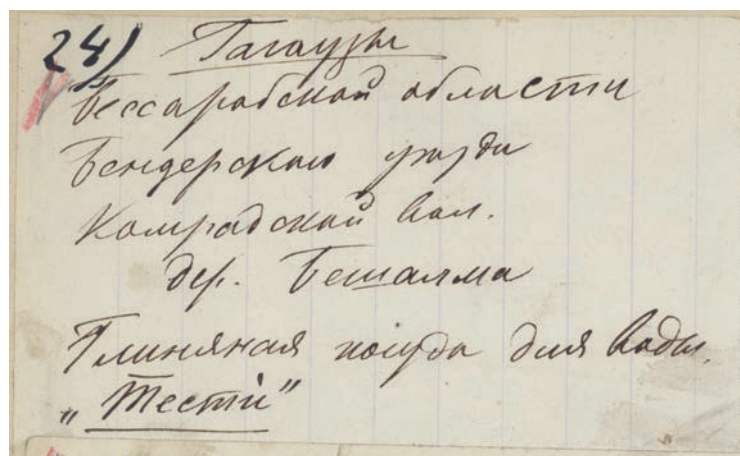
Besarabiya oblasti Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Su tutmaa toprak kap «Testi»

24) Тапуги
Бессарабский абхазский
Бендерский уезд
Комратский волост
дер. Бешалма
Тиндирный покла Гуд Бешалма.
«Тест»

3. DOKUMACILIK

Gagauzlar pek ii dokuyucuydular da evdä yapardılar üüsek kaliteli yapaa hem ipek materiyaları. Diil razgelä V. A. Moşkov topladı da baaşladı AEM-inä 100-dän zeedä gagauz kulturasını belli edän türlü materiya örneklerini, angılarını karılar dokudular düzennerdä. Evdä dokunmuş materiyaları taa sık adlardılar giyimini o parçalarına görä, angıları için onnar yapılydı. Gölmeklerä taa sık gidärdi biyaz sarımsı benizdä bez. Butakım materiyanı yapardılar incä pamuk ipliklerdän.

Geniş kullanardılar dokumakta çii ipek. Var olan bilgilerä görä XVIII asirin sonunda Priçernomorye dolayının gagauz küülerindä ipekçilik önemni bir sektordu çiftçiliktä. Gagauzkalar hem bulgarkalar eşil balkan soyundan bürüncük böceklerini büüdärdilər. XIX asirin ikinci payında yoktu nereyi satmaa iplikleri hem materiyaları, ucuz fabrika malları sa yavaş-yavaş kapladılar panayırı, bastırıp ipekçilii çiftçilik sektoru gibi, da bu

üzerä ipekçilik aşaaladı. XX asirin başlantısında, açan enidän tutundular kaldırmaa ipekçilii, kimi olaylardan sora bu zanaat genä başladı dirilmää¹.

Çii ipek kullanardılar örmektä dä, taa sık, yaparkan kostümün donaklık elementlerini (tantelalı eklemelär, çizilär, dikili elementlär), interyer predmetlerindä: perdelerdä, çarşaflarda, doroşkalarda, masa bezlerindä (*stol bezi*), yastık üzlerindä h. b.². Vakıtları ipek ipliklerin erinä taa sık başladılar kullanmaa pamuk ipliklerini, da evdä dokunmuş ipek may kullanılmadı.

Kolekçiyaya verilmiş kimi materiya örneklerini toplayıcı yazdırmamış hem belli etmemiş onnarın kullanmak erini, onuştan katalogta da onnar yok.

¹ Новаков С. З. К истории развития шелководства в селениях болгар и гагаузов в южной Бессарабии в конце XIX – начале XX в. // Новаков С. З. Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.). Страницы истории и культуры. Кишинев, 2010. С. 113–121.

² Маруневич М. В. Gösterilän yaratma. С. 61.

47. Dokuma parçası – sakız pamuundan flanela

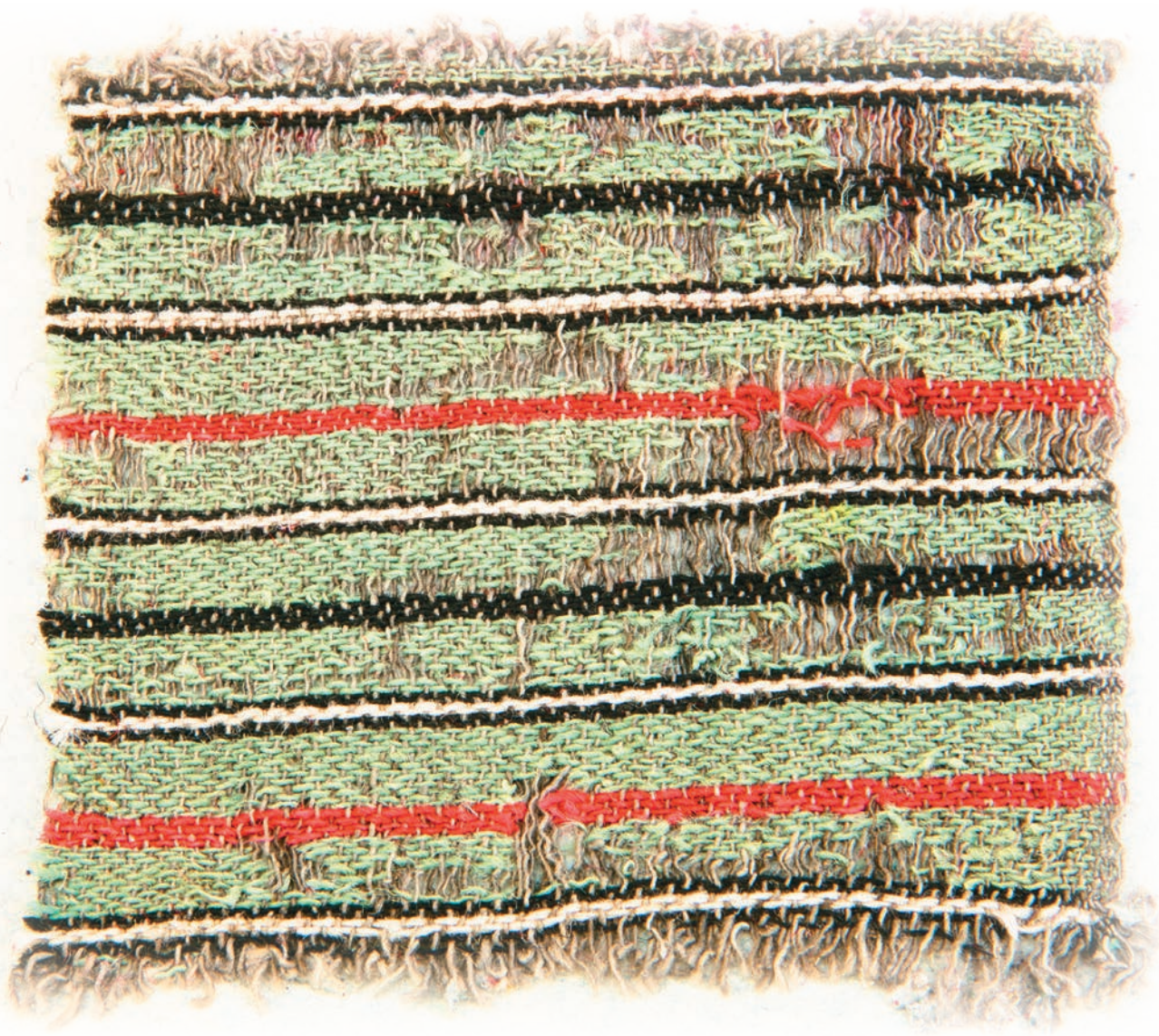
Etuliya küüyü. 1897 yıldan ileri

Pamuk ipliklär

Dokumentlerdä gösterili yazılarda toplayıcının haberlerinä görä, materiya yapılı dörtremiziyalı dokumacılık tehnikasında. RBA AEM günduusu slavän hem Rusiyanın Evropa tarafında halkların etnografiya bölümündän zaametçinin, A. Y. Tıkvinanın bakışına görä – çokremiziyalı dokumacılık. Fakturalı resim olêr ondan, ani argaç iplikleri taa kalın eriş ipliklerindän.

Uzunnuu – 7,5 sm; genişlii – 5,0 sm

AEM № 383-8

48. Dokuma parçası – yollu flanela

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Sadä örmäk

Uzunnuu – 8,0 sm; genişlii – 9,5 sm

AEM № 383-32

49. Dokuma parçası – yollu flanela

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık

Uzunnuu – 7,0 sm; genişlii – 8,0 sm

AEM № 383-33

50. Dokuma parçası – *flanella birüzlü dört gücüä*

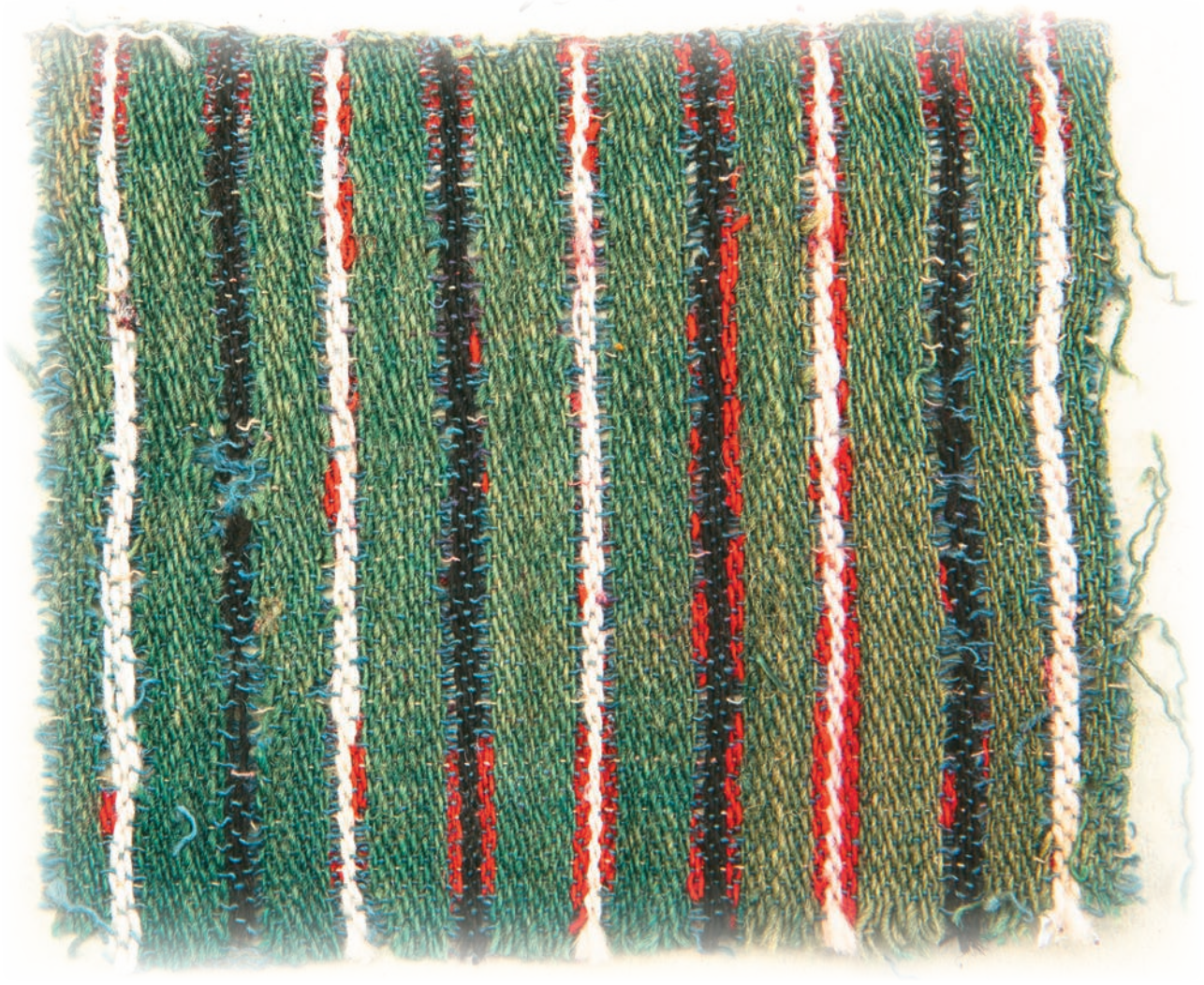
Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık (sarja örmesi)

Uzunnuu – 8,0 sm; genişlii – 7,5 sm

AEM № 383-42

51. Dokuma parçası – *flanella birüzlü dört gücüä*

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık (sadä hem sarja örmesi)

Uzunnuu – 11,0 sm; genişlii – 10,5 sm

AEM № 383-45

52. Dokuma parçası – *babçına dört gücüyü*

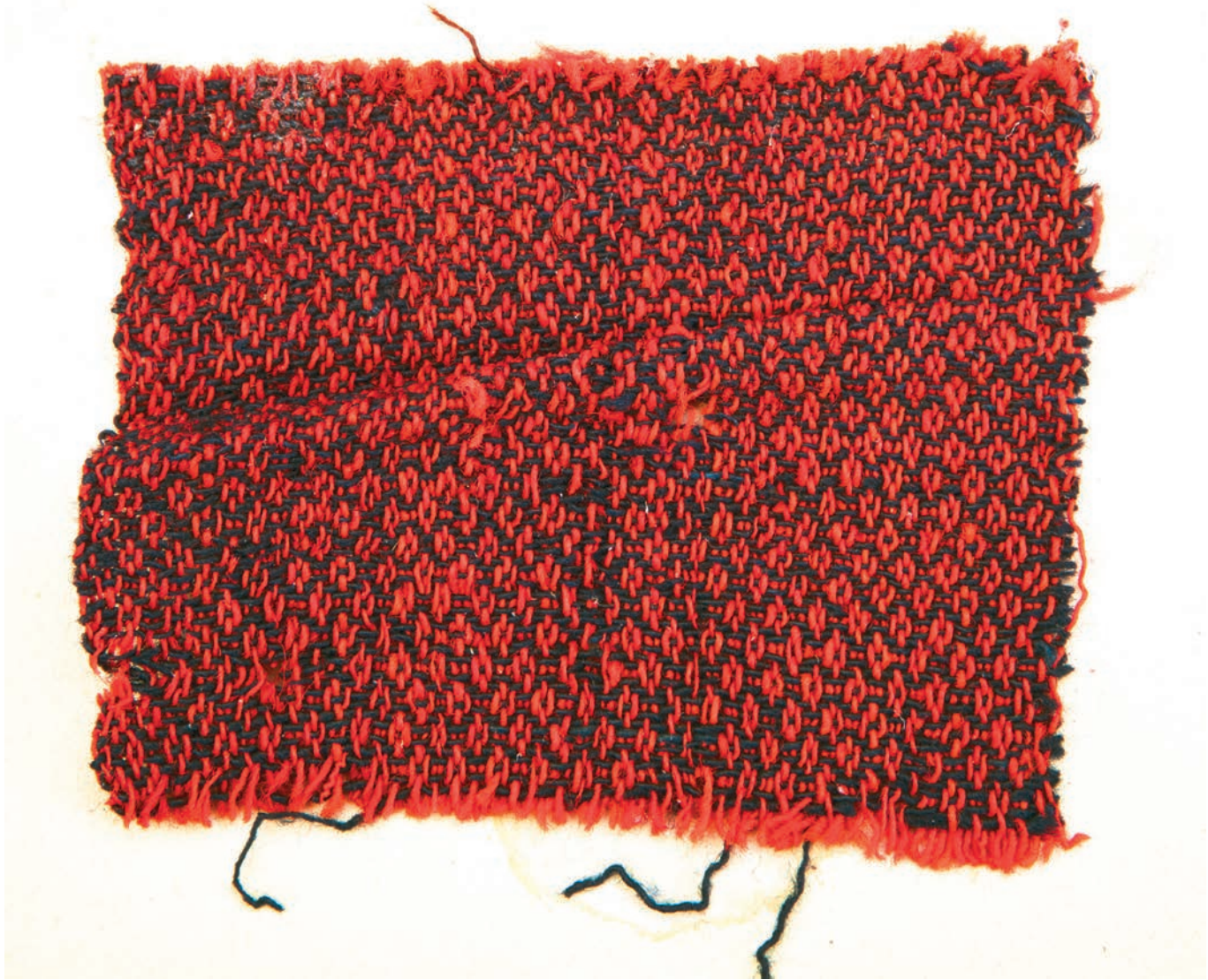
Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık (örmäk – kıynaş sarja)

Uzunnuu – 8,0 sm; genişlii – 7,0 sm

AEM № 383-54

53. Dokuma parçası – *dimi iki gücüü*

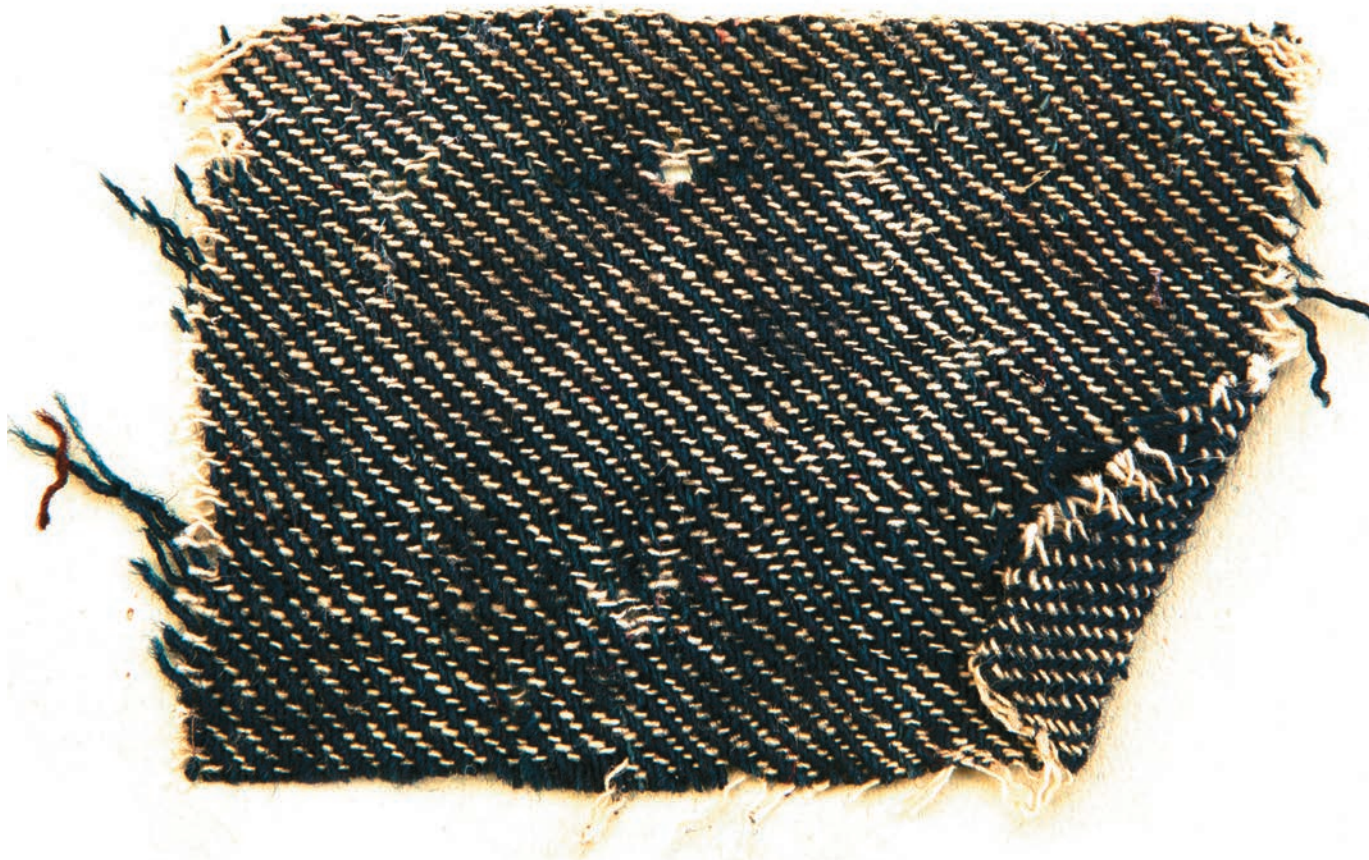
Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa

Dokumentlerdä gösterili yazılarda toplayıcının haberlerinä görä, materiya yapılı ikiremiziyalı dokumacılık tehnikasında. RBA AEM günduusu slavän hem Rusiyanın Evropa tarafında halkların etnografiya bölümündän zaametçinin A. Y. Tıkvinanın bakışına görä – dörtremiziyalı dokumacılık (örmäk – kıynaş sarja)

Uzunnuu – 10,0 sm; genişlii – 8,0 sm

AEM № 383-56

54. Dokuma parçası – *dimi dört gücüyü*

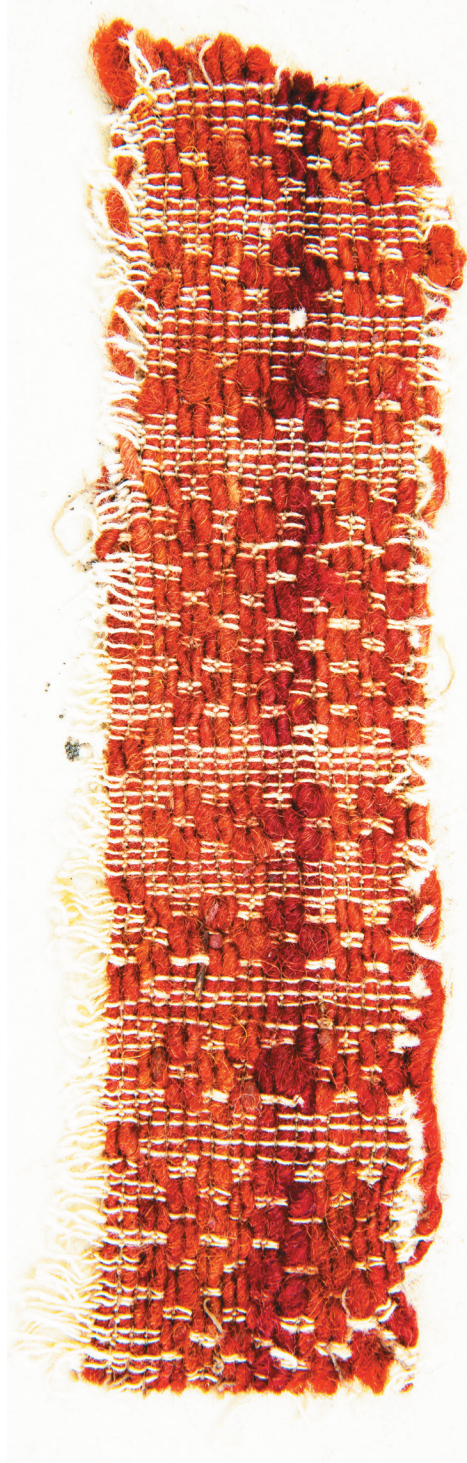
Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık (örmäk – sadä sarja)

Uzunnuu – 7,5 sm; genişlii – 5,5 sm

AEM № 383-57

55. Dokuma parçası – *kırma iki gücüyü*

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklər

İkiremiziyalı dokumacılık. Resim yapılı argaç ipliinnän

Uzunnuu – 13,5 sm; genişlii – 3,5 sm

AEM № 383-70

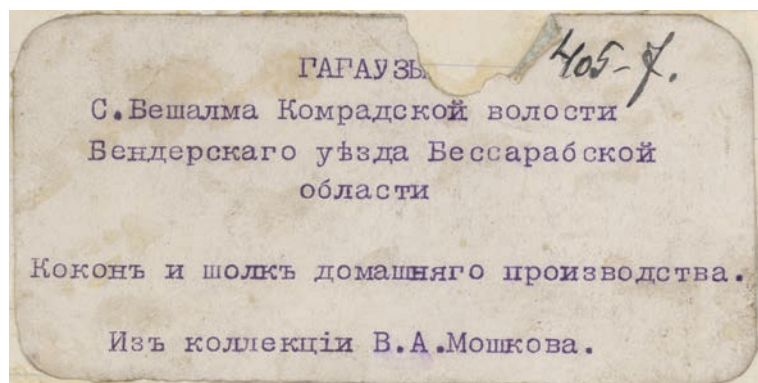

56. Çii ipek

Beşalma küüyü. 1898 yıldan ileri

Püskenin uzunnuu – 12,0 sm; genişlii – 6,0 sm; ipliin kalınnı – 0,01 sm

AEM № 405-7

57. Çii ipää etiketka. AEM № 405-7

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405.

Y. 10

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Evdä yapılı koza hem bürüncük

V. A. Moşkovun kolekçiyasından

58. Bir kelep çii ipek

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Kelepin uzunnuu – 57,0 sm; genişlii – 4,5 sm; ipliin kalınnı – 0,01 sm

AEM № 294-22/1

59. Bir kelep çii ipek

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Kelepin uzunnuu – 29,0 sm; genişlii – 8,5 sm; ipliin kalınnı – 0,01 sm

AEM № 294-22/2

60. Çii ipek keleplerinä etiketka. AEM № 294-22/1, 2

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

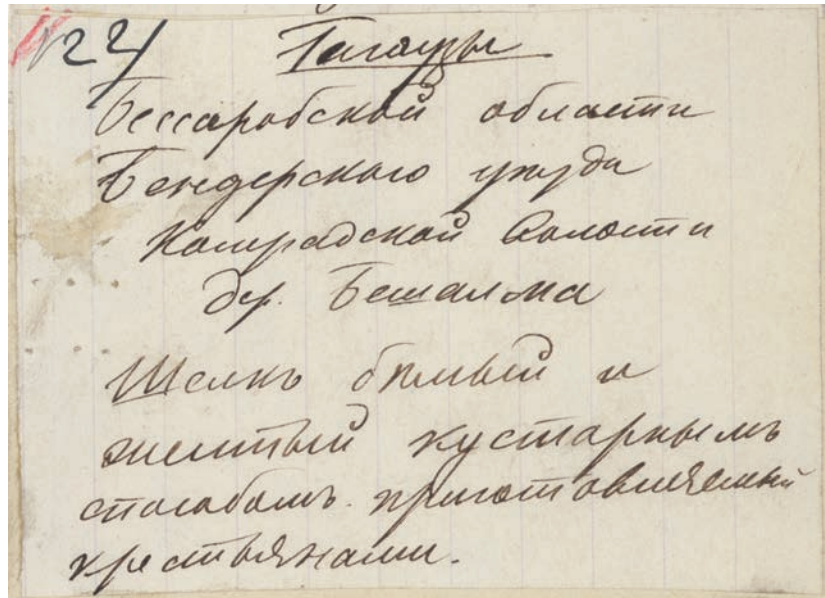
Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Evdä kendi kolayınnan yapılı biyaz

hem sarı bürüncük

4. HALK KOSTÜMU

4. 1. Adam giyimini hem adam donakları

Gagauzların adetçä adam kostümuna girärdi kara ya da geniş mor abadan don, geniş kırmızı ya da maavi kuşak, gölmek hem kısa mintan. Bundan başka, yazın adamnar giyardılar geniş kenarlı paraliya, kışın – koyun derisindän kalpak. Belinä sarardılar uzun yapaa kuşak. V. A. Moşkov yazdı, ani gagauz gençleri en büyük sıcaklarda da çıkarmadılar kuşaa: «İhtärlärin kuşakları maavi, ama gençlerin sade kırmızı»¹. Mutlak läüzimdi olsun mintan dik yakaylan. Donadardılar mintanı gaytannan, angısından ilikleri dâ yapardılar².

Adam kufaykaları için kullanardılar yarıpamuk ya da yapaa materiyayı «fanela», ya da «babçına». ««Fanela» nicä dâ çukman (karı fistannarı için materiya), ayırılêrlar kendi resimnerinä görä: 1) çizili («yollu»), 2) kafesli («koraflı»), 3) gözlü («gözlü») hem 4) mermer («marmorodno»). Bu materiyları dokuyêrlar, türlü-türlü diiştirip-diştirip üç rengi: kara, eşil hem kırmızı, hem dâ pak güvez»³.

Adam *sargılarına* kullanardılar biyaz yapaa dokumayı.

V. A. Moşkovun kolektiyasında var sade iki kış kalpaa hem evdä dokunmuş materiya örnekleri,

¹ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 42.

² Ani Bucakta yaşayan arnautların adetçä giyimneri benzärdi komşu gagauzların hem bulgarların kostümnerine, bak: Новик А. А. Традиционная одежда албанцев Приазовья и Буджака // Новик А. А., Бучатская Ю. В., Ермолин Д. С., Дугушина А. С., Морозова М. С. «Приазовский отряд». Язык и культура албанцев Украины / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2016. Часть I. Т. 2. С. 153–418.

³ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 42.

angılarından dikärdilär adam giyimini. Kalpakların ikisi dâ kara kalpaktır, birisini V. A. Moşkov incedän yazdırdı kendi işindä⁴.

Muzey yazdırmasından örneklär:

*Зимняя шапка гагаузов из мелкой мерлушки с наушниками «кулаклы калпак». Мех на шапке двойной: внутри и снаружи, кроме ушей. Уши укрепляются на макушке кожей внутрь. Налобная часть у шапки на 2 см выступает наружу. К ушам прикреплены завязки, скрученные из двух кусочков кожи с бахромой на концах»*⁵ (Gagauzların kış kalpaa kuzu derisindän «kulaklı kalpak». Yapaa iki taraftan da: içändan hem dışandan, kulaklardan kaarä. Kulakları baalêrlar tepedän derisi içänna. Kalpaan annısı 2 sm dış tarafına çıkêr. Kulakların var iki deri tasmadan kıvradılmış püsküllü ipleri, baalamaa deyni).

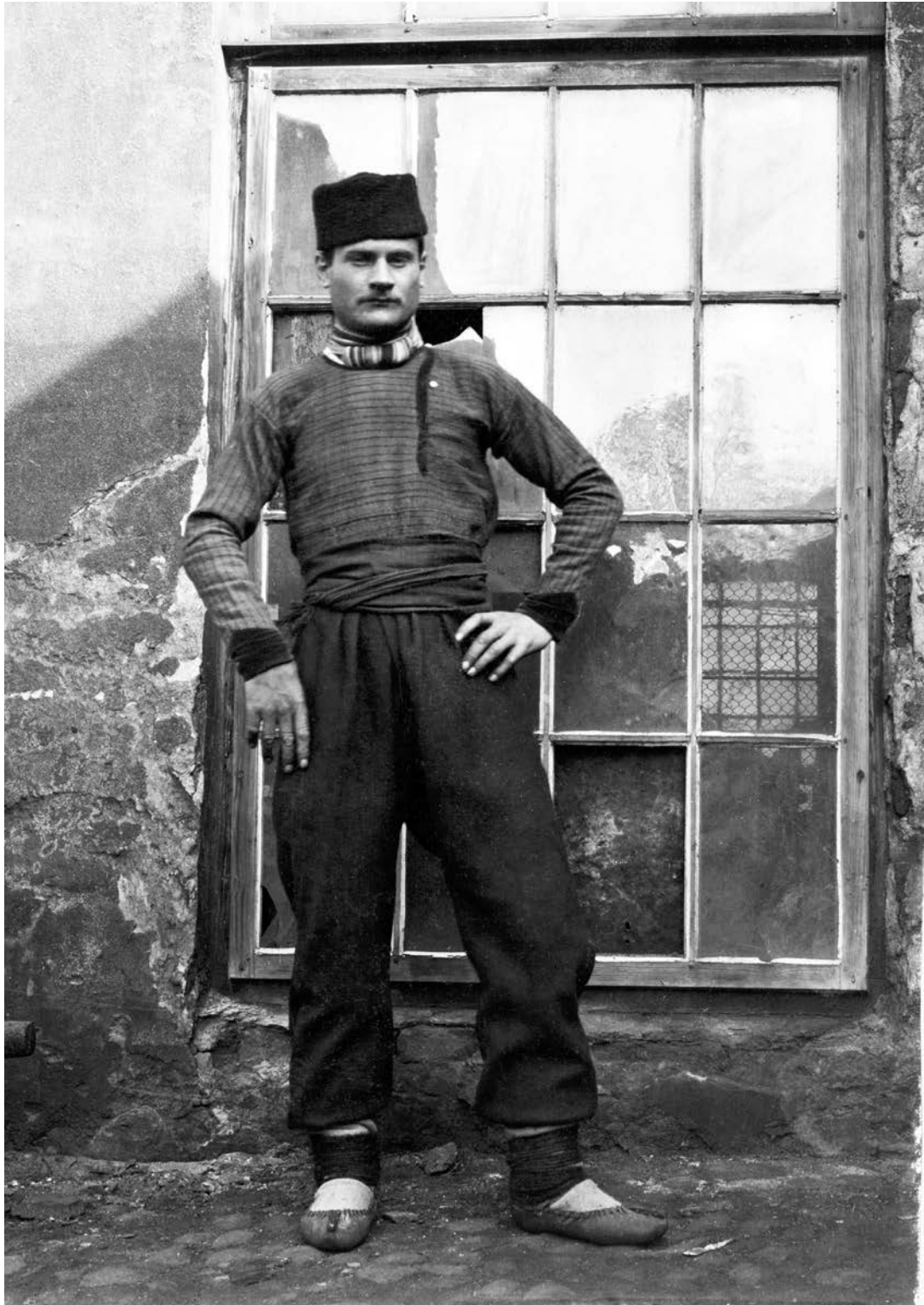
*Шапка из черного каракуля (254-7) поступила вместе с венком. Подобные венцы «фенец» надевали все участники свадьбы: мужчины на шапки, женщины – на платки»*⁶ (Kara kıvrıcık kalpak (254-7) etişti feneçlän birerdä. Bölä feneç taşıyardı hepsi düüncülär: adamnar – kalpaklarında, karılar da – batiklerindä).

V. A. Moşkov yazdı, ani yazın adamnar taşıyardılar aba paraliya. Ayak kabı yapardılar koyun ya da buzaa derisindän.

⁴ Нер orada. С. 38–47.

⁵ RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 2; Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 45.

⁶ RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 254. Y. 5; Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1901. № 1. Кн. XLVIII. С. 110.

61 a. Tülü küüdän gagauz İliya Manzul adetça hergünkü kostümnan giyimni. Fotokopiya

Patredä çıkardı V. A. Moşkov

Patret yapıldı Varşavada, Polşa Krallı, Rus imperiyası. 1894 yıldan ileri

Uzunnuu – 9,5 sm; genişlii – 14,0 sm

AEM № 7704-1

Гагаузь Бессарабской области
 Цимашевского уезда Болградской
 волости дер. Утѣлѣ-кѣѣ Илія
 Манзулъ въ национальномъ костюмѣ.
 На головѣ такая же мѣховая
 шапка какъ у Кесіоно, но пошитая
 иначе. На шее шерстяной
 шарфъ (гѣрус батѣста), на груди
 куртка съ узкими рукавами (франѣла),
 которая обыкновенно носится подъ антъ
рѣ. На ~~поясѣ~~ франѣла сшита
 изъ шерстяной матеріи красная съ
 зелеными полосками и отгнана
 на рукавахъ воротничкѣ и воротѣ
 черными нитками. На поясѣ, въ поя-
 занъ шерстяной красивый кушакъ
 (хушѣк). На ногахъ черные суконные
 шаровары, которые у Цимашевскихъ
 гагаузовъ называются деши. Обувь
 такая же и такая называется
 какъ у Кесіоно.
 Снимаетъ въ г. Варнава В. Манзулъ

62 a. Beşalma küüyündän gagauz Petri Kesioglo tutmalık kostümunnan giyimni. Fotokopiya
Patredä çıkardı V. A. Moşkov
Patret yapıldı Varşavada, Polşa Krallı, Rus imperiyası. 1894 yıldan ileri
Uzunnuu – 15,5 sm; genişlii – 11,5 sm
AEM № 7704-2

Галаузо из деревни Бешанна,
(Бессарабской области Бендерского
уезда Комрадской волости) Петри
Кесиогло, сдѣлавшій модель галауз-
ской халты. Онъ одѣтъ въ свой
національный костюмъ. На головѣ -
берная барашиковая шапка (кап'а),
на груди коротенькій безрукавный полу-
шубокъ (кет'а). Сверху него куртка
съ рукавами (ант'а), на ногахъ
широкіе черные суконные шаровары
(тааш'а) и кожаные лапти (тар'а).
Пояснутъ надтяты на бѣлый постоляный
поясники (сар'а) и повязаны чернымъ
шнуркомъ (кара ба).

Снимать въ г. Варшава В. А. Мошков

63. Gagauz evinin modelini kuran Petri Kesioglonun hem onun aylesinin patredi: iki batüsu karılarının hem küçük kızkardaşı. Fotokopiya

Patredä çıkardı V. A. Moşkov

Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Uzunnuu – 10,0 sm; genişlii – 12,0 sm

AEM № 7704-4

RBA AEM-inin kolekțiyasından AEM № 7704-4 patredin özel istoriyası var. Patrettä var gagauz Kesioglo aylesi (diil evli küçük kardaş – kendi Petri Kesioglo, iki büyük kardaş, onların karıları hem kardaşların kızı kardaşı – genç kız), angısnınan dostluk edärdi V. A. Moşkov. Ölä oldu, ani bu patret geniş yayınnandı bilim cümnesindä, onuştan bilimcılar sık kullanêrlar onu kaynak gibi gagauzlara adalı türlü publikațiyalarda: ilüstrațiya materialı gibi, kimi kerä onu kullanêrlar kiyatların kaplarında erli aaraştırmacılar, istoriklar hem başkaları.

AEM-inin fondlarından patredin tersindä V. A. Moşkovun elinnän yazılıydı: «İki büyük kardaş, angıların birisi muzıkacı (o tutêr elindä muzıka instrumentini – *kavalı*), kendi karılarının hem kızı kardaşının, onların önündä oturêr diil evli küçük kardaş hem genç kız».

Kesioglo aylenin unikal patredin istoriyasını açıkladı moldovan aaraştırmacı İvan Duminika kendi dokladında hem tiparlı tezislerindä Halklar arası bilim konferențiyasında “Kultura mirası:

aaraştırmak, gerçekleştirmek, yayınnamak” (rum. „*Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*”), angısı geçti Moldova Bilim Akademiyasının Kultura Mirası İnstitutunda (Kişinöv k., Moldova Respublikası) mayda 2017 yılda.

Arhiv materiallarına dayanarak, İ. Duminika belli etti, ani patrettä gerçektän Kesioglo aylesindän kişiler: Stepan (muzıkant) Matröna karısınan hem Konstantin Feodora karısınan. Kiyatları hem kalemnen (ya da kaaz tüüsünnen) elindä çocuk – onların küçük kardaşı Petri, genç kız da – onların küçük kızı kardaşı Elena¹. Avtorun bakışına görä, V. A. Moşkov diil razgelä seçti «Гарызы Бендерского уезда» yazdırmalarına taman bu patredi. İş onda, ani o tanıştı Petri Kesiogloylan askerlikte taa 1892 yılda Varşavada, da ileri dooru da onnar kontaktları kaybetmediler².

Resimcilik önemindän kaarä, muzeologiya hem etnografiya için bu patredin paalılı oydu, ani gösterer gagauzların adam hem karı kostüm örneklerini hem XIX–XX asırların sınırında bir adet muzıka instrumentini.

¹ Duminica Iv. Istoria unei fotografii din satul Beșalma – Comrat // Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a IX-a. Chișinău, 30-31 mai 2017. Chișinău, 2017. P. 68–69.

² Hep orada. P. 69.

64 a, b. Adam kalpaa

Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Kuzu derisi

En büyük üüseklii – 15,0 sm; en küçük üüseklii – 10,0 sm; kalpaan aşıasından (kenarlarından) uzunnuu – 24,0 sm; kalpaan aşıasından en büyük genişlii – 14,0 sm; bükülü kalpaan tepesindä genişlii – 28,0 sm

AEM № 254-7

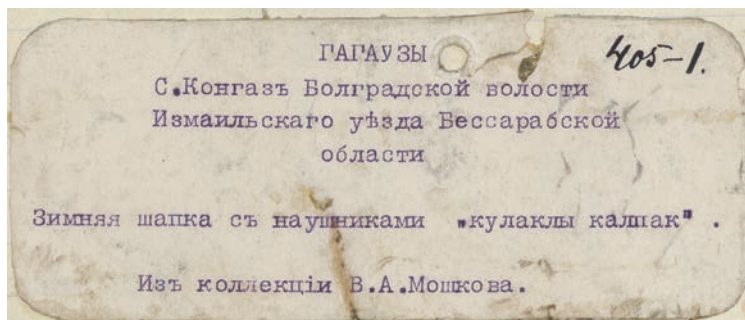
65 a, b. Adam kalpaa – *kulaklı kalpak*

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Kuzu derisi

Kalpaan dolay uzunnuu – 57,0 sm; kalpaan üüseklii – 16,0 sm; kulakların uzunnuu – 22,0 sm; kulakların genişlii – 10,0 sm; kulakları baalamaa iplerin uzunnuu – 13,0 sm

AEM № 405-1

66. Kalpaa etiketka. AEM № 405-1

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

Besarabiya oblasti İzmail uezdi

Bolgrad volostindän

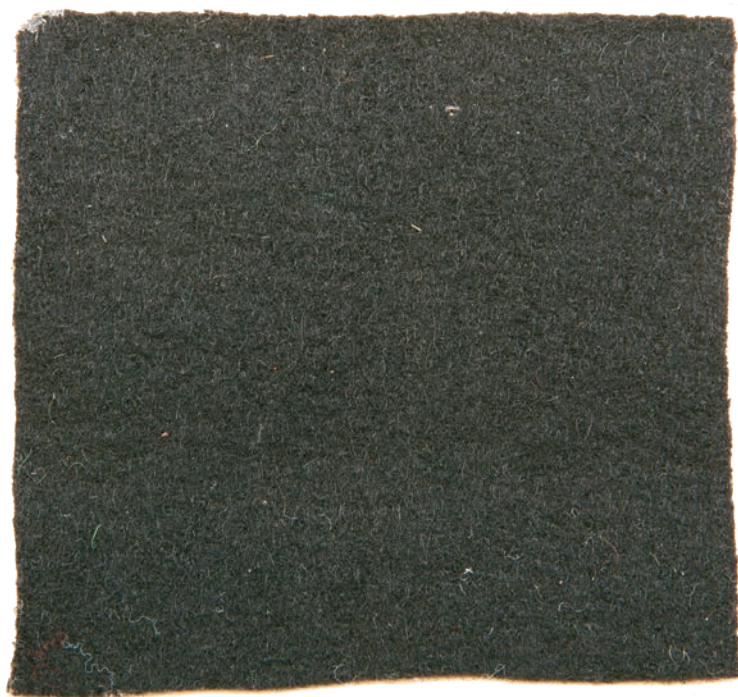
GAGAUZLAR

Kongaz küüyü

Kışın giünmää kulaklarlan kalpak «Kulaklı kalpak»

V. A. Moşkovun kolektiyasından

Adam kostümü için materiya parçaları

67. Adamnara don dikmää aba parçası – *dimi pantolon dikerlär adamnara*

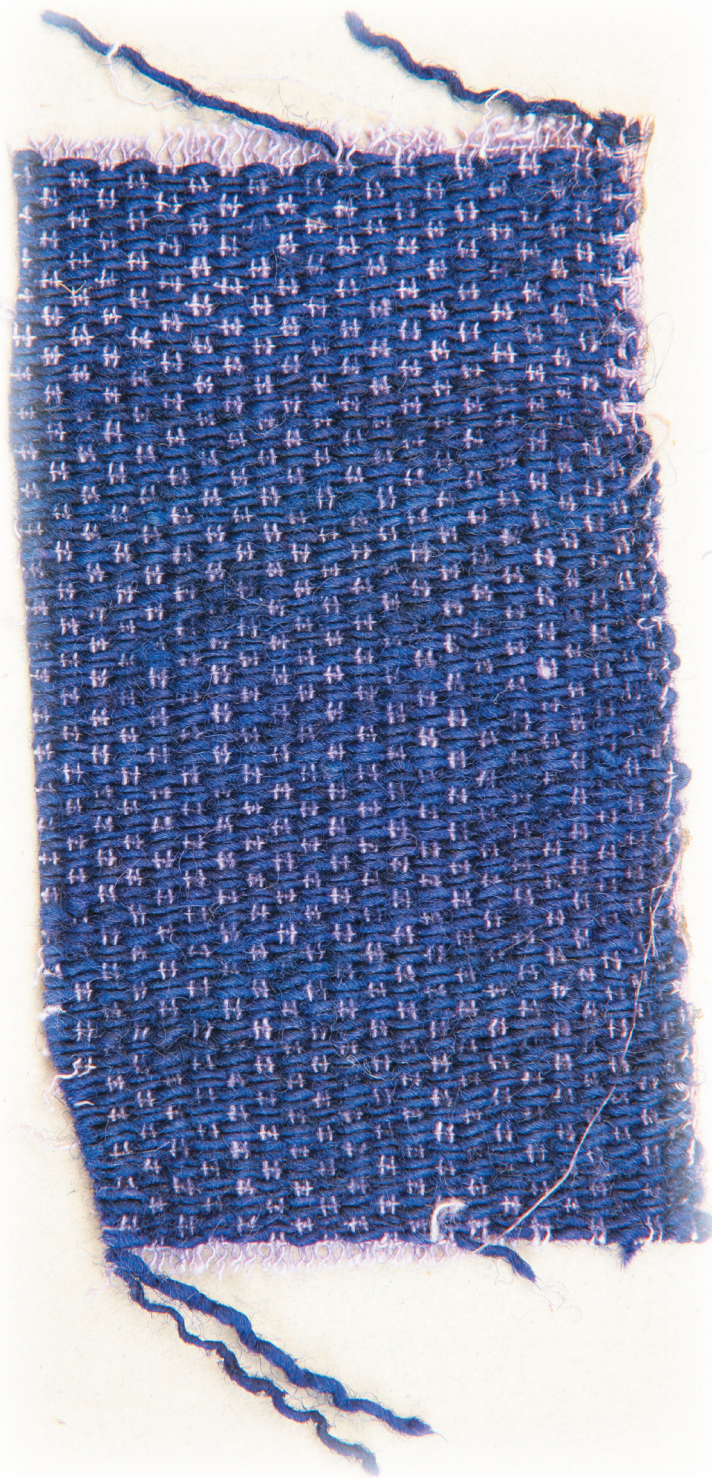
Beşalma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa

Sadä örmäk, yuvarlamak

Uzunnuu – 9,4 sm; genişlii – 10,0 sm

AEM № 265-7

68. Adam anterisi dikmää dokuma parçası – *flanella*

Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa, kenevir (?)

Dörtremiziyalı dokumacılık

Uzunnuu – 5,0 sm; genişlii – 9,6 sm

AEM № 265-11

69. Adam hem karı gölmää dikmää dokuma parçası – bez

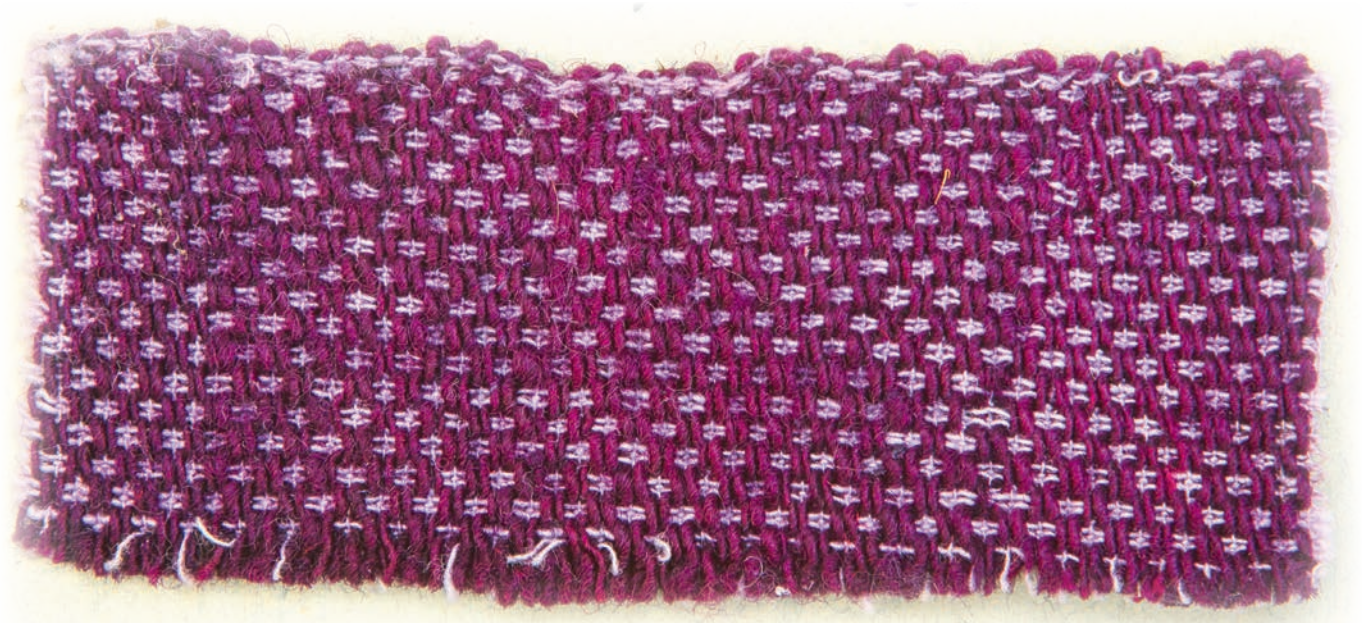
Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Pamuk ipliklär

Sadä örmäk

Uzunnuu – 4,0 sm; genişlii – 14,5 sm

AEM № 383-1

70. Adam kufaykası dikmää dokuma parçası – flanela üç gücüü

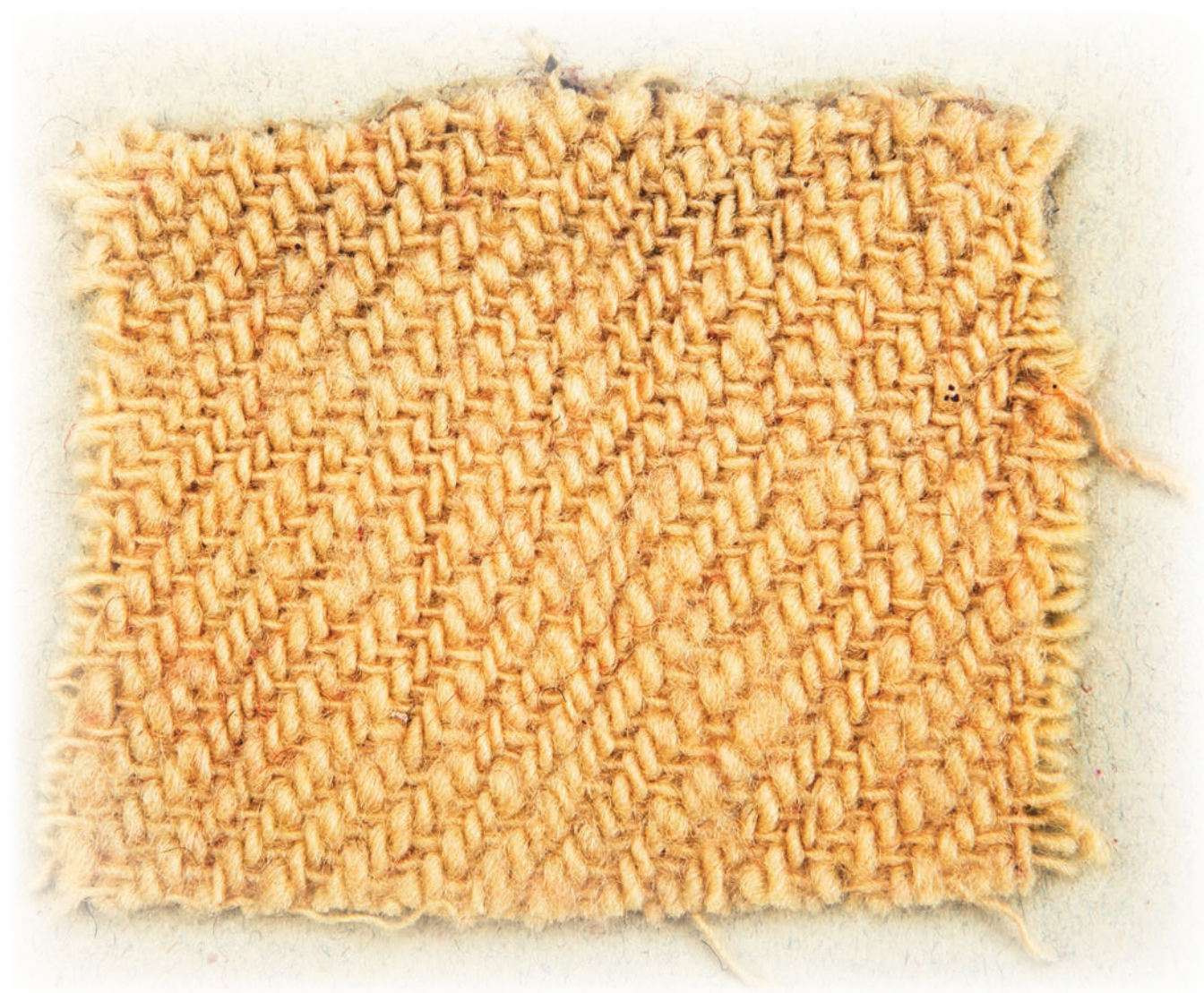
Etuliya küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Üçremiziyalı dokumacılık

Uzunnuu – 4,0 sm; genişlii – 9,0 sm

AEM № 383-6

71. Sargı dikmää dokuma parçası – sargı dört gücüyä

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa

Dörtremiziyalı dokumacılık (sarja örmesi)

Uzunnuu – 7,0 sm; genişlii – 6,5 sm

AEM № 383-65

Adam donakları

Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin fondlarında bulunêr üç adam donaa, angılarını getirdi V. A. Moşkov. Uzun vakıt belli edilmediydi artefaktların kullanılması: diildi belli, kim onnarı taşıyardı hem angı vakıttan onnar. Bundan başka,

diildi belli, adam mı osa karı mı donakları onnar. Bu kiyadı hazırlamakta belli edildi, ani bu donakları (metal üzöklär) taşıyardılar gagauz adamnarı. Bundan kaarä, biz belli ettik, angı materialdan hem nezaman onnar yapıldılar.

72. Adam üzüü – üzüük

Yapılmak eri diil belli

Bulunmak eri – Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Bakır eritimi, lazuritä benzeyän taş

Döküm, metalda oymak, yontmak

Üzüün diametrası – 2,1 sm; eklentinin diametrası – 12,2 sm; çemberin maksimal genişlii – 0,8 sm; çemberin minimal genişlii – 0,3 sm

AEM № 294-11

73. Adamnara üzük muska – *üzük*

Yapılmak eri diil belli. Orta asirlär (?)

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Bronz

Döküm

Üzüün üstündä var iki yılan kafası

Üzüün diametrası – 1,9 sm; çemberin maksimal genişlii – 0,6 cm; çemberin minimal genişlii – 0,3 sm

AEM № 294-31

74. Adam üzüü – üzük

Yapılmak eri diil belli. Orta asirlär (?)

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Bronz

Döküm

Üzüün üstündä çentili sekizköşelik donadılı dörtköşeliklän, onun da içindä kruça. Üzüün diametrası – 2,1 sm; üzüün üstündän ölçüsü – 1,0 sm × 1,0 sm; çemberin en geniş eri – 0,7 sm; çemberin en dar eri – 0,4 sm
AEM № 294-33

4. 2. Karı giyimini hem karı donakları

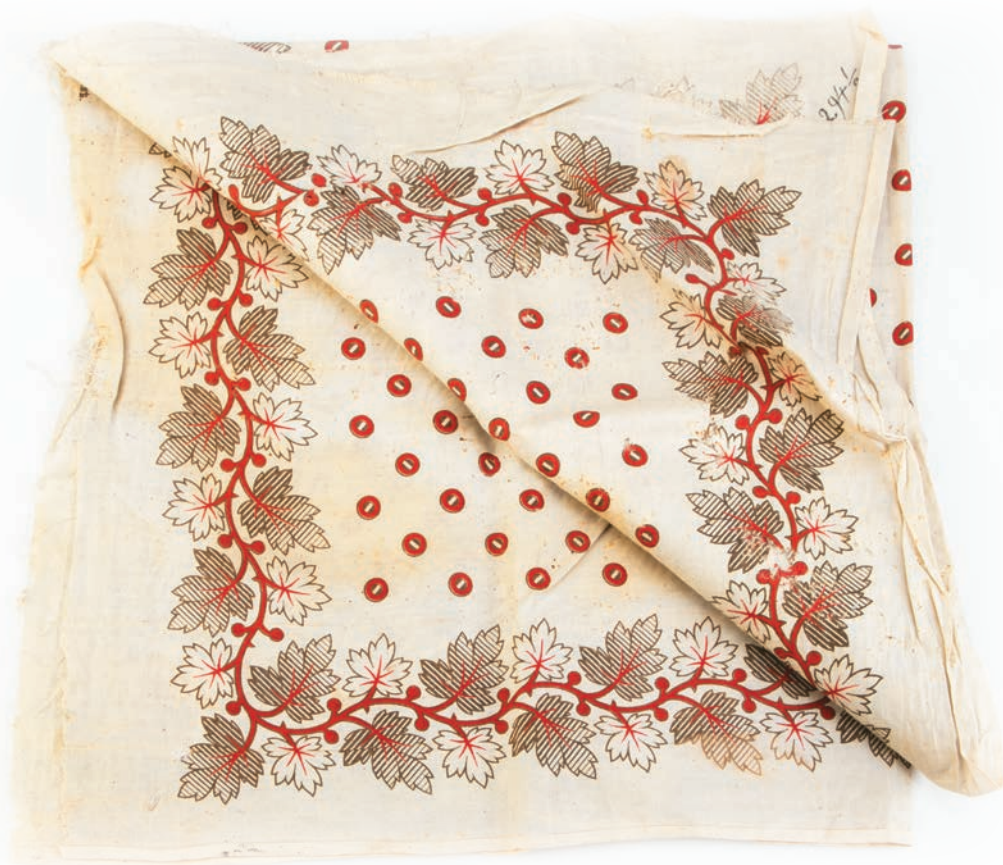
Valentin Aleksandroviç Moşkov kendi araştırmalarında «Гагаузы Бендерского уезда» (Bender uездindän gagauzlar) ayırtılı yazdırdı adetçä gagauz karı kostümünü¹. XIX asirin sonunda yazın karılar taşıyardılar uzun enni evdä dokunmuş pek incä pamuk materiyadan gölmek, hep o materiyadan fista, üstünä giyardılar ensiz fistan hem fita, başlarına dartardılar büyük kara batik, onun altına – taa bir küçük batik, taa sık – biyaz. Gagauz karılarında ipek batıklar tutmalık sayıladı. Kışın giyardılar enni fistan, onun üstünä dä – aba kofta hem keptar. Yortularda hem sıralarda başına batik altına gözün yanına koyardılar kırmızı ya da pembä çiçek. Gölmeklerä kullanardılar incä diil boyalı kenevir ya da pamuk materiya – *bez*. Karı fistanı dikärdilər yarıyapaa ya da yapaa materiyadan – *çukmandan*.

¹ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 38–42.

«Çukmannar» ayırıldılar: 1) çizili («yollu»), 2) kafesli («korafı»), 3) kızlar için – kırmızı ya da başka açık renklerde incä kara çizilärlän hem 4) evli karıların çukmannarı – ya kara incä kırmızı çizilärlän hem koyu karışımдан (bir-iki iplik arası) kara hem eşil, ya maavi yapaadan, ya da, sonda, kafessiz hem çizisiz koyu renklerde boyalı yapaadan: koyu-kırmızı, koyu-maavi, koyu-eşil. Fıtalara kullanardılar yapaa materiya <...> Onu dokuyêrlar biyaz yapaadan maavi çizilärlän hem kafeslärän, sora hazır işi boyêrlar kara renktä, ama maavi yapaadan çizilär diıştırmeerlär kendi rengini»².

Bölä incedän yazdırıp karı giyimini, kendi kolektiyasına V. A. Moşkov aldı sade iki fabrika işi pamuk baş batini. Onnarın biri artık kullanıldı adetlerde dä. Bu bölümä girdi iki el basması da.

² Hep orada. С. 51.

75 a, b. Baş batii

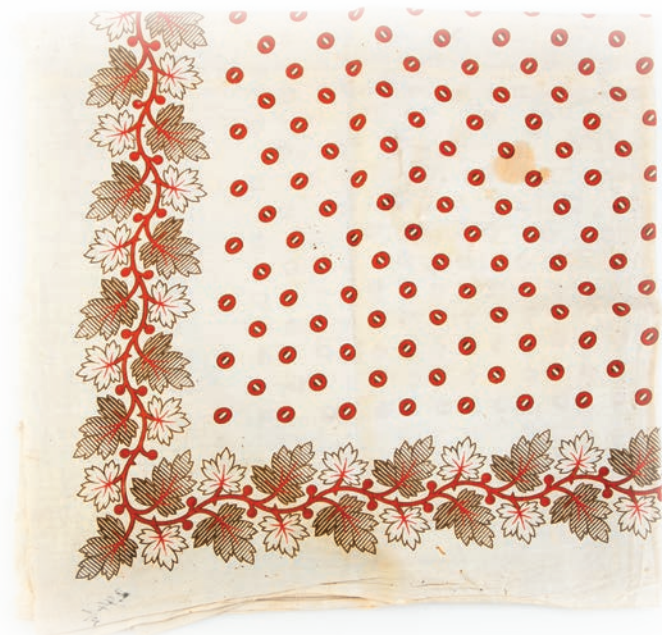
Beşalma k     . 1895 yıldıan ileri

Pamuk materiya (fabrikada d   lm  ş resimn  r)

Bu batiin i in  sarardılar pomanaya getiril  n kolacı

Uzunnuu – 65,0 sm; genişlii – 71,0 sm

AEM N   294-1

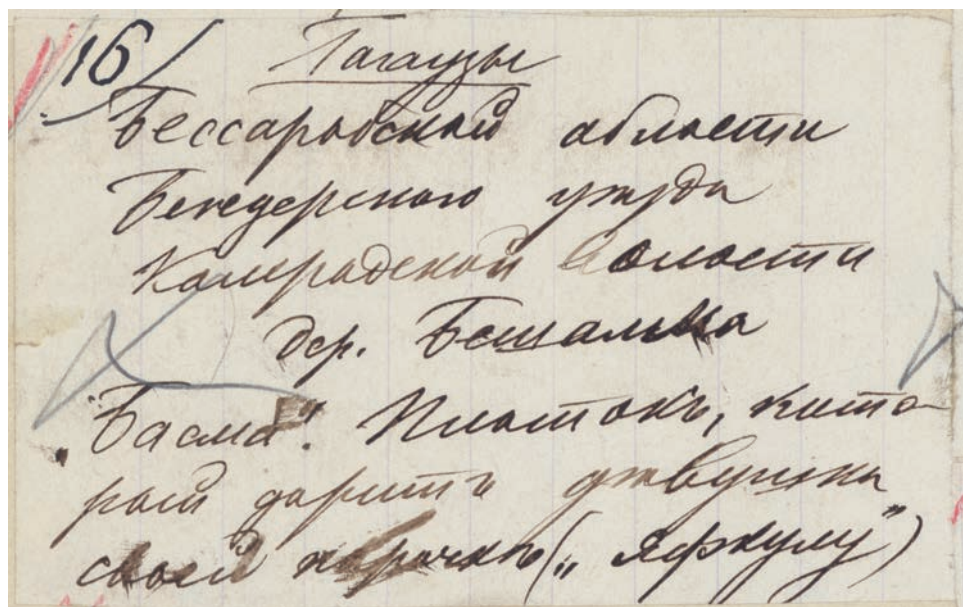

76. Baş batii – basma

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri
Pamuk materiya (fabrikada düülmüş
resimnär), yapaa ipliklär
Uzunnuu – 69,0 sm; genişlii – 64,0 sm
AEM № 294-16

77. Baş batiinä etiketka. AEM № 294-16

V. A. Moşkovun el yazısı
RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20
Besarabiya oblasti
Bender uezdi
Komrat volostindän
GAGAUZLAR
Beşalma küüyü
«Basma». Basma, ani kız
kendi eşçeezinä baaşlêr
(«yafskulu»)

78 a, b. El basması – yaaluk

Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Çii ipek, fabrikadan ipek hem sırma
ipliklär

Sadä örmäk, dikmäk

Uzunnuu – 49,0 sm; genişlii – 45,0 sm

AEM № 265-1

79 a, b. El basması

Beşalma küüyü. 1898 yıldan ileri

Fabrikada yapılı pamuk materiya, pamuk ipliklär

Yarıkruça işlemeli

Bu basmaya sarılıydı Petri Kesioglodan V. A. Moşkova paket (basmada çernilalarlan yazılıydı adres)

Uzunnuu – 41,0 sm; genişlii – 45,0 sm

AEM № 417-1

80. Basmaya etiketka. AEM № 417-1

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 417. Y. 3

Nomeri yazdı registrator D. Klement

Gagauzların basmada dikmää örnäü

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

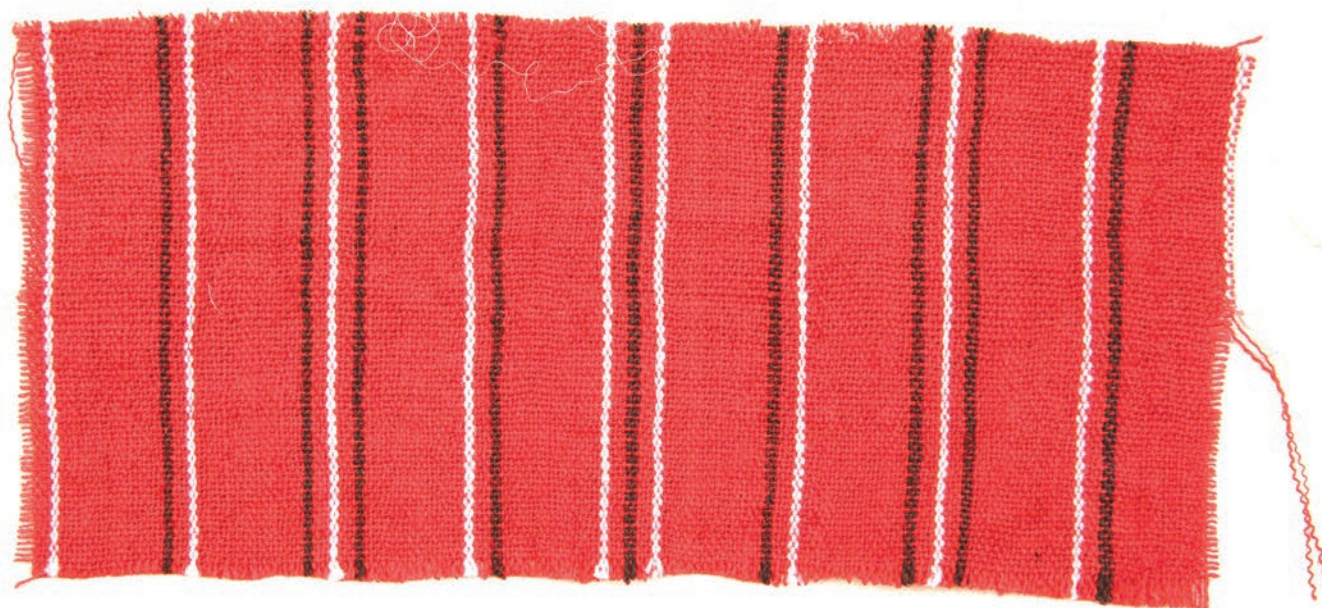
Komrat volostindän

Beşalma küüyü

V. A. Moşkovun kolekçiyasından

Образецъ вышивки
на тисоткаль. ганд-
узавъ с. Бешалма
Комратской волост.
Бендерская уездъ
изъ ханчегинъ №417-1.
В. А. Мошкова

Karı fıstanı için materiya parçaları

81. Karı fıstanını «çukman» dikmää dokuma parçası – çukman, karılar fıstan dikerlär

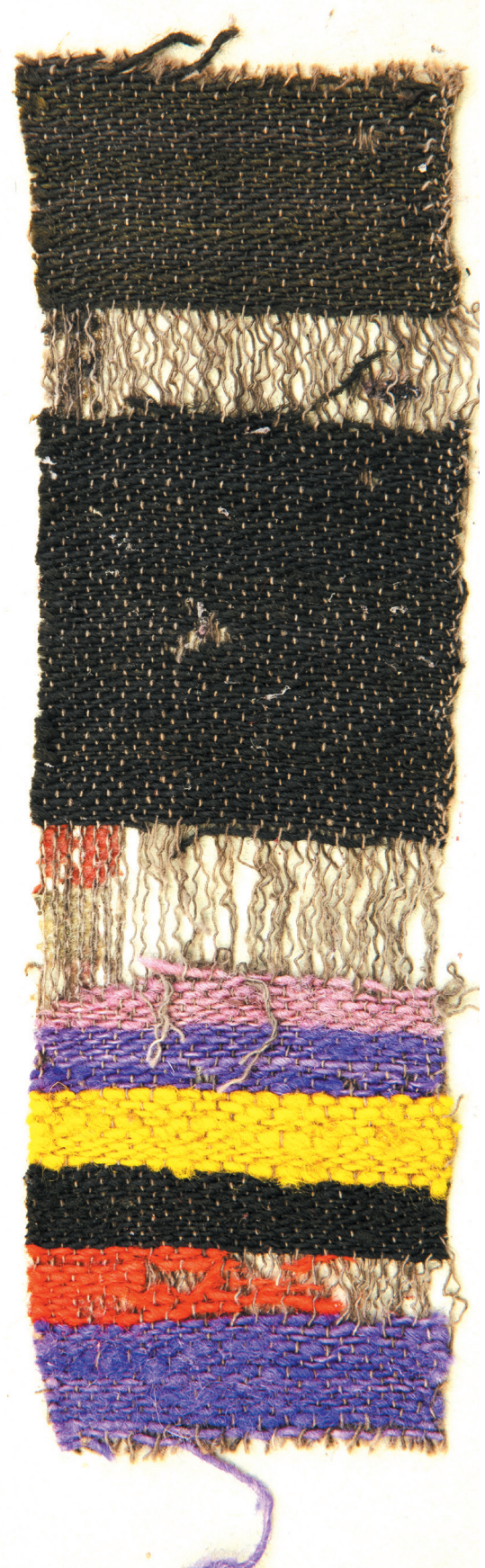
Avdarma küüyü. 1894 yıldan ileri

Yapaa ipliklär

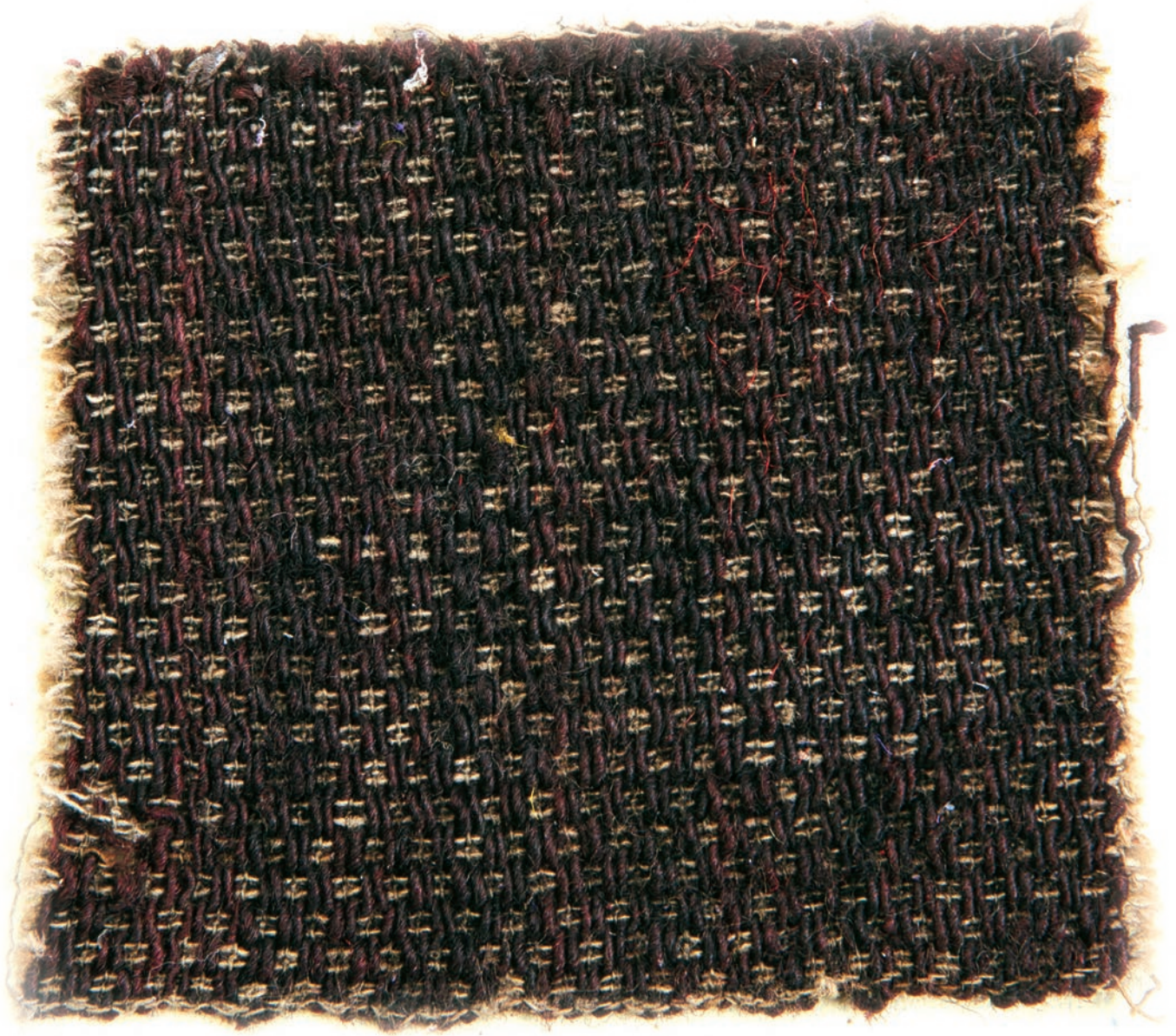
Sadä örmäk, koraf (uzunnuuna çizilär) yapılı hep o ipliklerdän, nicä dä temel

Uzunnuu – 7,6 sm; genişlii – 16,9 sm

AEM № 265-9

82 a, b. Karı fistanı «çukman» dikmää dokuma parçası – çukman üç gücüyä
 Etuliya küüyü. 1897 yıldan ileri
 Yapaa, pamuk (?), kenevir (?) ipliklär
 Üçremiziyalı dokumacılık
 Uzunnuu – 5,0 sm; genişlii – 17,0 sm
 AEM № 383-11

83. Karı fistanı «çukman» dikmää dokuma parçası – çukman dört gücüyä

Etuliya küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Dörtremiziyalı dokumacılık

Uzunnuu – 5,0 sm; genişlii – 6,0 sm

AEM № 383-13

84. Kız fistanı «çukman» dikmää dokuma parçası – *çukman kızlar taşıyêr*

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Sadä örmäk

Uzunnuu – 13,0 sm; genişlii – 16,0 sm

AEM № 383-25

85. Evli karı fistanı «çukman» dikmää dokuma parçası – çukman

Beşalma küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Sarja örmesi (ikitarafılı/ikiüzlü sarja)

Uzunnuu – 8,0 sm; genişlii – 7,0 sm

AEM № 383-35

Karı donakları

Gagauz karıları pek sevârdilâr donakları. Taşıyardılar pek çok güüs donaa, mutlak takardılar küpâ, bilezik hem üzük. Taa sık onnarı yapardılar metaldan. Geneldân onnarı satın alardılar panayırlardan hem tükennerdân, nereyi donakları getirârdilâr Bulgariyadan, Türkiyadan hem başka devletlerdân. Getirârdilâr onnarı hristian ayozlu erlerdân dâ, hacılıktan – en ilkin İerusalimdân hem Afondan¹. Taa ileri, V. A. Moşkovun aktiv toplayıcılık işindân, kuyumculuk evelki gagauzların resim zanaatıydı. Gagauz küülerindâ XIX asirin bitkisindâ erli ustalar, ani çiftçiliklân zanaatlanmardılar, evdâ yapardılar diil çok donak. Taa sık yapardılar küpâ, üzük, kertikli resimnârlân bilezik².

Herbir gagauz karısında vardı altın ufak paradan yapılı boncuk (*monisto*) ya da – taa sık – gümüş ufak paradan (*lift*). Ufak paralar vardı nasıl eklensinnâr donaa bütün yaşamakta. Butakım donaklık olsun deyni, ufak paraları verârdilâr küü çilingirinâ, da

o yapardı onnara kulacık, angılarından paraları geçirârdilâr diziyâ. Pek aktualdı boncuklar. Gagauz küülerindâ boncuk deyârdilâr fabrikada yapılı şişirilmiş şişâ parçalarına. Onnardan örârdilâr çok kullanılan bilezikleri dâ.

Hepsi donaklardan en paalı sayıladı getirilmâ *sedef* boncuklar. May taa duumasından karılar taşıyardılar birkaç dizi boncuk, da sayardılar, ani onnarın var koruyucu kuvedi, neçinki getirârdilâr butakım donakları ayozlu erlerdân. Sedef boncuklar geniş kullanıldı diil sade Besarabiya gagauzlarında, ama başka Balkan kolonistlerin arasında da: bulgarlarda hem arnautlarda. Onnarı taşıyardılar moldovankalar, ukrainkalar, urumkalar hem başkaları.

Pek yazık, ani sıralanmış donaklardan hepsi girmedilâr V. A. Moşkovun kolektiyalarına. AEM-inin kolektiyasında var gagauzların arasında bulunduu bileziklâr, üzüklâr, küpelâr hem tokalar.

¹ Bucakta hem Priazovyedâ yaşayan arnautlarda hem bulgarlarda hep butakım olay vardı. Bak: Ермолин Д. С. «Браслет с боженьками», или Христианский пространственно-предметный код албанцев Приазовья // Европейское культурное пространство в коллекциях МАЭ / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2013. С. 221–248. (Сб. МАЭ. Т. LVIII).

² Маруневич М. В. Gösterilân yaratma. С. 57-59

86. Bilezik – *bilezik*

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Lazuritâ benzeyân renkli şişâ

Diametrası – 6,5 sm; genişlii – 1,8 sm; kalınnıı – 0,5 sm

AEM № 294-10

87. Bilezik – *bilezik*

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Şişä, boya

Kıvratmak tehnikası. Temiz şişenin içindä maavi hem sarı boyaylan yapılı çizilär

Diametrası – 8,0 sm; genişlii – 0,9 sm; kalınnıı – 0,8 sm

AEM № 294-28

88. Geometrikalı ornamentlän ikili bilezik – *bilezik*

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Bronz, demir

Döküm, iyäylän işlendirilmiş

Kullanmak vakıdında sıkılayan bronz çivicii düştirdilər düümä demir çivicää

Genişlii – 1,2 sm; kalınnıı – 0,1 sm; kertiin uzunnuu – 6,0 sm; kertiin genişlii – 4,5 sm

AEM № 294-29

89. Bileziklerä etiketka. AEM № 294-10, AEM № 294-28, AEM № 294-29

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

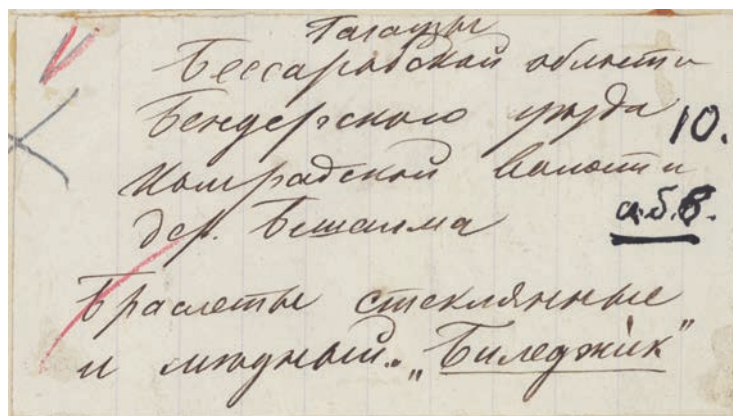
Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Şışa bileziklər hem bakır «Bilezik»

90 a, b. İki paydan yapılı karı bel tokası – *pahta*

Yapılı osman tradişiyalarına görä, sayılêr, ani yapılı Osman imperiya teritoriyasında.

Yapılmak eri diil belli

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Bakır karışımı

Döküm. Dökülü terakot formasında. Donadılı büüyüm resiminnän. Tokayı taa yalabık yapêrlar «boncucak-düümelär», angıları sayılêrlar karıların duudurmak simvolu. Ortada bulunan disk yapılı güneş simvollarınnan

İliklän toka uzunnuu – 6,5 sm; iliklän tokanın en geniş eri – 4,3 sm; birleştirän dekorativ detalın

diametrası – kertikli kenarlarlan çevrä – 2,4 sm; iliklän diametrası – 2,0 sm; gegaylan tokanın uzunnuu – 6,2 sm; gegaylan tokanın en geniş eri – 4,3 sm

AEM № 294-13

91. Karı bel tokasına etiketka. AEM № 294-13

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

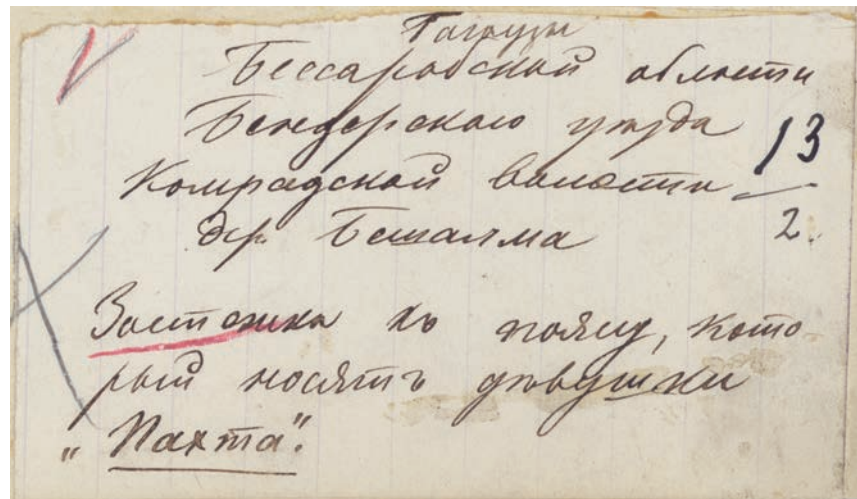
Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Kolana toka, ani kızlar taşıyêr

«Pahta»

92 a, b. Karı üzüü – üzüük

Üzüün üst erini donadan simvol – hepsini görän Allah Gözü süretiýdir

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Kalay

Döküm

Üzüün diametrası – 1,6 sm; üst erin diametrası – 1,0 sm; çemberin maksimal genişlii – 0,4 sm; çemberin minimal genişlii – 0,2 sm

AEM № 294-30

93. Uyuyan yılan resiminnän karı muska üzüü – üzük

Yapılmak eri diil belli

Bakır karışımı. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Döküm

Üzüün diamentrası – 1,8 sm; çemberin maksimal genişlii – 0,7 sm; çemberin minimal genişlii – 0,3 sm

AEM № 294-32

94. Üzüklärä etiketka. AEM № 294-11, AEM № 294-31, AEM № 294-32, AEM № 294-33

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

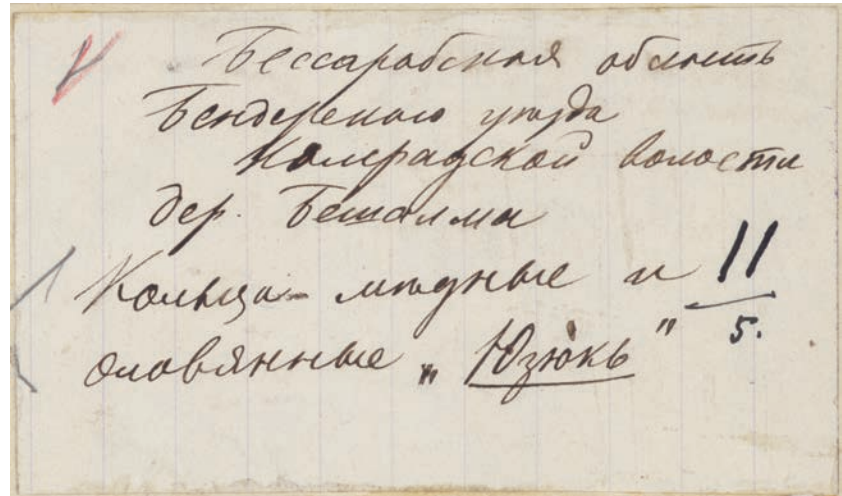
Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Bakır hem kalay üzüklär «Üzüк»

95. İki boş yarmışar parçadan dökülü küpelär – küpä

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Kalay, sarı bakır, sarı bakır tel

Kil formasında döküm, çekim

Asmanın uzunnuu – 1,5 sm; asmanın genişlii – 0,6 sm; telin kalınnı – 0,1 sm

AEM № 294-12/1, 2

96. Küpelär – küpü

Küpelərdə asmalar yapılı ufak paralara benzeyən jetonnardan türk ornamentinnən

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan iləri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Bakır karışımı

Döküm, çekim

Asmanın diametrası – 1,8 sm; üçköşeliktə tarafların, angılarına ekli taşlı asma, uzunnuu – 0,8 sm, 1,2 sm, 1,2 sm; telin kalınnı – 0,1 sm

AEM № 294-34/1, 2

97. İki yarım parçadan dökülü küpelär – küpä

Yapılmak eri diil belli. 1895 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Kalay, sarı bakırdan fabrikada yapılı tel

Kil formasında döküm, çekmək

Asmanın uzunnuu – 2,0 sm; asmanın genişlii – 1,1 sm; telin kalınnıı – 0,1 sm

AEM № 294-35/1, 2

12 Бессарабская область
Бендерский уезд
3. Комратский волостной
дер. Бешалма
Серебряный и оловянный
руд. «Кюпә»

98. K pelerin  etiketka. AEM № 294-12/1, 2, AEM № 294-34/1, 2, AEM № 294-35/1, 2

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostind n

GAGAUZLAR

Beşalma k  y  

Bakır hem kalay k peler «K p »

99 a, b. Kruça – kruça

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Türlü donakları yapmak için kemik, mercana benzeyän anilin boyası, sarı bakır tel, şişä

Ortada şişedän eklenti, onun içindä – kiyatta tuşlan resimni klisä. Kruçayı getirdilär İerusalimä hacılıktan, nereyi gidärdilär gagauz küülerindän kimi yaşayannar

Uzunnuu – 4,5 sm; genişlii – 2,8 sm; kalınnıı – 0,2 sm

AEM № 294-19

100. Kruçaya etiketka. AEM № 294-19

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

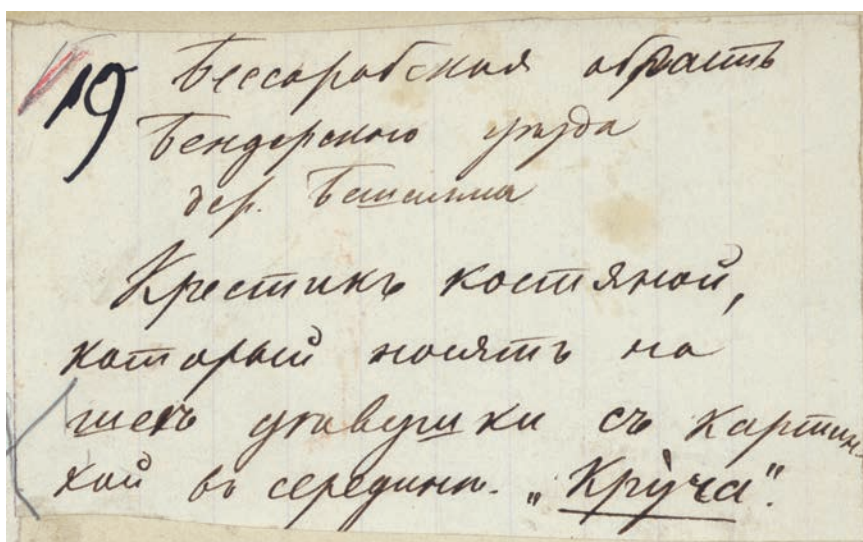
GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Kemik kruçacık, angısını kızlar

boynularında taşıyêr, ortasında

resimi var. «Kruça»

5. TRADIȚIYALI ADETLÄR HEM PRAKTİKALAR

5. 1. Uşaan duumasınnan hem terbiyilmesinnän baalı adetlär hem sıralar

Gagauz kulturasını aaraştırın bilimcilerin çoyu belli edärdilär halkın iki dinniini hem onu, ani gagauzlar yaşayış uurunda koruyêrlar türlü dinsiz adetleri hem sıraları¹.

Hergünkü yaşamakta kullanılan predmetlerin çoyunun vardı muska funktiyası da. Muska nışannarı sık vardı kaplarda, giyimini türlü elementlerindä, donaklarda h. b. Deyelim, ayledä hertürlü savaşırdılar korumaa gebä karıyı, anayı hem uşaa.

V. A. Moşkov yazdı: «Ki duuduran karıyı korumaa nazardan, alêrlar bir diş sarmısak, geçirerlär ona kırmızı iplik da dikerlär batäa. Bu muskayı duuduran karı çıkarmêêr 20–25 günä kadar»².

Tradiȥiyalı cümnedä ayırlardı adetlär, angıları baalıydılar uşaan duumasınnan hem onun büyümesinnän. Deyelim, ki dikmäa pläna, evdä dokuyardılar özel yarıpamuk ya da sade yapaadan materiya – *kundak*. Taa sık onun rengi kırmızıydı – bu da kaavi bir muskaydı. Anılmış etnograf hem bilim organizatoru Stepan Stepanoviç

Kuroglo (1940–2011) belli edärdi, ani XIX – XX asirin başlantısında gagauzlarda vardı büyük hem geniş adetlär, sıralar hem inannar kompleksi, angıları baalıydı uşakların duumasınnan hem terbiyilmesinnän. Ayledä önemni sayıladı uşaan altı ayı hem yılı. Uşaan türlü başarılarına da ayledä baalıydı türlü adetlär: ilk laf, ilk adım, emzirmektän ayırmak h. b., onnar sayılardılar önemni etaplar insanın büyümesindä³.

Taa ilk günnerdän uşaa saklardılar yabancı gözdän, en pek koruyardılar uşaan başını, neylän baalıydı türlü adet praktikaları. Gagauz uşakları taa ilk aylardan hem ilk yaşamak yılında taşıyardılar muskalarla donadılmış özel takeleri. Butakım bir takä V. A. Moşkov ayırtılı yazdırdı⁴. Onu giidirärdilär uşaan başına batiin üstünä ya da altındakı takenin üstünä. Bölä takeyi mutlak giidirärdilär, çıkarkan dışarı, “insan arasına”, neredä uşaa vardı nasıl nazarlasınnar. Takelerä dikili hepsi muskaların vardı türlü funktiyaları: onnarı baalardılar, ki korumaa nazardan, hastalıklardan, zorluklardan, fena kuvetlerdän h. b.⁵

¹ Курогло С. С. Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX в. Кишинев, 1980. С. 31.

² Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 22.

³ Курогло С. С. Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX в. С. 32–33.

⁴ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 17.

⁵ Bak: Лаврентьева Л. С. Gösterilän yaratma.

101 a, b, c, ç. Uşak takesi – takä

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Fabrika malı: ipek materiya, pamuk materiya, kadifä materiya, tantela, pamuk ipliklär, şışä boncuklar, sülük kabukları, bakır kruçalar hem taş asmalar

Dikmäk, boncuklardan örmä

Üüseklii – 21,5 sm; genişlii – 14,5 sm; baalanmak iplerin uzunnuu – 13,0 sm

AEM № 294-18

102. Uşak takesinä etiketka. AEM № 294-18

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 20

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

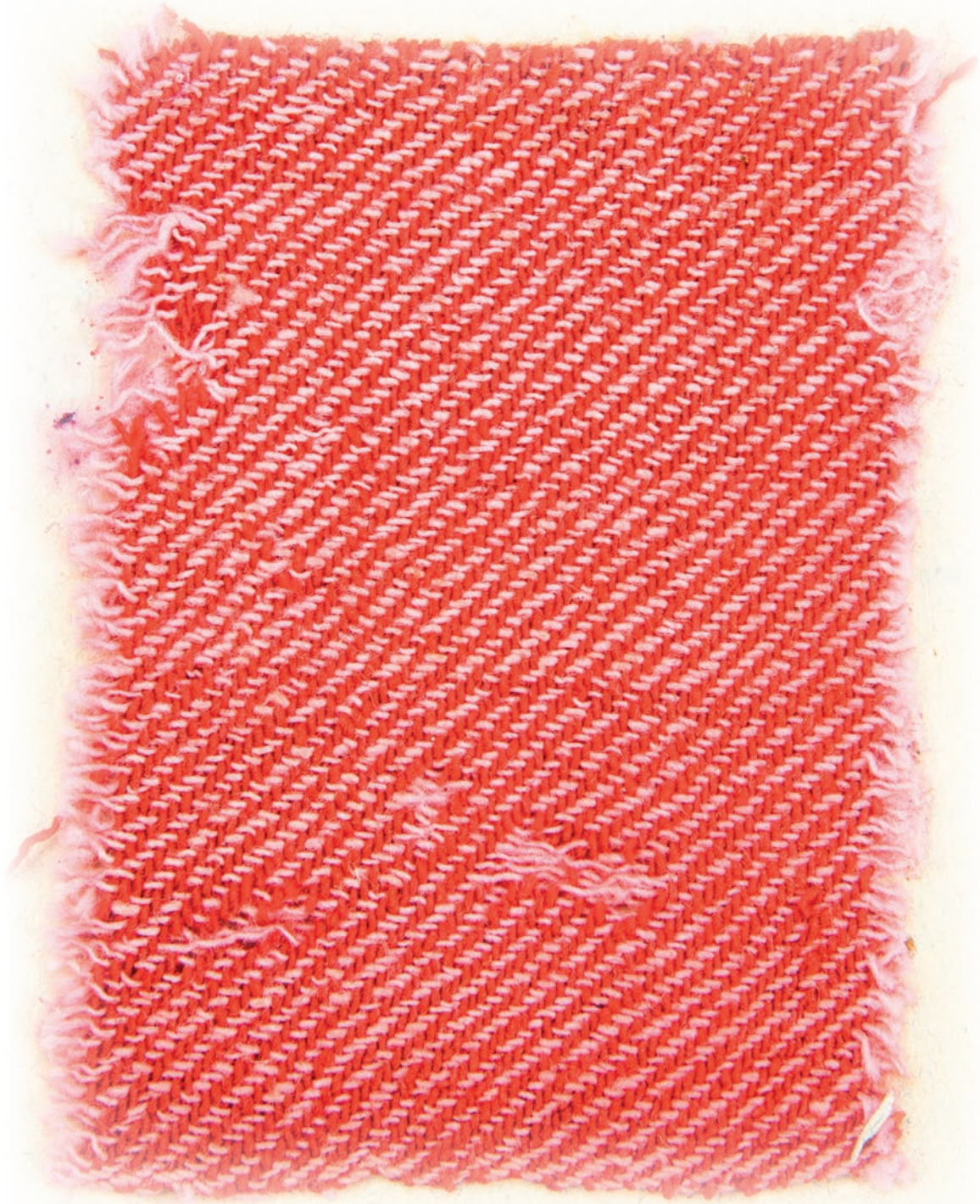
Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Uşaklara takä «Takä»

18) Тараулар
Бессарабский области
Бендерского уезда
Комратской волости
дер. Бешалма
Четверо год утисей
"Mäke".

103. Plāna yapmaa dokuma parçası – *kundak üç gücüyä*

Etuliya küüyü. 1897 yıldan ileri

Yapaa, pamuk ipliklär

Üçremiziyalı dokumacılık (sarja örmesi)

Uzunnuu – 9,0 sm; genişlii – 6,5 sm

AEM № 383-10

104 a, b. Oyuncak

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Tafta, boya, demir tel

Oymak, boyamak, çekim

Beygirin en büyük uzunnuu (baştan kuyruun ucuna kadar) – 21,0 sm; beygirin en üüsek boyu – 10,5 sm;

beygirin kalınnı – 1,0 sm; atlıylan beygirin üüseklii – 16,5 sm; atlının kalınnı – 2,3 sm

AEM № 294-5

105. Oyuncaa etiketka. AEM № 294-5

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Beygirdä atlı oyuncak hesabı,

lüzgerdän döner da ellerini sallêr

5. Гагаузы
Бессарабской области
Бендерского уезда
Комратской области
Дер. Бешалма
Игрушка в виде всадни-
ка, вращающаяся на
оси и махающая ру-
ками.

5. 2. Düün adetleri

V. A. Moşkovun yazdıklarına görə, ondört yaşında delikannılar artık bakardılar kendinā gelin: «Delikannı yollêêr bu kıza nesoyşa kendi hısımkasını, ki sölesin, ani onu beendi da isteer onunnan görüşmää»¹. Gençlär başlêêrlar lafetmää, da sora, açan kızın hem olanın arasında düzüler islää ilişkilär, delikannı, genä hısımkasından, isteer, kız baaşlasın ona çiçek ya da bir kitka, nicä inandırmak nışanı ona, ani kız beener olanı. «Hodulluklan delikannı takêr bu baaşısı kalpaana da gider bu donaklan ilk geçän horuya, ki üünmää akrannarın önündä. Bölä seçili kıza deerlär *yafkulu*»².

Delikannılar – düündä pay alannar – donadardılar kendi kalpaklarını *kitkalarlan* – diil büyük eşil, kırmızı, pembä, maavi renklerde garus ipliklerinden yapılı demetçiklär, angılarına baaldılar yalabık sırma tel hem mumdan yapılı meyvacık.

Güveenin nunasında vardı kendi, başkalarından tanılan nışanı – *düün feneği*. Onu yapardılar birkaç naanä dalcaazlarından, angısını sarardılar kırmızı yapaa ipliklän hem yalabık tellän.

Bilezik, üzük hem küpä gelinā mutlak adalı baaşış sayılardı. V. A. Moşkovun kolektiyalarında bu donaklar pek islää gösterili.

Annaşmak düün adetlerinin önemni etapların biri ydi, ona deyardılar “emiş”. Açan annaşmaktan sora geçärdi bir ya da iki hafta, güveenin tarafından delikannı çocuk pinärdi beygirä, angısının elesinä

¹ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 99.

² Hep orada.

baaldılar gözäl *basma*, çocuun omuzuna da asardılar şaraplan dolu *çotrayı*. Bölä giyimni hem atlı, o uurayardı güveenin hepsi hısımnarına da ikramnardı onnarı *çotradan* şaraplan, şarabı da içmärdilər filcannan, ama *çotranın* aazından buyurdılar. Hep bu adeti yapardılar gelinin dä hısımnarı.

Gagauz düününün herbir epizodunu V. A. Moşkov incedän yazdırêr. Biz seçtik o epizodları, neredä laf gider toplayıcının kolektiyalarında gösterili predmetlär için:

«Cumertesi avşamnen genä toplanêrlar gelinin evindä feneğ örmää. Bu toplantı okadar önemni sayılêr, ani burayı izmetçi çotraylan elindä hep ölä çaarêr musaafirleri, nicä dä emişä. Feneğ yapêrlar kertikli biyaz daracık kiyattan (nicä gösterili resimdä), onun köşelerini donadardılar renkli garustan kitkalarlan. Bu feneğleri herbir musaafir, karılar hem adamnar, düündä koyêr başına, adamnar – kalpaklarına, karılar da – batiklerinä. Herbir kız butakım feneğtän üçär-dördär parça yapêr, ki satmaa onnarı olannara, güveenin hısımnarına. Bundan kaarä, hep o kızlar yapêrlar 4 feneğ feslendän güveeyä, gelinä, saadica hem krestnişaya»³.

AEM-inin kolektiyasında var iki bölä feneğ: feneğ saadica hem gelinä «feneğ modeli». Bitkisi – diil büyük feneğçik yakın 8 sm diametrası, etiketkada V. A. Moşkov nışannêêr, ani gelin tutardı onu cöbündä.

³ Hep orada. С. 110–111.

106. Kitka – *kitka*

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa iplik, ipek iplik

Kitkanın uzunnuu – 10,0 sm; sapın uzunnuu – 5,0 sm; kitkanın en geniş eri – 6,0 sm

AEM № 405-3/1

107. Kitka – *kitka*

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa iplik, kıvradılmış ipek iplik, beygir kılı, sırma tel

Kitkanın uzunnuu – 8,2 sm; sapın uzunnuu – 3,0 sm; kitkanın en geniş eri – 6,0 sm

AEM № 405-3/2

108. Kitka – *kitka*

Kongaz k    . 1898 yıldı ileri

Yapaa iplik, ipek iplik, dikm   altın iplik (sırma, metal)

Kitkanın uzunnuu – 10,0 sm; sapın uzunnuu – 3,0 sm; kitkanın en geniş eri – 6,0 sm

AEM № 405-3/3

109. Kitka – *kitka*

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa iplik, ipek ipli, dikmää altın iplik (sırma, metal), mum

Kitkanın uzunnuu – 7,0 sm; sapın uzunnuu – 2,2 sm; kitkanın en geniş eri – 6,0 sm

AEM № 405-3/4

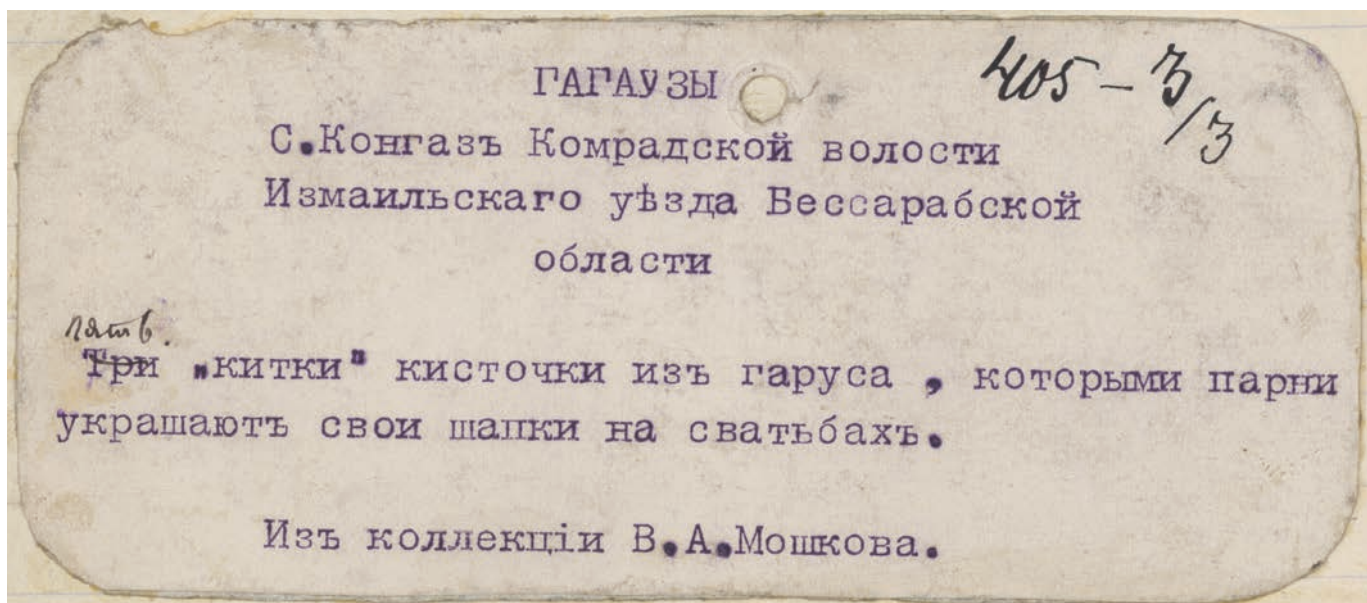
110. Kitka – *kitka*

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Yapaa iplik, ipek iplik, metal, mum

Kitkanın uzunnuu – 7,0 sm; sapın uzunnuu – 1,5 sm; kitkanın en geniş eri – 6,0 sm

AEM № 405-3/5

111. Kitkalara etiketka. AEM № 405-3/1-5

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

Besarabiya oblasti

İzmail uezdi

Bolgrad volostindän

GAGAUZLAR

Kongaz küüyü

Üç (çizili. – A. N.) beş (ellän yazılı. – A. N.) püskül kitka garustan, angılarının delikannılar donadardılar kalpaklarını düündä

V. A. Moşkovun kolektiyasından

112. Güveenin nunasına düün feneği

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Naanä sapları, metal iplik, yapaa iplik

Örmäk

Çevrenin uzunnuu – 67,0 sm; kalınnıı – 1,0 sm

AEM № 405-8

113. Feneği etiketka. AEM № 405-8

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

Besarabiya oblasti

İzmail uezdi

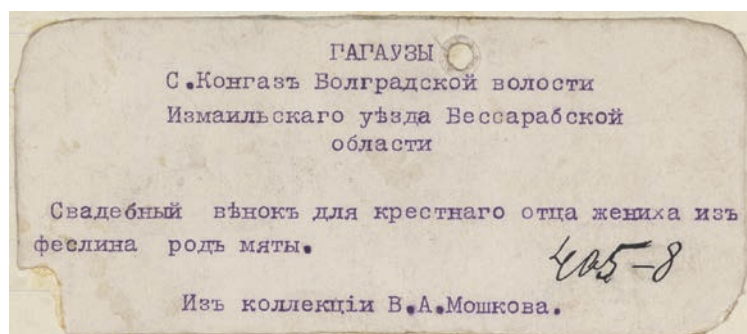
Bolgrad volostindän

GAGAUZLAR

Kongaz küüyü

Saadıca feslendän düün feneği

V. A. Moşkovun kolektiıyasından

114. Gelin feneği

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Naanâ sapları, metal iplik, yapaa iplik

Çevrenin uzunluğu – 25,0 sm; diametrası – 8,0 sm; kalınlığı – 0,5 sm

AEM № 405-13

115. Feneği etiketka. AEM № 405-13

RBA AEM. Yazdırma dosya AEM № 405. Y. 11

Besarabiya oblasti

İzmail uezdi

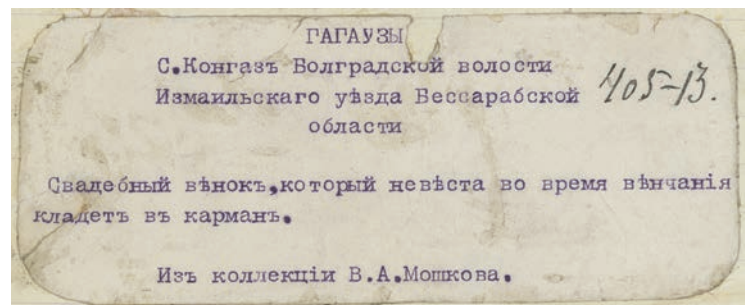
Bolgrad volostindän

GAGAUZLAR

Kongaz küüyü

Düün feneği, angısını gelin steonoz olmakta cöbünä koyêr

V. A. Moşkovun kolektiyasından

5. 3. Kalendar adetleri

V. A. Moşkovun kolektiyalarında var kalendar adetlerinä baalı birkaç ritual predmetleri dä. Bu *kitka* (olannar için donak), koladıcıların *tar* feneği, booday başaklarından iki donak hem birkaç paskellä yımırtası.

Ayrıntılı yazdırarak gagauz halkının kalendar adetlerini, V. A. Moşkov annadêr bu ya da başka adetä baalı predmetlär için dä.

«Hepsi koladacılar pay olêrlar bölük-bölük küülerdä sokakların sayısına görä. «Tar» kararlêr, angı bölük angı sokaktan gidecek. Angı grupa büyük olannardan en islää çalêr, onnar gezerlär küüyün merkez sokaanda, küçük sokaklarda da gezerlär küçük uşaklar. Koladacılar takêrlar saa taraftan kalpaklarına renkli kiyatlardan yapılı büyük kitka, «tara» sa, bundan başka, kalpaana giidirerlär üç parça çemberdän yapılı feneğ. Bir çember sarêr başını bütünnä, öbür iki parça, çaprazlanarak

üstündä, ortada dayanêrlar ona uçlarınnan. Bölä yapılı feneği asıp-donadêrlar biyaz hem renkli kiyatlarla da deerlär ona “vençula”»¹.

Gagauzlarda – nicä karılarda, ölä adamnarda da, – şimdi dä kalêr adet, donatmaa başını kalendar yortularında. Kolada yortularında koladacı atributlarına büyük önem veriler. Deyelim, yollanarak Kolada gezmää, genç olannar kalpaklarına tutturêrlar renkli kiyattan *kitkayı* otakım, ki o her zaman üzünä düşsün. V. A. Moşkovun vakıtlarında bölä giyimni olannar Koladaya karşı gezärdilär o evlerä, neredä yaşardı delikannı kızlar. Kolada türküsü için kızlar takardılar herbir koladacının kalpaana birär çiçek. Küüdä Kolada gezmesindän sora olannarın kalpakları dop-doluydular ipliktän yapılı çiçeklêrlän.

¹ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 3. Кн. LIV. С. 52.

116. Feneț – *fenet*

Beki, bu «vençula» o feneț, angısını ayırıntılı yazdırdı V. A. Moşkov (teksti yukarda bak)

Kongaz küüyü. 1895 yıldan ileri

Kiyat, taftacık (dranka), dalcaazlar, kenevir iplik

Örmäk

Diametrası – 60,0 sm; üüseklii – 30,0 sm

AEM № 294-9

117. Feneță etiketka. AEM № 294-9

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

İzmail uezdi

Bolgrad volostindän

GAGAUZLAR

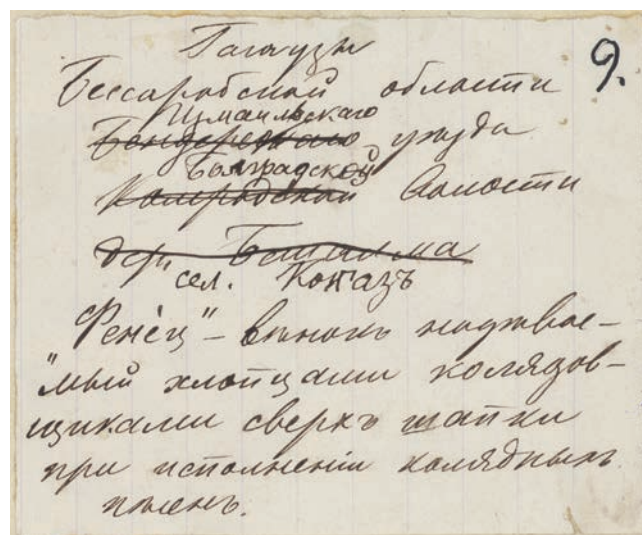
Kongaz küüyü

«Feneț» – *fenet*, angısını delikannı koladacılar

kalpaan üstünä giünerlär, kolada türkülerini

çalarkan

V. A. Moşkovun kolektiyasından

118. Püskül – *kitka*

Kongaz küüyü. 1898 yıldan ileri

Kiyat, pamuk iplik

Kiyat şiridin genişlii – 0,5 sm; minimal uzunluk – 15,0 sm; maksimal uzunluk – 17,0 sm

AEM № 405-2

119. Püskülä etiketka. AEM № 405-2

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 405. Y. 10

Besarabiya oblasti

İzmail uezdi

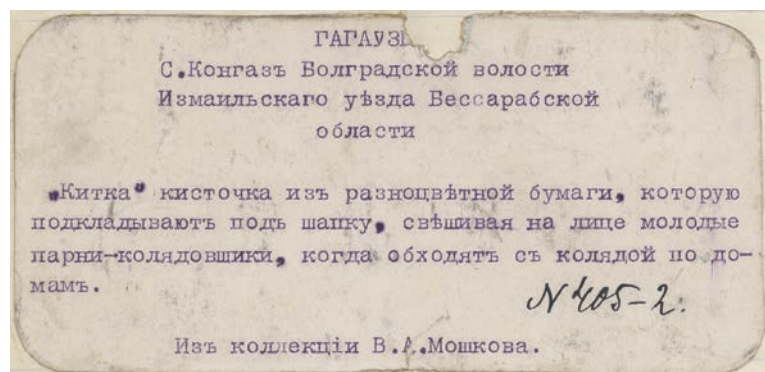
Bolgrad volostindän

GAGAUZLAR

Kongaz küüyü

«Kitka» – renkli kiyattan püskül, angısını koladacılar iliştirerlär kalpaklarına, kolada türkülerinnän evdän-evä gezärkän; kitkayı iliştirerlär kalpaan içändan, sarkıdıp kalpaan dış tarafında püskülleri koladacıların üzünä

V. A. Moşkovun kolekçiyasından

120. Adet donaa – *sakal*

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Örülü bütün başaklı booday saplarından

Booday sapları başaklarlan

Örmäk

Dörtköşeliin uzunnuu – 6,3 sm; dörtköşeliin genişlii – 15,0 sm; başaklarlan köklerin maksimal uzunnuu – 16,0 sm

AEM № 294-7

121. Başaklardan donaa etiketka.

AEM № 294-7

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

İzmail uezdi

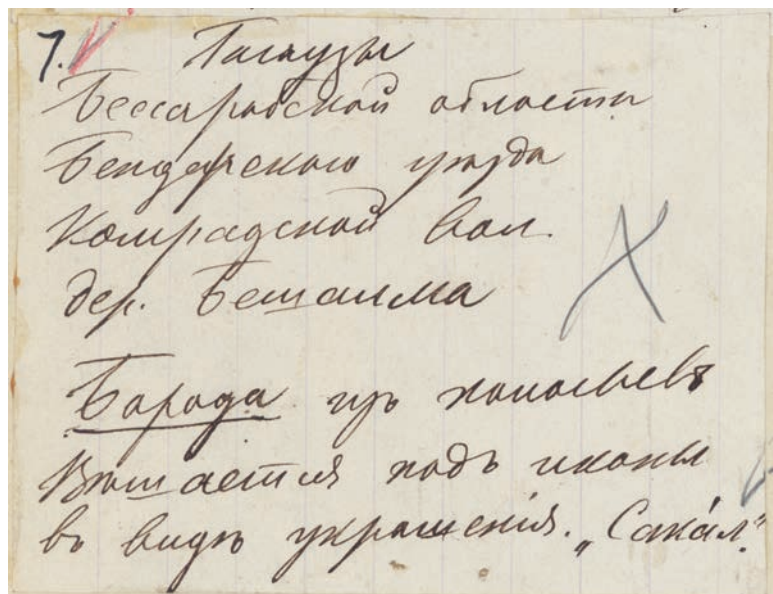
Bolgrad volostindän

GAGAUZLAR

Kongaz küüyü

Başaklardan sakal. Asêrlar ikonaların altına donaklık hesabı. «Sakal»

V. A. Moşkovun kolektiyasından

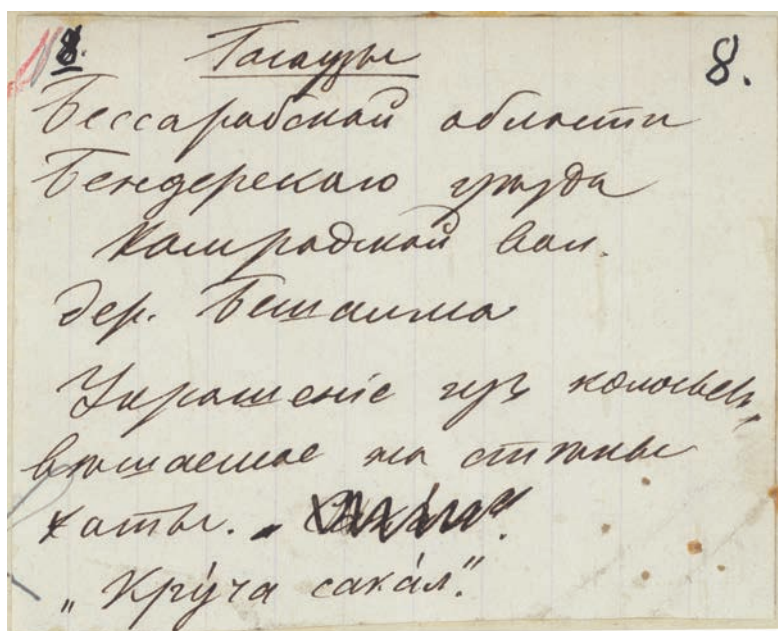
122. Adet donaa – kruça sakal

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Booday başakları, pamuk iplii, yapaa iplik, fabrika malı ipek materiya

Bütün uzunnuu – 30,0 sm; «dalların» uzunnuu – 14,0 sm; 13,0 sm; 11,0 sm

AEM № 294-8

123. Başaklardan donaa etiketka.

AEM № 294-7

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 19

Besarabiya oblasti

Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

Beşalma küüyü

Başaklardan kruça, asêrlar evin duvarlarına.

«Kruça sakal»

124. Paskellä yımırtası – yazılı yımırta

Beşalma küüyü (?) 1895 yıldan ileri

Tauk yımırtası kabı, boya

Bátik tehnikasında mumnan yazdırma

Üüseklii – 5,0 sm; diámetrası – 3,9 sm

AEM № 294-6/1

125. Paskellä yımırtası – yazılı yımırta

Beşalma küüyü (?) 1895 yıldan ileri

Tauk yımırtası kabı, boya

Bátik tehnikasında mumnan yazdırma

Üüseklii – 5,0 sm; diámetrası – 3,9 sm

AEM № 294-6/3

126. Paskellä yimirtas – yazılı yimirta

Beşalma küüyü (?) 1895 yıldan ileri

Tauk yimirtas kabı, boya

Bátik tehnikasında mumnan yazdırma

Üüseklii – 5,0 sm; diamentrası – 3,9 sm

AEM № 294-6/4

127. Paskellä yimirtas – yazılı yimirta

Beşalma küüyü (?) 1895 yıldan ileri

Tauk yimirtas kabı, boya

Bátik tehnikasında mumnan yazdırma

Üüseklii – 5,0 sm; diamentrası – 3,9 sm

AEM № 294-6/5

128. Paskellä yımırtası – yazılı yımırta

Beşalma küüyü (?) 1895 yıldan ileri

Tauk yımırtası kabı, boya

Bátik tehnikasında mumnan yazdırma

Üüseklii – 5,0 sm; diamentrası – 3,9 sm

AEM № 294-6/6

129. Paskellä yımırtası – yazılı yımırta

Beşalma küüyü (?) 1895 yıldan ileri

Tauk yımırtası kabı, boya

Bátik tehnikasında mumnan yazdırma

Üüseklii – 5,0 sm; diamentrası – 3,9 sm

AEM № 294-6/8

6. MUZİKA İNSTRUMENTLERİ

Valentin Aleksandroviç Moşkovun «Гагаузы Бендерского уезда» (Bender uezdindän gagauzlar) yazdırmalarında hem materiallarında var oynunara, muzıkaya hem çalmaya adalı özel bir bölüm, neredä avtor ayırtılı yazdırêr gagauzların adetini, pazar hem yortu günnerindä *horu erini* toplamaa. Evelki adetä görä, küüyün ortasında en büyük meydanda klisä yanında toplanêr hepsi küüdä yaşayannar. Meydana mutlak gellerlär kiralannış muzıkanlar hem küüdä yaşayannar – hepsi yaşta adamnar hem karılar. Olannar hem kızlar başlêrlar oynamaa, büyük insannar sa pek sevinerlär buluştuklarına da lafederlär biri-birinnän. V. A. Moşkov bu bölümde detallı yazdırêr muzıka instrumentlerini, angılarının giderlär *horu erinä*. Nicä yazêr aaraştırıcı, taa sık var nicä görmää *kavalı*.

Söleyeräk gagauzların muzıka kulturası için hem belli ederäk onnarın becermeklerini oynunarda, V. A. Moşkov söleer onu da, ani halk arasında geniş yayılı instrumental muzıka. Avtorun gözetmelerinä görä, «Gagauz küülerindä var nicä görmää çoktörlü muzıka instrumentlerini, ama islää muzıkant onnardan taa da çok var. Taa sık karşı geleriz *kavalda* çalan muzıkantlarlan»¹.

Taa sora avtor *kavalı* derindän yazdırêr: «Fleyta

aylesindän üflemeli tafta instrument var hem gagauzlarda, hem bulgarlarda. Fleytadan o ayırılêr soluu üflemäk deliinnän. Fleytada delik bulunêr yan tarafta, *kavalda* sa yok maasuz delik soluk üflemää. Kimi kavallarda ses çıkêr, açan soluu üfleerlär uz instrumentin aazına, başka kavallarda delik erinin rolunu oynêêr üflemäk aralı. Bundan kaarä, kavalda üfleerlär diil dudakların ucunna, nicä fleytada, ama dudak köşelerinnän. Bu üzerä *kaval* sesi biraz ayırılêr fleyta sesindän: fleytada instrumentin sesinä eklener diil pek hoş cızırdamak, *kavalda* bu cızırdamak taa büyük da işidiler pek uzaktan»².

Kaval – üflemeli tafta muzıka instrumenti, angısının sesi mutlak işidilärdi gagauz yortularında. V. A. Moşkov yazêr, ani «bu diil fabrika, ama ev işi, onuştan yok nicä demää, ani kaval havaları gözäl hem hoş»³. Büyük başarı, ani aaraştırıcı bulabildi AEM-inä fabrikada yapılı hromatikalı diagonal *kaval*. XIX asirdä butakım muzıka instrumentleri geniş kullanıldi Besarabiyada, üülen Serbiyada, Bulgariyada, Makedoniyada, Türkiyada, Vengriyada, Albaniyada, poyraz Greçiyada, Rumıniyada, Armeniyada, Azerbaycanda hem başka devletlerdä.

¹ Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 74.

² Hep orada. С. 74–75.

³ Hep orada. С. 75–76.

V. A. Moşkov kendi işindä yazdırêr taa bir muzıka instrumentini, «özel original strunalı instrument», angısına deerlär «kauş ya da kemençä» (başka türlü demää, kaşık kemençä). Bu üçstrunalı instrument, biri onnardan metal,

ikisi dä «barsak» – onnar yapılydılar kıvradılmış sır sinirlerindän. «Kemençeyi tutêrlar ayakça, dayarak onu dizinä. Çalêrlar onda sadä arkuşlan, ani strunaları beygir kılından yapılı»⁴. Butakım instrument XIX asirdä pek sayıldı Besarabiyada, Bulgariyada hem Greñiyada.

⁴ Hep orada. C. 75.

130. Üflemeli muzıka instrumenti – kaval

Yapılmak eri diil belli. 1894 yıldan ileri

Bulunmak eri – Beşalma küüyü

Tafta, kemik, kurşum, demir, tel, olifa, natural renksiz lak, anilin boyası. Fabrika işi (tokar işi, oymak, delmāk, emdirmāk)

Aşaakı ekin uzunnuu – 29,0 sm; soluu üflemää deliin diametrası – 1,5 sm; orta eklän baalamak için deliin diametrası – 2,0 sm; orta ekin uzunnuu – 28,0 sm; aşağı eklän baalamak için deliin diametrası – 1,5 sm; yukarkı eklän baalamak için deliin diametrası – 3,0 sm; yukarkı ekin uzunnuu – 19,5 sm; orta eklän baalamak için deliin diametrası – 1,5 sm; çıkış ucunda deliin diametrası – 0,3 sm

AEM № 254-8

131 a, b. Üçstrunalı halk instrumenti arkuşlan – *kauş kemençä* (doorudan, «kaşık kemençä» ya da «kepçä kemençä»)

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Tafta (ceviz, kayın, çam), sinirlär, manda derisi, demir tel, kemik ya da deri yapıştırıcısı, anilin boyası, keten yaayı

Üçboyutlu oymak, emdirmäk, delmäk, kıvratmak, yapıştırmak, boyamak, deri işlenmesi

Bütün uzunnuu – 44,0 sm; en geniş eri – 14,0 sm; kolkanın üüseklii – 10,5 sm

AEM № 294-3/1

132. Arkuş

Beşalma küüyü. 1895 yıldan ileri

Kayın, beygir kılı

Oymak, yapıştırmak

Arkuşun uzunnuu – 61,0 sm; diamentrası – 1,5 sm; beygir kılından püskenin uzunnuu – 57,0 sm

AEM № 294-3/2

133. Strunalı muzıka instrumentinä etiketka. AEM № 294-3/1, 2

V. A. Moşkovun el yazısı

RBA AEM. Yazdırma dosye AEM № 294. Y. 18

Besarabiya oblasti

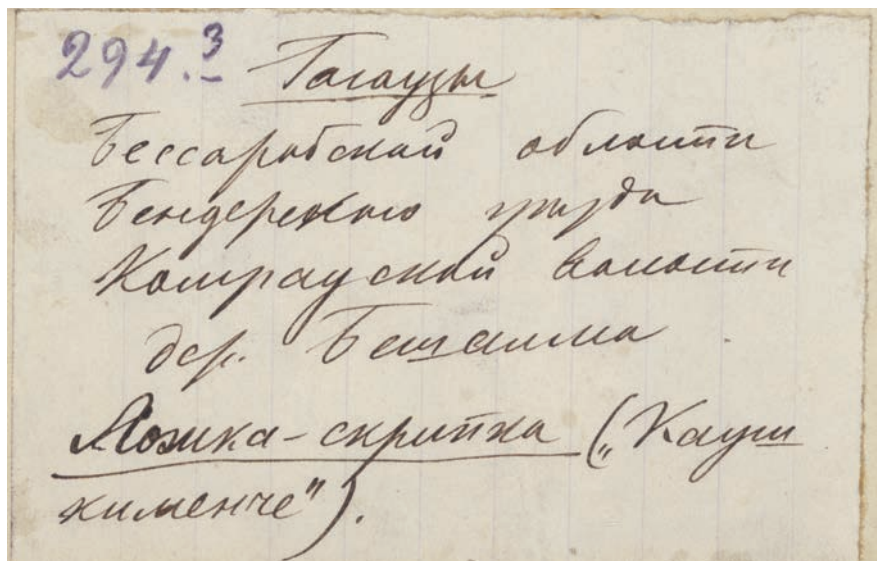
Bender uezdi

Komrat volostindän

GAGAUZLAR

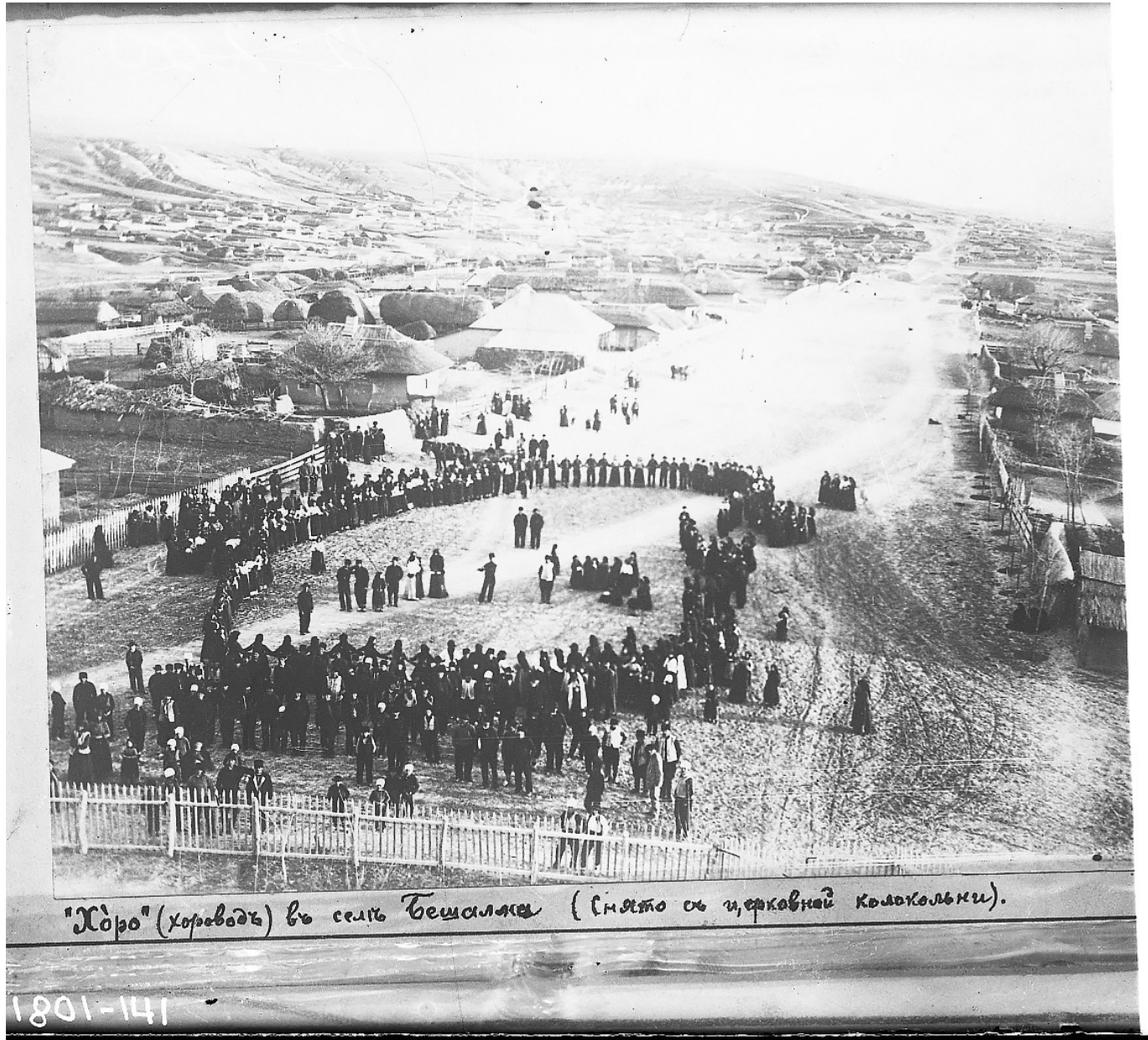
Beşalma küüyü

Kaşık kemençä («Kauş kemençä»)

Lääzım taa ayırıcā durgunmaa AEM-inin kolektiıyasından kauş kemeñä instrumentindä. Evdä yapılı instrumentin aşıakı dekası, obeçaykası, boynusu hem başı (grif) üçboyutlu oymak tehnikasında kesili bütün parça ceviz taftasından da çok kerä haşlak keten oloyu içindän geçirili. Yukarkı deka hem üç kolka yapılı kayın taftasından. Strunalar için altlık oyulu çam taftasından. Üstünkü dekanın kenarında regionnarda tradiııyalı bıyık diil gösterili. Dekalar biri-birinnän tutturulu kemik ya da deri yapışkısınnan. Edi ikitarafılı deliklärlän dörtköşeli struna fiksatoru yapılı kara renktä boyalı

kalın çii deri parçasından. İki aşıakı deliktän struna fiksatoru baalı deka bungisinä incä demir telinnän kıvratmak tehnologiyasına görä. Struna fiksatorun yukarkı üç deliinä baalı strunalar bir parça incä demir tellän. İki orta delik lääzım onun için, ki tutturmaa hep bu tellän struna fiksatorunun strunalarını deka bungisinä, kullanarkan instrumenti, – strunalar pek geerildiynän. Aşıakı dekada var iki rezonator delii. Yukarkı dekada kesili iki büyük üçköşelik formasında rezonator delii kıynaş köşelärlän. Başın (grifin) yukarkı ucunda var ikitarafılı delik, ki asmaa kauşu duvara.

"Хоро" (хороводъ) въ селѣ Бежалма (снято съ церковной колокольни).

1801-141

134. Beşalma küüyündä horu. Klisä çannımdan görünüş. Negativ

P. P. Sveşnikovun kolektiyasından şişä negativ, toplu 1906–1939 yıllarda hem 1954 yılda Sovet Birlii Halklarının devlet muzeyindän (Moskva k.) AEM-inä geldi

Uzunnuu – 12,0 sm; genişlii – 9,0 sm

AEM № İ 1801–141

LİTERATURA NEM KAYNAKLAR

Literatura

- Берг Л. С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. Петроград, 1923. 59 с.
- Булгар С. С. К столетию издания этнографических очерков В. А. Мошкова «Гагаузы Бендерского уезда» // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. С. 485–491.
- Винникова М. Н. О реконструкции смыслового значения и способов ношения женских головных уборов Туровщины (по материалам белорусской коллекции МАЭ) // Культурное наследие народов Европы / Отв. редактор А. А. Новик. СПб., 2011. С. 93–110. (Сборник МАЭ. Т. 57).
- Гагаузы / Отв. ред. М. Н. Губогло, Е. Н. Квилинкова. М., 2011. 615 с. (Серия «Народы и культуры»).
- Грысык Н. Е. Белорусская одежда в собрании МАЭ // Из культурного наследия народов Восточной Европы / Отв. ред. Т. В. Станюкович. СПб., 1992. С. 111–121. (Сборник МАЭ. Т. 45).
- Ермолин Д. С. «Браслет с боженьками», или Христианский пространственно-предметный код албанцев Приазовья // Европейское культурное пространство в коллекциях МАЭ / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2013. С. 221–248. (Сборник МАЭ. Т. LVIII).
- Иречек К. Й. История болгар. Одесса, 1878. 793 с.
- Киссе А. И., Пригарин А. А. Буджак как историко-этнографический район Европы // Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины: Книга для чтения / Ред.: А. И. Киссе, А. А. Пригарин, В. Н. Станко. Одесса, 2014. С. 9–26.
- Курогло С. С. Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX в. / Отв. ред. В. С. Зеленчук. Кишинев, 1980. 138 с.
- Курогло С. С. Валентин Александрович Мошков и истоки гагаузоведческой науки // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. С. 469–476.
- Курогло С. С. Ученый-этнограф В. А. Мошков: возвращение в жизнь // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. С. 477–484.
- Лаврентьева Л. С. «Говорить по-арабски». Из гагаузских коллекций полковника В. А. Мошкова // Культурное наследие народов Европы / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2011. С. 216–227. (Сборник МАЭ. Т. LVII).
- Ламанский В. И. Отзыв о трудах Валентина Александровича Мошкова // Отчет Императорского Русского Географического Общества за 1900 г. СПб., 1901. С. 33–34.
- Лукиянец О. С. Русские исследователи и молдавская этнографическая наука в XIX – начале XX в. Кишинев, 1986. 112 с.

Лукьянец О. С., Калашникова Н. М. Молдавские коллекции в собраниях Государственного музея этнографии народов СССР. Кишинев, 1990. 127 с.

Маруневич М. В. Материальная культура гагаузов. XIX – начало XX в. / Отв. ред. Ю. В. Иванова. Кишинев, 1988. 188 с.

Морозова М. С., Новик А. А. Краткая история образования албанских сел Украины: факты и мифы // Новик А. А., Бучатская Ю. В., Ермолин Д. С., Дугушина А. С., Морозова М. С. «Приазовский отряд». Язык и культура албанцев Украины / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2016. Часть I. Т. 1. С. 219–276.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. 493 с.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1900. № 1. Кн. XLIV. С. 1–90.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1901. № 1. Кн. XLVIII. С. 1–90.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1901. № 2. Кн. XLIX. С. 1–49.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1901. № 4. Кн. LI. С. 1–83.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 3. Кн. LIV. С. 1–66.

Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда // Этнографическое обозрение. 1902. № 4. Кн. LV. С. 1–91.

Мошков В. А. Материалы к изучению гагаузского наречия тюркского языка: текст и перевод. Казань, 1895. 16 с. (Отдельный оттиск статьи: Мошков В. А. Гагаузские тексты // Известия Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете. 1895. Т. XIII. Вып. 2. С. 70–83).

Мошков В. А. Турецкие племена на Балканском полуострове. Отчет о поездке на Балканский полуостров летом 1904 г. // Известия Императорского Русского Географического Общества. 1904. Кн. 40. Вып. 3. С. 399–436.

Новаков С. З. К истории развития шелководства в селениях болгар и гагаузов в южной Бессарабии в конце XIX – начале XX в. // Новаков С. З. Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.). Страницы истории и культуры. Кишинев, 2010. С. 113–121.

Новик А. А. Традиционная одежда албанцев Приазовья и Буджака // Новик А. А., Бучатская Ю. В., Ермолин Д. С., Дугушина А. С., Морозова М. С. «Приазовский отряд». Язык и культура албанцев Украины / Отв. ред. А. А. Новик. СПб., 2016. Часть I. Т. 2. С. 153–418.

Решетов А. М. О письмах В. А. Мошкова к академику В. В. Радлову // Rocznik Orientalistyczny. 2003. Т. LV. Z. I. S. 5–19.

Решетов А. М. В. А. Мошков как ученый (К 150-летию со дня рождения). Письма В. А. Мошкова академику В. В. Радлову // Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) / Сост. С. С. Булгар, С. С. Курогло. Кишинев, 2004. С. 453–468.

Сабурова Л. М. Польские коллекции МАЭ // Памятники культуры народов Европы и Европейской части СССР / Отв. ред. Т. В. Станюкович. Л., 1982. С. 111–121. (Сборник МАЭ. Т. 38).

Станюкович Т. В. Памятники материальной культуры народов европейской части СССР и зарубежной Европы // Памятники культуры народов Европы и Европейской части СССР / Отв. ред. Т. В. Станюкович. Л., 1982. С. 148–149. (Сборник МАЭ. Т. 38).

Станюкович Т. В. Этнографические музеи в период Великой Отечественной войны и в первые послевоенные годы // Советская этнография. 1975. № 5. С. 63–70.

Сырф В. И. О гагаузских коллекциях МАЭ им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН (г. Санкт-Петербург, Россия) // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 26-ой годовщине Комратского государственного университета 10 февраля 2017 г. «Наука, образование, культура». Сборник тезисов [в 2 т.]. Т. II. Лингвистика. Всеобщая история и археология. Философия. Транзитология. Этнология, гагаузоведение, региональные исследования. Культура и искусство. Комрат, 2017. С. 255–258.

Токарев С. А. Этнография народов СССР. Исторические основы быта и культуры. М., 1958. 616 с.

Финченко А. Е. Восточнославянские народные музыкальные инструменты в собрании МАЭ // Памятники культуры народов Европы и Европейской части СССР / Отв. ред. Т. В. Станюкович. Л., 1982. С. 82–93. (Сборник МАЭ. Т. 38).

Duminica Iv. Istoria unei fotografii din satul Beșalma – Comrat // Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a IX-a. Chișinău, 30-31 mai 2017. Chișinău, 2017. P. 68–69.

Kaynaklar

AEMA. 1998. № 1726 – Novik A. A. Ukrainanın arnautları. Zaporozhye, Odesa oblastları. Kırdağı yazılar. Avtograf. 1998 // RBA AEM-in Arhivi. K-1. Yaz. 2. № 1726. 202 Y.

AEMA. 2011. № 2039 – Novik A. A. Karakurt – 2011. Bucaktan arnautların, bulgarların hem gagauzların tradişiyalı kulturası. Kır tefteri. Avtograf. April – May 2011 // RBA AEM-in Arhivi. K-1. Yaz. 2. № 2039. 100 Y.

AEMA. 2011. № 2040 – Novik A. A. Bucakta 2011-inci yılda mayda yapıldı ekspedişiya aaraştırmaları için rapor. Printerdän çıkarılma. April – May 2011 // RBA AEM-in Arhivi. K-1. Yaz. 2. № 2040. 38 Y.

Yazdırma dosye AEM № 254. Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1894-üncü yılda.

Yazdırma dosye AEM № 265. Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1894-üncü yılda.

Yazdırma dosye AEM № 265a (şindiki vakıtta – AEM-in kolekşiyası № 7704). Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1894-üncü yılda.

Yazdırma dosye AEM № 294. Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1895-inci yılda.

Yazdırma dosye AEM № 383. Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1897-nci yılda.

Yazdırma dosye AEM № 405. Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1898-inci yılda.

Yazdırma dosye AEM № 417. Kolekşiya geldi V. A. Moşkovdan 1898-inci yılda.

Yazdırma dosye AEM № 1801. 1906-ncı – 1939-uncu yıllarda toplanılmış P. P. Sveşnikovunun kolekşiyası, AEM-inä geldi 1954-üncü yılda SSRB-i Halklarının devlet muzeyindän (Moskva k.).

Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. Маşinkada yazılmış. 1894. BAB № Eİ A-657. 13 s.

Novik. KAM. 2011 – Novik A. A. Kırda toplanmış avtorun materialları. Ukrainanın Odesa oblasti. Kırdağı yazılar. 2011 y. Avtograf. 25 Y.

Отчет Императорского Русского Географического Общества. 1877. СПб., 1878.

İnternet kaynakları

Викизнание [Wikiznanie] [Electronic resource]. Access mode: <http://www.wikiznanie.ru> (date of the application: 10.11.2019).

ЭтоМесто [EtoMesto] [Electronic resource]. Access mode: <http://www.etomesto.ru> (date of the application: 10.11.2019).

KOLEKTİİYALARIN TOPLAMA ERLERİNİN GEOGRAFIYASI

Avdarma – Gagauziyanın Komrat dolayında küü (Moldova Respublikası), eskidän Besarabiya guberniyanın Bender uezdinin Çadirlunga volostinâ girârdi

Beşalma – Gagauziyanın Komrat dolayında küü (Moldova Respublikası), eskidän Besarabiya guberniyanın Bender uezdinin Komrat volostinâ girârdi

Etuliya (gagauz. *Tülüküü*, Moşkovda – Ütülü, Ütülü-küü) – Gagauziyanın Valkaneş dolayında küü (Moldova Respublikası), eskidän Besarabiya guberniyanın İzmail uezdinin Etuliya volostinâ girârdi

Kongaz – Gagauziyanın Komrat dolayında küü (Moldova Respublikası), eskidän Besarabiya guberniyanın İzmail uezdinin Bolgrad volostinâ girârdi

Köseliya-Mikê (rum. *Chioselia Mică*, Moşkovda – Küçük Köseli, şindiki zamanda – Kiseliya, *Chioselia*) – Kantemir dolayında küü (Moldova Respublikası)

KISALTMALAR LİSTESİ

Abreviaturalar

AEM / RBA AEM — Rusiya Bilim Akademiyası Bük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera)

AEMA — Antropologiya hem Etnografiya Muzeyin Arhivi

BAB — Bilim Akademiya Bibliotekası

BBK – Biblioteka-bibliografiya klasifikatoru

Eİ — Etnografiya İnstitutu

Gagauziya BAM – Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma merkezi

İRGC — İmperator Rus Geografiya Cümnesi

RBA — Rusiya Bilim Akademiyası

SSRB — Sovet Soşialist Respublikaları Birlii

UOK — Universal onarlık klasifikasiyası

Geografiya adları

Gagauziya ATB — Gagauziya Avtonom-Teritorial Bölgesi

SPb. — Sankt-Peterburg

Dillär hem dialektlär adları

gagauz. — gagauz dili

rum. — rumın dili

Şarlı kısaltmalar

h. b. — hem başka

k. — kasaba

KAM — Kırdan toplu avtorun materialları

km — kilometra

sm — santimetra

Y. — Yaprak
y. — yıl
Yaz. — Yazdırma

Ass. Prof. — Associate Professor
p. — page
PhD — doctor of philosophy
S. — strona
T. — tom
Z. — zeszyt

AVTORLAR İÇİN İNFORMAȒIYA

Golant Nataliya Genadyevna, istoriya bilgilerindä kandidat, Rusiya Bilim Akademiyası Bük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) evropeistika bölümünün bilim zaametçisi, Sankt-Peterburg k., Rusiya

Adres: Rusiya Bilim Akademiyası Bük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera), Universitetskaya naberejnaya, ev 3, Sankt-Peterburg k., Rusiya, 199034

Golant Natalia G., PhD, Researcher of the Department of European Studies, Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg, Russia

Address: Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), the Russian Academy of Sciences, 3 Universitetskaya nab., St. Petersburg, Russia, 199034

e-mail: natalita1977@yandex.ru

Lavrentyeva Lüdmila Sergeevna, istoriya bilgilerindä kandidat, Rusiya Bilim Akademiyası Bük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) gündusu slavän hem Rusiyanın Evropa tarafındaki halklarının etnografiya bölümünün baş bilim zaametçisi, Sankt-Peterburg k., Rusiya

Adres: Rusiya Bilim Akademiyası Bük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera), Universitetskaya naberejnaya, ev 3, Sankt-Peterburg k., Rusiya, 199034

Lavrentieva Ludmila S., PhD, Senior Researcher of the Department of Eastern Slavs and Peoples of European Russia, Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg, Russia

Address: Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), the Russian Academy of Sciences, 3 Universitetskaya nab., St. Petersburg, Russia, 199034

e-mail: lavrentyieva@yandex.ru

Nikoglo Diana Evgenyevna, istoriya doktoru, Gagauziya M. V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma merkezinin baş bilim aaraştırmacısı, Komrat muniñtipiyası, Avtonom-teritorial bölgesi Gagauziya, Moldova Respublikası

Adres: Moldova Respublikası, Gagauziya ATB, Komrat muniñtipiyası, Pobeda sokaa, ev 58, MD-3801

Nicoglo Diana E., PhD, Senior Researcher of the Research Center of Gagauzia named after Maria Marunevich, Comrat, Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Republic of Moldova

Adress: Research Center of Gagauzia named after Maria Marunevich, 58 Pobeda str., Comrat, Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Republic of Moldova, MD-3801

e-mail: nikoglo2004@mail.ru

Novik Aleksandr Aleksandroviç, istoriya bilgilerindä kandidat, Rusiya Bilim Akademiyası Büük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyinin (Kunstkamera) evropeistika bölümünün başı; Sankt-Peterburg Devlet Universitetinin filologiya fakultetinin cümnä dil bilimi kafedrasında doçent, Sankt-Peterburg k., Rusiya

Adres: Rusiya Bilim Akademiyası Büük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyi (Kunstkamera), Universitetskaya naberejnaya, ev 3, Sankt-Peterburg k., Rusiya, 199034

Novik Alexander A., PhD, Head of the Department of European Studies, Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), the Russian Academy of Sciences; Ass. Prof. of Cultural and Social Anthropology and Albanian Philology at the Department of General Linguistics of the Faculty of Philology, St. Petersburg State University

Address: Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), the Russian Academy of Sciences, 3 Universitetskaya nab., St. Petersburg, Russia, 199034

e-mail: njual@mail.ru ; novik.petersburg@gmail.com

İÇİNDEKİSİ

RBA AEM direktörünün, RBA ilgili azanın, istoriya bilgilerindä doktorun, profesörün Andrey Vladimiroviç Golovnövun selemnemäk sözü	5
Gagauziya Başkanın, hak bilgilerindä doktorun İrina Födorovna Vlahın selemnemäk sözü	7
Redaktordan. Aleksandr Novik	9
Lavrentyeva L. S., Golant N. G., Nikoglo D. E. Rusiya Bilim Akademiyası Büük Petri adına Antropologiya hem Etnografiya Muzeyindä (Kunstkamera) V. A. Moşkovun gagauzların kulturaı uurunda kolektiıaları	15
GAGAUZLARIN KULTURASI UURUNDA KOLEKTIYA KATALOGU	32
1. ÇİFTÇİLİK İŞLERİ: EKİNCİLİK, HAYVANCILIK, BAŞÇIVANCILIK, ŞARAPÇILIK HEM MEYVACILIK	34
2. ADETÇÄ EVLÄR HEM ÇORBACILIK YAPILARI.....	44
2. 1. Adetçä ev	44
2. 2. Yısıtmaa hem imää yapmaa sistema: sobalar hem bacalar	53
2. 3. Evin görünüşü: ev tekstili, kilimnär, avadannıklar, dekor	63
3. DOKUMACILIK	95
4. HALK KOSTÜMU	108
4. 1. Adam giyimi hem adam donakları	108
4. 2. Karı giyimi hem karı donakları	124
5. TRADİTİYALI ADETLÄR HEM PRAKTİKALAR	149
5. 1. Uşaan duumasınnan hem terbielilmesinnän baalı adetlär hem sıralar	149
5. 2. Düün adetleri	156

5. 3. Kalendar adetleri	165
6. MUZİKA İNSTRUMENTLERİ	173
Literatura hem kaynaklar	179
Kolekçiyaların toplama erlerinin geografiyası	182
Kısaltmalar listesi	183
Avtorlar için informaçiya	185